

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Avaliku õiguse osakond

Armani Pogosjan

**KÜBERJULGEOLEK KUI VÕIMALIK ÕIGUSHÜVE EESTI VABARIIGI NING
SOOME VABARIIGI PÕHISEADUSTES**

Magistritöö

Juhendajad

Dr. iur. Eneken Tikk

Dr. iur. Katre Luhamaa

Tartu

2024

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. KÜBERJULGEOLEK KUI VÕIMALIK ÕIGUSHÜVE EESTI VABARIIGI PÕHISEADUSES	9
1.1. Mõisted	9
1.2. Küberjulgeolek Eesti Vabariigi põhiseaduses	13
1.2.1. Küberjulgeolek ning põhiõigused ja -vabadused	16
1.2.2. Senine tõlgendus küberjulgeoleku puutepunktidest põhiõiguste ja -vabadustega	18
1.2.2.1. Küberjulgeolek ja informatsiooniline enesemääramine	19
1.2.2.2. Küberjulgeolek ja õigus aule ja heale nimele	21
1.2.2.3. Küberjulgeolek ja arvamus- ja sõnavabadus	22
1.2.3. Küberjulgeolek ja põhiõiguste garanteerimisfunktsioon	24
2. KÜBERJULGEOLEK KUI VÕIMALIK ÕIGUSHÜVE SOOME VABARIIGI PÕHISEADUSES	28
2.1. Soome Vabariigi põhiseaduse valiku põhjendused	28
2.2. Mõisted	29
2.3. Küberjulgeolek Soome Vabariigi põhiseaduses	32
2.3.1. Küberjulgeolek ning põhiõigused ja -vabadused	33
2.3.2. Senine tõlgendus küberjulgeoleku puutepunktidest põhiõiguste ja -vabadustega	34
2.3.2.1. Küberjulgeolek ja põhiõigus isiklikule turvalisusele	35
2.3.2.2. Küberjulgeolek ja riigi põhiõiguste garanteerimisfunktsioon	38
2.3.2.4. Küberjulgeolek ja eraelu puutumatuse	40
3. KÜBERJULGEOLEKU KUI VÕIMALIKU ÕIGUSHÜVE ARENGUVÕIMALUSED	44
3.1. Küberjulgeoleku ja -turvalisuse inimesekesksem määratlemine	44
3.2. Küberjulgeoleku või -turvalisuse täiendava tagamise võimalused põhiseaduse pinnalt	47

3.2.1. Arenguklausli argument	47
3.2.2. Ajaline argument	49
3.2.3. Õigusselguse argument	51
3.3. Küberturvalisuse seaduse kohaldamisala subjektide ringi laiendamine	52
3.4. Küberjulgeolek ja tulevaste põlvete kaitse	53
KOKKUVÕTE	57
Cyber security as a possible legal good in the Constitutions of the Republic of Estonia and the Republic of Finland, Summary	59
KASUTATUD LÜHENDID	62
KASUTATUD ALLIKAD	64
Kasutatud kirjandus	64
Kasutatud õigusaktid	70
Kasutatud seadused	70
Kasutatud määrused ja muud aktid	71
Soome riigisisised õigusaktid	71
Euroopa Liidu määrused	72
Rahvusvahelised konventsioonid	72
Kasutatud kohtupraktika	72

SISSEJUHATUS

Eesti omariikluse säilitamine tähendab tänapäeval Eesti territooriumi füüsilise kaitsmise kõrval ka riigi jaoks esmavajalike digitaalsete varade hoidmist, pidades silmas Eesti Vabariiki kõige enam ohustavaid sündmusi.¹ Lisaks ka kõige enam kaitset vajavate digitaalsete varade (riigi käes olevad andmed siin elavate inimeste, Eesti Vabariigi territooriumi ja õigusloome kohta) ja inimestele Eesti riigis kuuluva omandi, vara ja õiguste kohta käivate andmete kaitsmist.² Nõnda järeltas Riigikontroll 2018. aastal avaldatud auditis Eesti riigi kriitiliste andmekogude turvalisuse ja säilitamise tagamisest.³

Küberjulgeolek ei puuduta aga üksnes riiki ega riigi kriitilisi andmekogusid, vaid igaühe julgeolekut. „Igaühel on õigus...“ on Eesti Vabariigi põhiseaduses laialdaselt kasutatud sõnakonstruktsioon, mis kindlustab ja selgitab üksikisikute põhiõigusi ja -vabadusi.⁴ Kuidas on igaühe põhiõigused ja -vabadused tagatud olukorras, kus aina ulatuslikum osa igapäevaelust ja üksikisiku õigustest, vabadustest ja kohustustest realiseerub läbi võrgu- ja infosüsteemide toimivas küberruumis; kuidas üksikisik oma õigustega küberruumis ümber käib ja kas ta vajab selles kaitset samapalju või enam kui füüsilises ruumis, on küsimustering, mida pole veel Eesti õigusteadlaste poolt ülemäära uuritud.⁵

2022. aasta tõi Eestile ummistusrünnete lained, mille sarnaseid pole Eesti varem näinud: rünnakute mahud olid kohati üle saja korra suuremad kui 2007. aastal, mil pronkssõduri

¹ Riigikontrolli 2018. aasta audit „Eesti riigi kriitiliste andmekogude turvalisuse ja säilitamise tagamine“.

Kättesaadav arvutivõrgus:

<https://www.riigikontroll.ee/DesktopModules/DigiDetail/FileDownloader.aspx?AuditId=2462&FileId=14200>, lk-d 1-3, 34-35 (08.07.2023).

² *Ibid.*

³ Auditit tulemusel leiti, et enamike Eestis kriitilise andmekoguna määratletud andmekogude (2018. aastal olid nendeks e-toimik, kinnistusraamat, äriregister, Riigi Teataja, maakataster, riigikassa infosüsteem, maksukohustuslaste register, rahvastikuregister, isikut tõendavate dokumentide register ja riiklik pensionikindlustuse register) puhul ei ole infoturvesüsteemi rakendamist nõutud regulaarsusega auditeeritud, mitmed kriitilised andmekogud ei ole täielikult kaitstud volitamata juurdepääsu vastu, paljudele kriitilistele andmekogudele on lubatud juurdepääs kontrollimata seadmetest. *Ibid.*

⁴ Põhiseaduse II peatüki sissejuhatus. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 5., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2020.

⁵ Küberjulgeoleku valdkonda kuuluvate spetsiifiliste teemade uurimusi on läbi viidud peamiselt järgmistes töödes, puudutades üksnes üksikuid küberjulgeoleku valdkonnaga seotud põhiõigusi ja -vabadusi: Suder, S. *Protection of employee privacy in the digital workplace*. Doktoritöö. Tartu: TÜ õigusteaduskond 2021; Pormeister, K. *Transparency in Relation to the Data Subject in Genetic Research – an Analysis on the Example of Estonia*. Doktoritöö. Tartu: TÜ õigusteaduskond 2020; Osula, A.-M. *Remote search and seizure of extraterritorial data*. Doktoritöö. Tartu: TÜ õigusteaduskond 2017; Tikk, E. Laiapõhjalise küberjulgeoleku õiguslik raamistik. Doktoritöö. Tartu: TÜ õigusteaduskond 2011; Geers, K. *Strategic Cyber Security: Evaluating Nation-State Cyber Attack Mitigation Strategies with DEMATEL*. Doktoritöö. Tallinn: Tallinna Tehnikaülikool 2011, aga ka teistes töödes, mida on käesolevas töös kasutatud, nagu näiteks Pilving, I., Mikiver, M. Kratt haldusorganiks: algoritmilised otsused ja haldusõiguse põhimõtted. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://aastaraamat.riigikohus.ee/kratt-haldusorganiks-algoritmilised-otsused-ja-haldusõiguse-pohimotted/> (14.12.2023); ja Sein, K., Mikiver, M., Tupay, P. K. Pilguheit andmesubjekti õiguskaitsevahenditele uues isikuandmete kaitse üldmääruses. – *Juridica* 2018/2.

eemaldamise järel häiris Vene Föderatsioon Eesti e-teenuste tööd.⁶ Samal aastal laekus Riigi Infosüsteemi Ameti (RIA) intsidentide käsitlemise osakonda CERT-EE 27 115 pöördumist (keskmiselt 74 pöördumist päevas), millest 2672 olid mõjuga intsidendid, mille tõttu olid häiritud teabe või süsteemide konfidentsiaalsus, terviklus või kättesaadavus.⁷ 2023. aastat võib aga pidada 2022. aasta väarikaks mantlipärijaks⁸, kuivõrd mõjuga intsidenti toimus 2672 asemel 3314.⁹ Rünnakud muutusid nutikamaks ja sihitumaks, tehti rohkem eeltööd ning suunati energia sinna, kus oli näha mõju.¹⁰ Näiteks selgus 2023. aasta maikuus, et küberründe tulemusel on ühe Eesti kõrgkooli süsteemidest kätte saadud tudengite ja vilistlaste andmed (nimed, kasutajanimed, e-posti aadressid, paroolid, IP-aadressid, passinumbrid jm), mis pandi ka müüki.¹¹ Septembrikuus tuli avalikuks mitmekümne perearstikeskuse poolt kasutatava tarkvara, Medisoft Perearst3, andmeleke, mille tulemusel sattusid ligi 600 patsiendi haiguslukku teiste patsientide andmed.¹² Omamoodi punkti pani aastale geneetilise testimisega tegeleva ettevõtte *Asper Biogene* süsteemidest varastatud 100 000 faili ligi 10 000 inimese isiku- ja terviseandmetega, mille järel ähvardas ründaja need avalikustada, kui *Asper Biogene* ei tasu nõutud summat.¹³

Küberohtude ja -rünnete kiire kasv on tekitanud autori hinnangul paradoksaalse olukorra, kus riikide ründamisel küberruumis võivad kõige enam kannatada just füüsilised isikud. See on omakorda tekitanud vajaduse mõtestada senisest avaramalt küberjulgeolekut lähtudes mitte ainult riigi julgeolekust, vaid füüsilisest isikust, tema põhiõigustest, -vabadustest ja kohustustest. Ka digiühiskonna arengukava 2030 näeb ette üheks digiriigi järgmiseks arenguhüppeks ehk tegevussuunaks inimesekeskset digiriiki, mille tegevuste hulgas on Eesti õigusruumi arendamine viisil, mis kindlustaks digiriigi inimesekesksust ja digilahenduste usaldusväärsust ning soodustaks uute tehnoloogiate hoogsat kasutuselevõttu ühiskonna hüvanguks.¹⁴

⁶ RIA Küberturvalisuse aastaraamat 2023. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.ria.ee/media/2653/download>, lk-d 6 ja 13 (19.07.2023).

⁷ *Ibid.*

⁸ Ainuüksi ühe kuu jooksul registreeriti rohkem ummistusründeid kui Ukraina-Vene täiemahulise sõja sõjaeelsel ajal terve aasta peale kokku. RIA Küberturvalisuse aastaraamat 2024. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.ria.ee/media/3663/download>, lk-d 10-12 (05.03.2024).

⁹ *Ibid.*

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *Ibid.*

¹² Lekke probleemiks ei olnud mitte ainult andmete konfidentsiaalsuse kadu, vaid vale info sattumine haiguslukku, mille alusel panevad arstid diagnoose ja määravad ravi (kui epikriisis on vale info, siis võib ka ravi vale olla). *Ibid.*

¹³ *Ibid.*

¹⁴ Inimesekeskne digiriik aitab jõuda digiriigini, kus inimeste põhiõigused on kaitstud ning inimesel (sh ettevõtjal) on tegelik kontroll oma andmete üle. Digiühiskonna arengukava 2030. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.mkm.ee/media/6791/download>, lk-d 6, 14, 17-18 (27.10.2023).

Inimesekeskne lähenemine on oluline ka põhjusel, et Eesti kui digiriigi kasutajate osakaal Euroopa Liidus on üks kõrgemaid (2023. aasta seisuga koguni 92%, Euroopa Liidu keskmine on seejuures 70%).¹⁵ Viimase valguses on järjest enam räägitud digiriigi või laiemalt infoühiskonna instrumentide kasutamise õigusest: avalike teenuste kasutaja vaatenurgast on välja töötatud e-riigi harta, milles on loetletud õigused, mis on inimesel e-riigis asutustega suheldes.¹⁶ Digiriigiga seotud õiguste kõrval on aga piisava tähelepanuta jäänud küsimus, kuivõrd on tegemist õiguste ja mitte kohustustega. Kui digiriigi jõuline arendamine on viinud olukorrani, kus füüsiline isik on järjest enam muutunud sõltuvaks tehnoloogiast, et elada ning toime tulla digiriigisüsteemis, siis kuivõrd on nimetatud süsteem ning selle õigusruum keskendunud füüsilise isiku põhiõiguste ja -vabaduste kaitsele?

Käesolev magistritöö uurib küberjulgeoleku kui võimaliku õigushüve seoseid põhiseaduse ning üksikisiku põhiõiguste ja -vabadustega. Autori eesmärk on leida vastus küsimusele, kuidas võib küberjulgeolekut põhiseaduse ning põhiõiguste ja -vabaduste vaatest mõista ja tagada. Seatud eesmärk on kantud järgmisest õiguslikust probleemist: üksikisiku põhiõiguste ja -vabaduste kaitse ei ole Eesti õigusruumis piisaval määral mõtestatud küberruumist tulenevate riskide maandamiseks ja ohtude vältimiseks.¹⁷ Tuginedes sõnastatud eesmärgile ja õiguslikule probleemile, püstitab autor esimese peatüki uurimisküsimuseks, millised põhiõigused ja -vabadused aitavad tagada küberjulgeolekut ning kas selle tagamise põhiseaduslikuks aluseks võiks olla riigi julgeolek ja riigi kohustus tagada põhiõigused ja -vabadused. Töö alapeatükis 1.1. avab autor küberjulgeolekuga seotud Eesti mõisted. Töö alapeatükis 1.2. analüüsib autor küberjulgeoleku kohta põhiseaduses läbi küberjulgeoleku ning põhiõiguste ja -vabaduste seoste ning seniste tõlgenduste nende puutepunktidest.

Autor püstitab teise peatüki uurimisküsimuseks, kuidas võimaldab Soome põhiseadus mõtestada küberjulgeolekut ning mille poolest sarnaneb või erineb Soome lähenemine Eesti lähenemisest. Töö alapeatükis 2.1. kirjeldab autor Soome põhiseaduse valiku põhjendused. Töö alapeatükis 2.2. avab autor küberjulgeolekuga seotud Soome mõisted. Töö alapeatükis 2.3.

¹⁵ *eGovernment Benchmark 2023 - Insight Report*. Kättesaadav arvutivõrgus:

<https://ec.europa.eu/newsroom/dae/redirection/document/98708>, lk 13 (25.04.2024).

¹⁶ Õigusteks on mh nimetatud igaühe õigust saada hõlpsasti infot avalike teenuste ja nende osutamise kanalite kohta, õigust kasutada riiklikku e-ID-d, õigust saada avalikke teenuseid lihtsalt ja mugavalt, aga ka õigust teada, milliseid isikuandmeid on asutused kogunud ja kuidas neid kaitstakse. E-riigi harta, igaühe õigused e-riigis. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.oiguskantsler.ee/et/e-riigi-harta-iga%C3%BChe-%C3%B5igused-e-riigis#_Toc508783418 (27.10.2023).

¹⁷ Siinkohal soovib autor rõhutada, et küberjulgeoleku mõtestamisel läbi põhiõiguste ja -vabaduste, keskendub autor eelkõige individuaalsetele hüvedele ning jätab küberjulgeoleku kui kollektiivse hüve süvendatud analüüsi magistritöö mahu piirangu tõttu avamata.

analüüsib autor küberjulgeoleku kohta Soome põhiseaduses läbi küberjulgeoleku ning põhiõiguste ja -vabaduste seoste ning seniste tõlgenduste nende puutepunktidest.

Autor püstitab kolmanda peatüki uurimisküsimuseks, millised võiksid olla küberjulgeoleku kui võimaliku õigushüve kujunemis- ja arenguvõimalused. Töö alapeatükis 3.1. pakub autor välja mõtte määratleda küberjulgeolekut ning -turvalisust inimesekesksemalt, eelkõige läbi isiku põhiõiguste ja -vabaduste. Töö alapeatükis 3.2. pakub autor välja võimalusi küberjulgeoleku või -turvalisuse täiendavaks tagamiseks põhiseaduse pinnalt. Töö alapeatükis 3.3. pakub autor välja mõtte laiendada küberturvalisuse seaduse (KüTS) kohaldamisala subjektide ringi neile, kelle teenustest sõltuvad KüTSi kohaldamisala subjektid. Töö alapeatükis 3.4. pakub autor välja mõtte kasutada Eesti põhiseaduse täielikku potentsiaali küberjulgeoleku ja -turvalisusega seotud õigusloome kujundamisel ka läbi tulevaste põlvete õiguste kaitse.

Püsitatud küsimustele vastamiseks kasutab autor õiguse metodoloogia meetoditest dogmaatilist, võrdlevat, ajaloolist ning õiguspoliitilist ehk kriitilist meetodit.¹⁸ Dogmaatilist¹⁹ meetodit kasutab autor selleks, et analüüsida millised põhiõigused ja -vabadused aitavad tagada küberjulgeolekut ning kas selle tagamise põhiseaduslikuks aluseks võiks olla riigi julgeolek ja riigi kohustus tagada põhiõigused ja -vabadused (esimese peatüki uurimisküsimus) ning kuidas Soome põhiseadus võimaldab mõtestada küberjulgeolekut (teise peatüki uurimisküsimus). Lisaks võimaldab dogmaatiline meetod autoril luua selge ning terviklik süsteem küberjulgeoleku puutepunktidest ja seostest põhiseaduse, põhiõiguste ja -vabadustega. Selleks avab autor põhiseaduses sätestatud õigusnormid ning mõtestab need süstemaatiliselt, kasutades olulisel määral põhiseadust ja põhiseadust selgitavaid õigusallikaid, aga ka muid Eestis kehtivad õigusakte, kohtupraktikat²⁰, riigisisest ja rahvusvahelist erialakirjandust.

Võrdlevat²¹ meetodit kasutab autor selleks, et analüüsida mille poolest sarnaneb või erineb Soome lähenemine küberjulgeoleku mõtestamisel Eesti lähenemisest (teise peatüki

¹⁸ *Dr. iur.* Anneli Soo ja *dr. iur.* Kärt Pormeister on välja pakkunud, et „normide ja nende tähenduse uurimiseks kasutatakse õigusteaduses peamiselt kolme meetodit: (1) tõlgendamine; (2) süstematiseerimine; (3) võrdlemine.“ Siiski jääb autor *dr. iur.* Ilmar Tammelo poolt pakutud meetodite juurde (vt järgmist viidet), kuivõrd viimaste kasutamine toetab autorit uurimisküsimustele vastamisel kõige enam. Soo, A., Pormeister, K. Akadeemilise õigusteadusliku uurimistöö abimees. – Tallinn: Juura 2021, lk-d 38-39.

paigutada autori poolt valitud õigusteaduslikud uurimismeetodid ka Anneli Soo ja Kärt Pormeistri viidatud

¹⁹ Järvelaid, P. (toim). Ilmar Tammelo varased tööd (1939–1943). – Hamburg: 1993, lk 90 ning Jäätma, J. Ohutõrjeõigus politsei- ja korrakaitseõiguses: kooskõla põhiseadusega. Doktoritöö. Tartu: TÜ õigusteaduskond 2015, lk-d 15-16.

²⁰ Kuivõrd töö fookuses on eelkõige õigusaktide ja muude õigusallikate tekstid, siis jätab autor kohtupraktika ammendava analüüsi selle töö piiridest välja, kasutades kohtupraktikat eelkõige relevantsemate näidete esitlemiseks.

²¹ Järvelaid, P. (toim). Ilmar Tammelo varased tööd (1939–1943). – Hamburg: 1993, lk 90 ning Jäätma, J. Ohutõrjeõigus politsei- ja korrakaitseõiguses: kooskõla põhiseadusega. Doktoritöö. Tartu: TÜ õigusteaduskond 2015, lk-d 15-16.

uurimisküsimus). Võrdleva meetodi abil selgitab autor, kuidas on küberjulgeolekut võrdlusobjektina mõtestatud Soome põhiseaduses (aga ka laiemalt Soome õigusruumis) võrdluses Eesti põhiseadusega. Autor analüüsib Soome õigusruumi eelkõige funktsionaalsest küljest, keskendudes relevantsetele näidetele ning praktikatele, kasutades selleks Soome põhiseaduse ja sellega seotud õigusallikate tekste, aga ka muid Soomes kehtivad õigusakte, kohtupraktikat ning Soome erialakirjandust. Ajaloolist²² meetodit kasutab autor Eesti ja Soome põhiseaduste, põhiõiguste ja -vabaduste, aga ka laiemalt mõlema riigi infoühiskonna ülesehitamise arengulugude esitlemiseks (esimese ja teise peatüki uurimisküsimused). Õiguspoliitilist²³ ehk kriitilist meetodit kasutab autor küberjulgeoleku kui võimaliku õigushüve kujunemis- ja arenguvõimaluste pakkumiseks, vaadeldes viimast kui dünaamilist nähtust, mis ilmselt muutubki ajas ja ruumis (kolmanda peatüki uurimisküsimus).

Küberjulgeoleku mõtestamine Eesti Vabariigi põhiseaduses ja põhiõiguste ning -vabaduste süsteemis on autori hinnangul aktuaalne (ning ajaga aina enam aktuaalsemaks muutuv) teema, kuna küberruumi turvalisuse tagamise vajadus on küberohtudega seotud küsimused muutnud eluliselt oluliseks iga Eesti elaniku jaoks. Mõtestamine on aga vajalik selleks, et tagada, et põhiseaduslikud väärtused, põhiõigused ja -vabadused, aga ka viimaste tagatised kajastavad kaasaegset digitaalset tegelikkust ning kaitsevad igaüht ka küberruumis. Seda eriti olukorras, kus küberruumi ohutase tõuseb veelgi, jätkub riiklike sidemetega rühmituste tegevusulatus kasv ning küberkuritegevus ning küberruumis peituvad ohud arenevad edasi.²⁴ Siiski soovib autor rõhutada, et küberjulgeoleku õiguse ja põhiseadusõiguse ristteel arenev valdkond on õigusteadusliku uurimuse kontekstis väga uudne võrreldes traditsiooniliste õigusharude valdkondadega. Sellest lähtuvalt näeb autor võimalikku teaduslikku lünka, mis puudutab Eestis läbi viidud uurimusi, mis keskendusid küberjulgeoleku mõtestamisele läbi isiku põhiõiguste ja -vabaduste. Käesoleva tööga soovib autor kirjeldatud lünka täita. Uskudes, et vaidlustes selgub tõde, julgustab autor käesolevas töös püstitatud küsimusi ning võimalikke lahendusi hinnata kriitiliselt, pidades silmas valdkonna uudsust ning eesmärki muuta maailm natukenegi paremaks ja turvalisemaks kohaks.

Magistritööd iseloomustavad eelkõige järgmised märksõnad: riigiõigus, põhiseadused, põhiõigused, julgeolek, küberjulgeolek.²⁵

²² *Ibid.*

²³ *Ibid.*

²⁴ RIA Küberturvalisuse aastaraamat 2023. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.ria.ee/media/2653/download>, lk-d 56-57 (19.07.2023).

²⁵ Lisaks ka küberturvalisus, isiklik turvalisus, küberruum ja infoühiskond. Märksõnad on määratud kasutades Eesti Märksõnastikku. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://ems.elnet.ee/index.php> (24.03.2024).

1. KÜBERJULGEOLEK KUI VÕIMALIK ÕIGUSHÜVE EESTI VABARIIGI PÕHISEADUSES

Põhiseaduse § 10 järgi põhiseaduse II peatükis loetletud õigused, vabadused ja kohustused ei välista muid õigusi, vabadusi ega kohustusi, mis tulenevad põhiseaduse mõttest või on sellega kooskõlas ja vastavad inimväärikuse ning sotsiaalse ja demokraatliku õigusriigi põhimõtetele.²⁶ Tegemist on põhiõiguste arenguklausliga, mille peamine funktsioon on näidata, et põhiõigused ei ole midagi tardunut ja suletut, vaid arenevad ja on avatud.²⁷ Põhiseaduse sünni juures olnud saksa riigiõigusteadlane *dr. iur.* Peter Häberle on pidanud põhiseaduse §-i 10 ilmselt parimaks lahenduseks ja põhiseaduse tekstiarendu tipuks kogu maailmas.²⁸ Ka küberjulgeolekuga seotud põhiõigused ja -vabadused ei ole autori hinnangul tardunud ja suletud, vaid arenevad ja on avatud. Keskendudes viimaste mõtestamisele, analüüsib autor järgmises peatükis küberjulgeoleku võimalikku põhiseaduslikku alust ning põhiseaduse, põhiõiguste ja -vabaduste puutepunkte küberjulgeolekuga läbi üksikisiku põhiõiguste ja -vabaduste.

1.1. Mõisted

Õiguskirjanduses on sedastatud, et „küberjulgeoleku määratlemine on esimene katsumus kogu küberjulgeoleku õiguse teema käsitlemisel“, kuna puudub nii riigisisel kui rahvusvahelisel tasandil ühtselt kokku lepitud ja väljakujunenud mõistebaas.²⁹ Mõisted „küberjulgeolek“ ja „küberturvalisus“ kasutatakse eesti keeles paralleelselt, kuid ei üht ega teist Eesti riigisiseses õigusruumis seni defineeritud ei ole.³⁰ Kuigi küberjulgeoleku ja -turvalisuse mõistete puhul on võimalik tuvastada nende sisemist seotust ja osalist kattuvust, ei ole tegemist samatähenduslike mõistetega.³¹ Sarnasele järeldusele võib jõuda ka küberjulgeoleku ja -turvalisuse valdkonna Eesti riiklike strategiadokumentide analüüsimisel. Pärast 2007. aastal toimunud esimest koordineeritud küberrünnakut Eesti riigi vastu andis Vabariigi Valitsus Kaitseministeeriumile

²⁶ § 10. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT 1992, 26, 349 ... RT I, 15.05.2015, 2.

²⁷ Põhiseaduse § 10 kommentaar, komm 1. – Truuvali, E.-J. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 2., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2008.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Kaska, K., Aasmann, L. Julgeolekuasutuste roll küberjulgeoleku tagamisel ja seda mõjutavad suundumused rahvusvahelises õiguses. – *Juridica* 2020/2, lk 103.

³⁰ Eesti Keele Instituudi ühendsõnastik defineerib küberjulgeolekut kui riigi vm piirkonna arvutivõrkude keskkonna, küberruumi kaitset, sidesüsteemide turvalisust. Küberturvalisust defineeritakse aga ühelt poolt kui küberruumi infoturvet ning teiselt poolt kui informatsiooni ja seda sisaldavate seadmete kaitset erinevate ohtude ja rünnete eest. „Küberjulgeolek“ Eesti Keele Instituudi ühendsõnastik. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/k%C3%BCberjulgeolek/1> (03.09.2023); „Küberturvalisus“ Eesti Keele Instituudi ühendsõnastik. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/k%C3%BCberturvalisus/1> (03.09.2023).

³¹ Kaska, K., Aasmann, L. Julgeolekuasutuste roll küberjulgeoleku tagamisel ja seda mõjutavad suundumused rahvusvahelises õiguses. – *Juridica* 2020/2, lk 103.

(KaM) korralduse³² koostada valdkondlik arengukava „Küberjulgeoleku strateegia 2008-2013“, mille eesmärk oli vähendada Eesti küberuumi haavatavust ja kaitsta infosüsteeme senisest tõhusamalt kogu riigis.³³ Strateegias kasutatud mõiste küberjulgeolek hõlmab endas „kõiki elektroonilise teabe, teabekandjate ning -teenustega seotud toiminguid, mis mõjutavad riigi julgeolekut.“³⁴ Järgmine Eesti küberjulgeoleku planeerimise alusdokument ning osa Eesti laiapindsest julgeolekustrateegiast on „Küberjulgeoleku strateegia 2014-2017“, mis ei defineeri ei küberjulgeolekut ega ka -turvalisust.³⁵ Hilisem strateegiadokument kannab aga juba nime „Küberturvalisuse strateegia 2019-2022“ ning selles on defineeritud mõlemad mõisted.³⁶ Küberjulgeoleku all on mõistetud seisundit, kus riigi julgeolek on kaitstud võrgu- ja infosüsteemide kaudu tekkivate ohtude eest.³⁷ Küberturvalisust on aga mõistetud kitsamalt, st seisundina, kus võrgu- ja infosüsteemid on kaitstud ohtude realiseerumise eest.³⁸

Tähelepanuväärne on autori hinnangul asjaolu, et esimest küberjulgeoleku strateegiat koostas KaM, järgmist ja hilisemat aga Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium (MKM). Strateegiadokumentide võrdluses on võimalik märgata dokumentide erinevat käsitlusala avarust ning fookust. Näiteks KaM-i poolt koostatud strateegiadokument keskendub turvameetmete süsteemi arendamisele ja laiaulatuslikule rakendamisele, infoturbealase kompetentsuse suurendamisele, õigusruumi kujundamisele ja rahvusvahelise koostöö arendamisele koos küberjulgeoleku alase teavitustegevusega.³⁹ MKM-i poolt koostatud strateegiadokumentide fookus on aga KaM-i koostatud strateegiadokumendist avaram, hõlmates endas (hilisemas strateegiadokumendis) jätkusuutlikku digitaalset ühiskonda, ettevõtlust ning teadus- ja arendustegevust, rahvusvahelisi suhteid ning küberoskuslikku ühiskonda.⁴⁰ Viimane võib vaid kinnitada, et küberjulgeolek ja -turvalisus hõlmavad endas rohkemat kui pelgalt riigi julgeoleku või kitsamalt võrgu- ja infosüsteemide kaitstuse tagamist.

³² Koostamise aluseks oli Vabariigi Valitsuse määrus 13. detsembrist 2005 nr 302 „Strateegiliste arengukavade liigid ning nende koostamise, täiendamise, elluviimise, hindamise ja aruandluse kord“. – RT I 2005, 67, 522 ... RT I, 23.12.2019, 12.

³³ Küberjulgeoleku strateegia 2008-2013. Kättesaadav arvutivõrgus:

https://energiatalgud.ee/sites/default/files/images_sala/e/ea/Kaitseministeerium_K%C3%BCberjulgeoleku_strategia_2008_-_2013_Tallinn_2008.pdf (04.09.2023).

³⁴ *Ibid.*

³⁵ Küberjulgeoleku strateegia 2014-2019. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.mkm.ee/media/697/download> (04.09.2023).

³⁶ Küberturvalisuse strateegia 2019-2022. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.mkm.ee/media/700/download> (04.09.2023).

³⁷ *Ibid.*, lk 41.

³⁸ *Ibid.*, lk 40.

³⁹ Küberjulgeoleku strateegia 2008-2013. Kättesaadav arvutivõrgus:

https://energiatalgud.ee/sites/default/files/images_sala/e/ea/Kaitseministeerium_K%C3%BCberjulgeoleku_strategia_2008_-_2013_Tallinn_2008.pdf, lk-d 4-6 (04.09.2023).

⁴⁰ Küberturvalisuse strateegia 2019-2022. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.mkm.ee/media/700/download>, lk 20 (04.09.2023).

Eesti riigisisene õigusruum, nagu varasemalt mainitud, ei defineeri ei küberjulgeolekut ega ka -turvalisust. 23. mail 2018. aastal jõustunud KüTS, mille eesmärk on tugevdada ühiskonna jaoks olulise tähtsusega teenuste osutamisel ning riigi ja kohaliku omavalitsuse üksuste töös kasutatavate võrgu- ja infosüsteemide turvalisust ning kaitset, sisaldab endas õigusnorme, mis puudutavad nii küberjulgeolekut kui ka -turvalisust.⁴¹ Näiteks sätestab KüTS teenuse ja digitaalse teenuse osutaja kohustused küberturvalisuse tagamiseks.⁴² Tegemist on normidega, mis reguleerivad just küberturvalisuse tagamist, kuna need on suunatud võrgu- ja infosüsteemide toimivate küberintsidentide ennetamisele, võrgu- ja infosüsteemide turvalisuse tagamisele ning selleks vajalike turvameetmete rakendamisele.

Kuigi kehtivas KüTSis ei leidu mõistet „küberjulgeolek“, reguleerib mitu KüTSi sätet just viimasega seonduvat. Näiteks täidab KüTSi järgi küberjulgeoleku kaitsmisel kesksel rolli (võrgu- ja infosüsteemide kaudu tekkivate ohtude eest) RIA, kuivõrd RIA võttis pärast KüTSi jõustumist kesksel rolli küberhügieeni, riiklike ennetustegevuste ning ühiskondliku teadlikkuse kasvatamisel, aga ka küberintsidentide ennetamise ja lahendamise koordineerimisel.⁴³ RIA roll aga väljub küberturvalisuse tagamise piiridest ning puudutab otseselt küberjulgeoleku tagamist. Seda näiteks põhjusel, et RIA küberturvalisuse keskus vastutab Eesti riigi tasemel CERT (inglise keeles *Computer Emergency Response Team*) ülesannete täitmise, sealhulgas Eesti arvutivõrkudes toimivate turvaintsidentide käsitlemise eest.⁴⁴ Kui nimetatud turvaintsidentid ohustavad riigi julgeolekut, siis ei puuduta need pelgalt küberturvalisust, vaid küberjulgeoleku mõiste järgi ka küberjulgeolekut.

Eesti riigisiseses õigusruumis kasutatakse mõistet küberjulgeolek (mõistet defineerimata) vaid kahes Vabariigi Valitsuse määruses.⁴⁵ Mõlemal juhul on mõistekasutus seotud küberjulgeoleku nõukoguga, mis mh annab suuniseid poliitika kujundamiseks ning võtab seisukohti küberjulgeoleku valdkonda puudutavate plaanide kohta.⁴⁶ See-eest mõistet küberturvalisus (mõistet defineerimata) kasutatakse mitmes õigustloovas aktis (peamiselt viitelised normid

⁴¹ Kask, L. Küberturvalisuse seadusest. – Õiguskeel 2018/3, lk 1.

⁴² §-d 2 ja 7-11. Küberturvalisuse seadus. – RT I, 22.05.2018, 1 ... RT I, 06.08.2022, 18.

⁴³ Küberturvalisuse strateegia 2019-2022. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.mkm.ee/media/700/download>, lk-d 36-37 (04.09.2023).

⁴⁴ Riigi Infosüsteemi Ameti põhimääruse § 13 lg 1 p 1. – RT I, 28.04.2011, 1 ... RT I, 05.07.2023, 276.

⁴⁵ Vabariigi Valitsuse 11.12.2015 määrus nr 129 „Vabariigi Valitsuse julgeolekukomisjoni põhimäärus“. – RT I, 15.12.2015, 6 ... RT I, 05.07.2023, 241; Vabariigi Valitsuse 22.06.2006 määrus nr 140 „Nõuded sideteenuse osutamisele ja sidevõrkude tehnilised nõuded“. – RT I 2006, 31, 237 ... RT I, 29.01.2022, 14.

⁴⁶ § 7¹ lg 2 p-d 1-4. Vabariigi Valitsuse 11.12.2015 määrus nr 129 „Vabariigi Valitsuse julgeolekukomisjoni põhimäärus“. – RT I, 15.12.2015, 6 ... RT I, 05.07.2023, 241; mõiste „küberjulgeolek“ kasutus kehtivates Eesti seadustes ning määrustes. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.riigiteataja.ee/tervikteksti_tulemused.html?pealkiri=&tekst=k%C3%BCberjulgeoleku&valjDoli1=&valjDoli2=&valjDoli3=&nrOtsing=tapne&aktiNr=&minAktiNr=&maxAktiNr=&kehtivusKuupaev=11.09.2023&valislepingud=on&valitsuseKorraldused=on&riigikoguOtsused=on&kehtivuseAlgusKuupaev=&kehtivuseLoppKuupaev= (11.09.2023).

KüTSile), nagu näiteks hädaolukorra seaduses⁴⁷, tervishoiuteenuste korraldamise seaduses⁴⁸ jpm seadustes. Mõistet küberturvalisus on kasutatud ka arvukates määrustes, sh mitmes põhimääruses, nagu näiteks Välisministeeriumi⁴⁹, RIA⁵⁰ jpt valitsusasutuste põhimäärustes. Ka Euroopa Liidu õigusaktides on kasutuses mõiste „küberturvalisus“, kuid seda juba defineeritud kujul. Euroopa Liidu Küberturvalisuse Ameti määruse (EL) 2019/881 artikli 2 punkti 1 alusel on küberturvalisust mõistetud kui tegevusi, mis on vajalikud, et kaitsta võrgu- ja infosüsteeme, nende kasutajaid ja teisi isikuid küberohtude eest.⁵¹ Ka NIS2 direktiivis ehk direktiivis (EL) 2022/2555 meetmete kohta, millega tagatakse küberturvalisuse ühtlaselt kõrge tase kogu liidus, kasutatakse küberturvalisuse mõistena määruse (EL) 2019/881 artikli 2 punktis 1 määratletud küberturvalisuse mõistet.⁵²

Õiguskirjanduses on täheldatud, et mõiste „küberjulgeolek“ käibib suuresti tunnetuslikuna ning see kitsaskoht pole Eestile ainuomane ega selle lahendamine lihtsalt kättevõtmise asi, kuivõrd „ka teiste riikide küberturvalisuse ja -julgeoleku definitsioonid on pigem kirjeldavad kui normatiivsed, s.t viitavad teatavatele ideaalsetele omadustele, mitte kindlaks määratud standarditele või nõuetele.“⁵³ Autor viimasega lõpuni ei nõustu, kuna kirjeldavate definitsioonide keerukus ei tohiks olla põhjuseks parima võimaliku definitsiooni määratlemisest loobumiseks, seda eriti olukorras, kus mõiste täpsusest ja selgusest võib sõltuda riigi tähelepanu- ja arengufookus mõiste sisustamisel. Veel enam leiab autor, et olemasolev määratlus küberturvalisusest kui seisundist, kus võrgu- ja infosüsteemid on kaitstud ohtude realiseerumise eest, võib jätta inimese põhjendamatult tagaplaanile, kuivõrd määratlus ei sisalda inimese ega (vähemalt) võrgu- ja infosüsteemi kasutaja kaitset. Oleks ennatlik mõelda, et definitsioonid ja määratlused ei ole võimelised kujundama valdkonda ning fookuseid selles valdkonnas. Selliselt näeb autor vajadust määratleda valdkondlikke mõisteid ja definitsioone ka läbi võrgu- ja infosüsteemide kasutaja kaitse, kuna valdkondlikel definitsioonidel ning määratlusel võib olla kaugeleulatuv mõju, mida peab arvestama ka küberjulgeoleku

⁴⁷ Hädaolukorra seaduse § 41 lg 1 ja § 45 lg 1 p 4. – RT I, 03.03.2017, 1 ... RT I, 30.06.2023, 22.

⁴⁸ Tervishoiuteenuste korraldamise seaduse § 10 lg 2, § 17 lg 1², § 22 lg 4², § 60 lg 2. – RT I 2001, 50, 284 ... RT I, 11.03.2023, 92.

⁴⁹ Välisministeeriumi põhimäärus. – RT I 2004, 44, 314 ... RT I, 14.07.2023, 2.

⁵⁰ Riigi Infosüsteemi Ameti põhimäärus. – RT I, 28.04.2011, 1 ... RT I, 05.07.2023, 276.

⁵¹ Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrus (EL) 2019/881, mis käsitleb ENISAt (Euroopa Liidu Küberturvalisuse Ameti) ning info- ja kommunikatsioonitehnoloogia küberturvalisuse sertifitseerimist ja millega tunnistatakse kehtetuks määrus (EL) nr 526/2013 (küberturvalisuse määrus). Kättesaadav arvutivõrgus: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2019/881/oj> (11.09.2023).

⁵² Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2022/2555, mis käsitleb meetmeid, millega tagada küberturvalisuse ühtlaselt kõrge tase kogu liidus, ja millega muudetakse määrust (EL) nr 910/2014 ja direktiivi (EL) 2018/1972 ning tunnistatakse kehtetuks direktiiv (EL) 2016/1148 (küberturvalisuse 2. direktiiv). Kättesaadav arvutivõrgus: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2555> (11.09.2023).

⁵³ Kaska, K., Aasmann, L. Julgeolekuasutuste roll küberjulgeoleku tagamisel ja seda mõjutavad suundumused rahvusvahelises õiguses. – Juridica 2020/2, lk 104.

ja -turvalisuse mõtestamisel Eesti õigusruumis (vt alapeatükki 3.1. „Küberjulgeoleku ja -turvalisuse inimesekesksem määratlemine“).

1.2. Küberjulgeolek Eesti Vabariigi põhiseaduses

Kui Eestis on küberjulgeoleku all mõistetud seisundit, kus riigi julgeolek on kaitstud võrgu- ja infosüsteemide kaudu tekkivate ohtude eest, siis tuleb autori hinnangul alustada küberjulgeoleku mõtestamist riigi julgeoleku mõtestamisest. Õiguskirjanduses on sisustatud julgeolekut, ühelt poolt, isiku, asja või isiku positsiooni edasikestmist ehk olemasoleva (rahu)seisundi kaitsena ning, teiselt poolt, kui isiku võimalust teostada oma põhiülesandeid ja täita oma -funktsioone ehk tegevuse kaitsena.⁵⁴ Riigi julgeolekut on mõistetud ka riigi militaarse kaitsena, kuid selline mõiste kitsas käsitus ei pruugi olla tänapäeval põhjendatud.⁵⁵ Seda eelkõige põhjusel, et Eesti julgeolekupoliitika⁵⁶ lähtub avarast julgeolekukäsitusest, võttes arvesse kõiki riigi julgeolekut mõjutavaid suundumusi ja tegureid.

Kui aga määratleda küberjulgeoleku põhiseaduslikku alust läbi riigi julgeoleku, siis on autori hinnangul mõistlik alustada põhiseaduse preambulist. *Dr. iur.* Heinrich Schneider on leidnud, et „vastandina teoreetilise suuna esindajatele, kes peavad preambulit PS õiguslikult tähtsusetuks ja kunstlikuks lisandiks või selle seletuskirjaks, ei ole Eesti omariiklusaegsete põhiseaduste preambulid olnud kunagi ega ole praegugi PS kunstlik ripats, lihvitud sõnastusega kaunistus või sissejuhatuse PS-le, vaid tema regulatiivne ja kogu PS-t integreeriv tuumik.“⁵⁷ Juba ainuüksi põhiseaduse preambulis fikseeritud ülesanded viitavad suunale ehitada üles selline riik, mis peab vastu pidama ka siis, kui riigi julgeoleku tagamise ahelasse lisanduvad uued nähtused, nagu seda on küberruum. *Dr. iur.* Schneider toob üheks selliseks püsiva iseloomuga ülesandeks, mida vabadusele, õiglusele ja õigusele rajatud Eesti riik on kohustatud täitma, preambuli neljandas lõigus sõnastatud ülesande, mille järgi „on riigi esmaseks ülesandeks sisemise ja välise rahu ning julgeoleku kaitsmine ühiskonnas.“⁵⁸ Lisaks tuuakse välja riigi kohustus kaitsta

⁵⁴ Esimese puhul kõik, mis seda negatiivselt mõjutab, kahjustab isiku või asja (rahu)seisundit ja seega mõlema julgeolekut ja kõik, mis seda positiivselt mõjutab, kaitseb isiku või asja (rahu)seisundit ja seega mõlema julgeolekut (nt riigi, valitsuse, rahva kui sellise olemasolu säilimine). Jäätma, J. Julgeoleku mõiste. – *Juridica* 2020/2, lk 72.

⁵⁵ Vt lisaks Jäätma, J. Julgeoleku mõiste. – *Juridica* 2020/2, lk-d 72-73.

⁵⁶ Eesti julgeolekupoliitika alused 2023. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/eesti_julgeolekupoliitika_alused_est_22.02.pdf, lk 4 (15.09.2023).

⁵⁷ Põhiseaduse preambul, komm 15.1. – Truuväli, E.-J. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 1. vlj. Tallinn: Juura 2002.

⁵⁸ Põhiseaduse preambul, komm 12. – Truuväli, E.-J. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 1. vlj. Tallinn: Juura 2002.

ühiskonda ja inimesi ka väljastpoolt tuleva ohu korral ning „sellest riiklikust ülesandest tuleneb riigikaitsefunktsioon, mille korraldamise õiguslikud alused määrab kindlaks PS X peatükk“.⁵⁹

Autor leiab, et preambuli sõnastus ning ülalkirjeldatud mõtestamise avarus võimaldavad jõuda järeldusele, et riik peab täitma oma esmast ülesannet, st kaitsma sisemist ja välist rahu ka siis, kui sisemist või välist rahu ohustav oht tuleneb küberruumist või kui oht riigi julgeolekule on kasvanud küberjulgeoleku või -turvalisuse mõradest. Viimasest võib järeldada, et küberjulgeoleku tagamise põhiseadusliku alusena võib lugeda põhiseaduse preambuli neljandat lõiku, milles on sõnastatud riigi esmane ülesanne sisemise ja välise rahu ning julgeoleku kaitsmine ühiskonnas.⁶⁰

Sarnasele järeldusele on jõudnud ka *dr. iur.* Janar Jäätma, kuid seda sisemise julgeoleku kontekstis. *Dr. iur.* Jäätma käsitleb riigi sisemist julgeolekut põhiseaduse mõttes läbi põhiseaduse preambuli, viidates Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi lahendile⁶¹, milles Riigikohus omistas põhiseaduse mõttes sisemisele julgeolekule olulise kaalu: „[m]itmete Põhiseaduse normidele, eriti preambulale tuginedes võib järeldada, et riigi julgeolek on Põhiseaduse sätte ja vaimu kohaselt väärtus, mida saab tunnustada kui põhiõiguse piiramise legitiimset eesmärki. [...] Eesti riigi julgeolek kui kollektiivne hüve [on] suure kaaluga õigusväärtus.“⁶² Nõnda on sisemine julgeolek kui põhiseaduslikku järku väärtus tuletatav eelkõige põhiseaduse preambulist.⁶³

Eelnev käsitlus puudutab aga riigi, mitte iga üksiku füüsilise isiku kaitset. Kui mõelda küberjulgeolekule läbi õigussubjektide vertikaalse suhte ning põhiõiguste ja -vabaduste prisma, kus vaatluse all on küberjulgeoleku koht põhiseaduses läbi põhiõiguste kandja ja põhiõiguste adressaadi vaate, siis üksnes riigi julgeoleku mõtestamisest ei piisa selleks, et mõtestada küberjulgeolekut. Seda eelkõige põhjusel, et riiki üldiselt ei loeta põhiõiguste kandjaks, v.a üksikjuhtumitel, mis puudutavad kohaliku omavalitsuse enesekorraldusõigust, mille põhisisuks on kohaliku omavalitsuse otsustus- ja valikudiskretsioon kohaliku elu küsimuste lahendamisel.⁶⁴ Lisaks, kui on võimalik öelda, et iga riigi julgeolekut puudutav küsimus puudutab lõppastmes ka igat üksikisikut, siis mitte iga üksikisikut puudutav küsimus ei puuduta ka riigi julgeolekut. Nõnda võib küberjulgeolekuga seotud kriiside lahendamisel üksnes riigi

⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁰ Põhiseaduse preambuli kommentaar, komm 14. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 5., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2020.

⁶¹ RKPJKo 05.03.2001, 3-4-1-2-01, p-d 15 ja 17.

⁶² Jäätma, J. Ohutõrjeõigus politsei- ja korraldusõiguses: kooskõla põhiseadusega. Doktoritöö. Tartu: TÜ õigusteaduskond 2015, lk-d 29-30.

⁶³ *Ibid.*

⁶⁴ RKPJKo 16.01.2007, 3-4-1-9-06, p 22.

julgeolekut ohustavale ohule keskendumine jätta piisava tähelepanuta kriisi vahetut kannatanut, üksikisikut. Viimase ilmestamiseks toob autor järgmise näite.

2017. aastal lahvatas nn ID-kaardi kriis, mis puudutas ligi 750 000 ID-kaardi kasutajat üle riigi.⁶⁵ Pidades kõnesolevat kriisi suurima riskiga kriisiks, mis on Eesti ajaloo ID-kaardiga seoses olnud, otsustas Vabariigi Valitsus koostöös RIA-ga peatada Eesti ID-kaartide sertifikaadid alates 3. novembrist 2017.⁶⁶ Dokumenti kantud sertifikaatide kehtivuse peatamisele järgnes sertifikaatide kehtivuse taastamine tarkvara uuendamiseks, millele omakorda järgnes vanade sertifikaatide kehtetuks tunnistamine ja uute sertifikaatide dokumenti kandmine.⁶⁷ Vaatamata arvamusele, et ID-kaardi kriisi lahendamine kujutab endast mõneti riigi järjekordset edulugu, ei saa autori hinnangul mööda vaadata sellest, mida see kriis välja tõi. ID-kaart on lisaks isikut tõendavale dokumendile üks riigi poolt pakutavatest e-ID vahenditest: avalike teenuste saamiseks on igaühel õigus enda isikut tõendada riikliku e-ID abil, kuivõrd Eesti riiklik e-ID on kõrgeima turvalisustasemega vahend isiku elektrooniliseks tuvastamiseks ja digiallkirja andmiseks.⁶⁸

Olukorras, kus Eesti digiriigi kasutajate osakaal on Euroopa Liidus üks suuremaid (2023. aasta seisuga koguni 92%)⁶⁹ ning kus pea kõik otsesed avalikud teenused on ühel või teisel viisil digitaalsel kujul kättesaadavaks tehtud, on niivõrd mastaapse ulatusega ID-kaartide turvariski tuvastamine otseselt seotud küberjulgeolekuga. Seda põhjusel, et 750 000 isiku ID-kaardi turvariski pahatahtlik ärakasutamine võis viia olukorrani, kus mõjutatud sertifikaatide kehtetuks tunnistamine toob kaasa ulatuslikku mõju avalike teenuste kättesaadavusele, häirides juurdepääsu e-tervisesüsteemidele, ametiasutuste e-teenustele, andmeedastusplatvormidele, aga ka finantstehingutele ja e-maksetele. Need aga mõjutavad otseselt üksikisikut, kelle

⁶⁵ Tšehhi Vabariigi teadlaste avaldatud töö tulemusena avastati 2017. aasta augusti lõpus ID-kaardil oleva protsessori kiibi riistvara juhtprogrammi krüpteerimisvõtmete genereerimise funktsioonis turvarisk, mis seisnes selles, et elektrooniliseks isiku tuvastamiseks ja digitaalseks allkirjastamiseks vajalikust avalikust krüpteerimisvõtmest oli võimalik piisava arvutusvõimekuse olemasolu korral välja arvutada kasutaja privaatsõna, mille tulemusel oli võimalik elektrooniliselt isikut tuvastada ja anda digitaalallkirja ilma ID-kaardil olevale kiibile juurdepääsu omamata ning PIN-koode teadmata, st kasutada ID-kaarti elektroonilises keskkonnas ilma selle omaniku teadmiseta. Turvariskiga ID-kaartide uuendused novembris 2017 ja mõju e-teenuse pakkujatele. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.id.ee/artikkel/turvariskiga-id-kaartide-uuendused-novembris-2017-ja-moju-e-teenuse-pakkujatele/> (25.01.2024); Laanest, K., Kask, L. ID-kaardi turvarisk. Õiguslikud probleemid. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://ria.ee/media/745/download>, lk 3 (25.01.2024).

⁶⁶ Valitsus peatab turvariskiga ID-kaartide sertifikaadid alates reede õhtust. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.err.ee/640301/valitsus-peatab-turvariskiga-id-kaartide-sertifikaadid-alates-reede-ohust> (25.01.2024).

⁶⁷ *ROCA Vulnerability and eID: Lessons Learned*. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.ria.ee/en/media/742/download>, lk 4 (25.01.2024).

⁶⁸ E-riigi harta, igaühe õigused e-riigis. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.oiguskantsler.ee/et/e-riigi-harta-iga%C3%BChe-%C3%B5igused-e-riigis#_Toc508783418 (25.01.2024).

⁶⁹ *eGovernment Benchmark 2023 - Insight Report*. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://ec.europa.eu/newsroom/dae/redirection/document/98708>, lk 13 (25.04.2024).

põhiõigused ja -vabadused ei oleks pahatahtliku ärakasutamise korral kaitstud võrgu- ja infosüsteemide kaudu tekkivate ohtude eest.⁷⁰

Kui küsida, kas ID-kaardi kriis mahuks küberjulgeoleku Eesti definitsiooni raamidesse, siis vastus oleks autori hinnangul ilmselt jaatav, kuivõrd küberjulgeoleku mõtestamine läbi riigi julgeoleku võimaldab paigutada sedalaadi kriisi riigi julgeolekut ohustava kriiside hulka. Ka riigikaitse nõukogu kokkukutsumine president Kersti Kaljulaidi poolt viitab vähemalt ühe põhiseadusliku organi tunnetusele, et ID-kaardi kriisi kujul on tegemist riigi julgeolekut ohustava kriisiga.⁷¹ Hiljem hindas president Kaljulaid ametite tegevust kriisi lahendamises hindele „4+“.⁷² Kui aga küsida, kas üksikisik, kes oli selle kriisi kõige vahetum kannatanu, oli riigi piisava tähelepanu all, siis vastus oleks autori hinnangul ilmselt eitav. Seda juba ainuüksi põhjusel, et kriis kuulutati presidendi poolt lahendatuks siis, kui sadadel tuhandetel inimestel olid veel ID-kaardi sertifikaadid uuendamata.⁷³

Kui avalik meediaruum oli sisustatud uudistega sellest, kas ja kellelt peaks riik tekkinud kahju välja nõudma⁷⁴, siis tähelepanuta jäi küsimus sellest, kas ja kes vastutab üksikisikule tekitatud kahju eest. Avalikkuse teavitamine piirdus ID-kaartide sertifikaatide uuendamisega, kuid mida peaks üksikisik tegema juhul, kui kriisi tulemusel on isikule tekkinud varaline või mittevaraline kahju, ei selgitatud. Kirjeldatud näide ilmestab, kuidas võis ID-kaardi kriisi vahetuim kannatanu, füüsiline üksikisik jääda riigi piisava tähelepanuta, kuivõrd kriisi lahendamise fookuses oli peaaesjalikult riigi julgeolekut ohustava ohu elimineerimine. Selle üheks lahenduseks võib olla suund mõtestada küberjulgeolekut lisaks riigi julgeolekule ka läbi füüsilise isiku põhiõiguste ja -vabaduste (vt alapeatükki 3.1. „Küberjulgeoleku ja -turvalisuse inimesekesksem määratlemine“).

1.2.1. Küberjulgeolek ning põhiõigused ja -vabadused

Eesti Vabariigi kehtiv, st 1992. aasta põhiseadus⁷⁵ on erinevalt varasematest põhiseadustest põlvkondadeülene dokument.⁷⁶ Mõiste „küberjulgeolek“ võeti põhiseaduse kontekstis

⁷⁰ *ROCA Vulnerability and eID: Lessons Learned*. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.ria.ee/en/media/742/download>, lk 2 (25.01.2024).

⁷¹ President kutsus ID-kaardi turvariski tõttu kokku riigikaitse nõukogu. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.err.ee/641668/president-kutsus-id-kaardi-turvariski-tottu-kokku-riigikaitse-noukogu> (27.01.2024).

⁷² President Kaljulaid: lahendasime ID-kaardi kriisi hindele 4+. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.err.ee/641941/president-kaljulaid-lahendasime-id-kaardi-kriisi-hindele-4> (27.01.2024).

⁷³ Mida on meil õppida ID-kaardi kriisist? Kättesaadav arvutivõrgus: <https://reporter.kanal2.ee/4306503/reporter-mida-on-meil-oppida-id-kaardi-kriisist> (27.01.2024).

⁷⁴ Puust ja punaseks: kuidas käituda ID-kriisist? Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.err.ee/640275/puust-ja-punaseks-kuidas-kaituda-id-kriisist> (27.01.2024).

⁷⁵ Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT 1992, 26, 349 ... RT I, 15.05.2015, 2.

⁷⁶ Lõhmus, U. (koost.). Meenutusi põhiseaduse sünnist. – Riigiõiguse aastaraamat 3/2022, lk 206.

esmakordselt kasutusele alles 2017. aastal põhiseaduse neljandas kommenteeritud väljaandes, X ("Riigikaitse") peatüki sissejuhatuse kommentaarides.⁷⁷ Kuigi esmapilgul võis oodata, et küberjulgeolek on põhiseaduse kommentaarides selgelt või vähemalt piisavas ulatuses avatud, ei ole see sugugi nii. Autor leiab, et küberjulgeoleku mõtestamist ja tagamist läbi põhiõiguste ja -vabaduste tuleb analüüsida läbi õigussubjektide vertikaalse suhte – igaüks *versus* avalik riigivõim ning seda järgmistel põhjustel. Subjektiivsed põhiõigused ja -vabadused loovad nende kandjale võõrandamatu ja ainult seadusega piiratava õiguse nende vabaks kasutamiseks, mh loovad need avalikule võimule ka positiivse kohustuse luua tingimused õiguste ja vabaduste sisuliseks ja efektiivseks kasutamiseks.⁷⁸ Põhiõiguste ja -vabaduste kaitseks annab põhiseadus õiguste ja vabaduste loendi ning määratleb lühidalt nende materiaalse sisu.⁷⁹ Põhiseaduse II peatüki pealkiri algab mõistega „põhiõigused“ ja osutab sellega põhiseaduse §-dele 8-55.⁸⁰ Kuigi põhiseaduse põhiõiguste kataloog on rahvusvahelises konstitutsioonide tekstide võrdluses suhteliselt mahukas, võib seegi jääda kiiresti muutuvas maailmas kitsaks.⁸¹ Seetõttu hõlmab põhiseaduse § 11 ka ülejäänud põhiseaduse sätetest, väljaspool põhiseaduse II peatükki tulenevaid põhiõigusi, mis on põhiõigused formaalses laiemas tähenduses.⁸²

Küberjulgeolek ja -turvalisus ei ole otsesõnu sätestatud põhiseaduse II peatükis, ega ka väljaspool II peatükki.⁸³ See-eest annab põhiseaduse § 10 (mille alusel II peatükis loetletud õigused, vabadused ja kohustused ei välista muid õigusi, vabadusi ega kohustusi, mis tulenevad põhiseaduse mõttest või on sellega kooskõlas ja vastavad inimväärikuse ning sotsiaalse ja demokraatliku õigusriigi põhimõtetele)⁸⁴ autori hinnangul võimaluse tõlgendada küberjulgeolekut või -turvalisust läbi juba olemasolevate põhiõiguste ja -vabaduste või mõtestada hoopis iseseisva põhiõigusena (vt alapeatükki 3.2. „Küberjulgeoleku või -turvalisuse täiendava tagamise võimalused põhiseaduse pinnalt“). Mõlema lahenduse juures peab autor

⁷⁷ Põhiseaduse X peatüki kommentaar, komm 4. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 4., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2017.

⁷⁸ Maruste, R. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse. Tallinn: Juura 2004, lk 238.

⁷⁹ *Ibid*, lk 239.

⁸⁰ Neid põhiõigusi nimetatakse põhiõigusteks formaalses kitsamas tähenduses, kusjuures formaalses kitsamas tähenduses loetakse kõik põhiseaduse II peatükis sätestatud õigused põhiõigusteks olenemata nende sisust, sest II peatüki pealkiri ütleb, et tegu on põhiõigustega. Põhiseaduse II peatüki kommentaar, komm 2.1.1. – Truuväli, E.-J. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 2., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2008; Ernits, M. Põhiõigused, demokraatia, õigusriik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2011, lk 135.

⁸¹ Ernits, M. Põhiõigused, demokraatia, õigusriik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2011, lk 135.

⁸² Sellised põhiõigused on sätestatud näiteks põhiseaduse §-des 57 (demokraatlikus riigis kesket tähendust omav põhiõigus - hääleõigus), § 60 (valimisõigus), § 113 (üldine maksupõhiõigus), § 124 (riigikaitsega seotud põhiõigused) ja § 156 (kohaliku omavalitsuse valimisõigus). *Ibid*.

⁸³ Küberjulgeolekut ja sellega seotud mõisteid on põhiseaduse kommentaarides üksnes mainitud. Pogosjan, A. Küberturvalisus Eesti kehtivas õigusruumis. Bakalaureusetöö. Tartu: TÜ õigusteaduskond 2022. (Käsikiri Tartu Ülikooli õigusteaduskonna teabekeskuses).

⁸⁴ § 10. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT 1992, 26, 349 ... RT I, 15.05.2015, 2.

oluliseks tuua diskursuse keskpunkti inimese⁸⁵ kui põhiõiguste kandja, sest inimene on esmajärjekorras see, kelle ümber tuleb küberjulgeolek üles ehitada. Mõistmaks küberjulgeoleku kohta Eesti põhiseaduse põhiõiguste ja -vabaduste arhitektuuris tuleb seega autori hinnangul analüüsida, kuidas on viimast mõtestatud põhiseaduse tõlgendamise ja põhiseaduse mõtte kaudu kokkupuutes teiste olemasolevate põhiõiguste ja -vabadustega. Põhiseaduse mõtte mõistmise üheks abinõuks on seejuures põhiseaduse loomise protsessi kajastavad allikad, nagu näiteks Põhiseaduse Assamblee täiskogude stenogrammid, aga ka põhiseaduse kommenteeritud väljaanded.⁸⁶

1.2.2. Senine tõlgendus küberjulgeoleku puutepunktidest põhiõiguste ja -vabadustega

Küberjulgeoleku sisu ja ulatust arvestades võivad küberjulgeolekuga seotud küsimused puudutada kogu mõtestatud ja seni mõtestamata põhiõiguste, -vabaduste ja kohustuste arsenal. Seisund, kus riigi julgeolek ei ole efektiivselt kaitstud võrgu- ja infosüsteemide kaudu tekkivate ohtude eest, võib puudutada tervet rida üksikisiku põhiõigusi ja -vabadusi. Nõnda on autori hinnangul võimalik küberjulgeolekut mõtestada korraga läbi erinevate üksikisiku põhiõiguste ja -vabaduste ning seda järgmistel viisidel.

Kui riiki rünnatakse küberruumi kaudu, mille tulemusena seatakse ohtu inimestele, siis esimese põhiõigusena tuleb kõne alla õigus üksikisiku elule, mida peab kaitsma seadus ja selle õigushüve kaitsmisvajaduse tõusetumisega saab rakendada põhiseaduse § 13 lõikes 1 sätestatud üldist kaitsepõhiõigust.⁸⁷ Kui laiaulatusliku küberründe tulemusena halvatakse riigi elutähtsate teenuste, nagu näiteks elektrienergia-, tuletõrje-, haigla-, lennujuhtimisteenuste osutamist, siis riivata saavad lisaks põhiõiguste ja -vabadustena kaitstavad õigushüved õigus riigi abile hädaolukorras, õigus tervise kaitsele ja paljud muud põhiõigused.⁸⁸ Kui küberründe tulemusel halvatakse riigi koolivõrku ning -taristut, siis riivata saavad õigused haridusele ja vabale eneseteostusele.⁸⁹ Kõigi nende näidete puhul satub löögi alla ka igale põhiõigusele ja -vabadusele korreleeruv riigi kohustus põhiõigusi ja -vabadusi kaitsta ja tagada. Selliselt on näha, et küberjulgeolekuga seostub terve rida põhiõigusi ja -vabadusi. Järgmisena toob aga autor välja valimi põhiõigustest ning -vabadustest, mille seoseid küberjulgeolekuga on kõige laiemalt ning põhjalikumalt mõtestatud kõigis seni avaldatud 1992. aasta põhiseaduse

⁸⁵ Inimesekeskset lähenemist on julgeoleku ja turvalisuse kontekstis oluliseks pidanud tunnustatud Soome õigusteadlased dr. iur. Kaarlo Tuori artiklis *Yleinen järjestys ja turvallisuus – perusoikeusko?* – *Lakimies* 1999/6-7 ning Kari Bruun artiklis *Turvallisuus perus- ja ihmisoikeutena.* – *Oikeus* 2016/2; aga ka teised teadlased, nagu näiteks Deibert, J. R. *Toward a Human-Centric Approach to Cybersecurity.* - Cambridge University Press 2018.

⁸⁶ Luts-Sootak, M. Eesti õigusteadus 2019. aasta vaates. – *Juridica* 2019/6, lk 395.

⁸⁷ Põhiseaduse § 13 kommentaar, komm 5. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 5., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2020.

⁸⁸ Nagu nt § 13, § 26 jm. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT 1992, 26, 349 ... RT I, 15.05.2015, 2.

⁸⁹ § 37 ja § 19. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT 1992, 26, 349 ... RT I, 15.05.2015, 2.

kommenteeritud väljaannetes, õiguskirjanduses, relevantses kohtupraktikas ja muudes õigusallikates.

1.2.2.1. Küberjulgeolek ja informatsiooniline enesemääramine

Põhiseaduse § 26 esimese lause järgi on igaühel õigus perekonna- ja eraelu puutumatusele.⁹⁰ Selle kõrval on aga olemas põhiseaduse üldisem säte, mis võib rolli mängida eraelu kaitsmisel, ja selleks on põhiseaduse § 19 lõige 1, mis tagab igaühe õiguse vabale eneseteostusele.⁹¹ *Dr. iur.* Katri Jaanimägi ja *dr. iur.* Liiri Oja on selgitanud, et „PS § 19 lg-s 1 on tagatud üldine isiksus- või isikupõhiõigus, mis kaitseb isiku integriteeti ehk puutumatust kui kitsamat isikusfääri ja selle säilimise õiguslikke põhitingimusi. Isikupõhiõiguse kaitse alla on arvatud enesemääramis- ja enesekujutamisoigus.“⁹² Üheks selliseks enesemääramise liigiks on informatsiooniline enesemääramine, mis tähendab igaühe õigust ise otsustada, kas ja kui palju tema kohta andmeid kogutakse ja salvestatakse.⁹³ Autor leiab, et õigus informatsioonilisele enesemääramisele on esimene üksikisiku subjektiivne põhiõigus, läbi mille saab mõtestada küberjulgeolekut.

Informatsioonilise enesemääramise õigus ei ole põhiõigusena ühegi riigi põhiseaduses ega ka inimõigusi puudutavas välislepingus otsesõnu sätestatud.⁹⁴ Küll aga on õiguskirjanduses pakutud mõiste päritolumaana Saksamaad, kus esimest korda defineeriti õigust informatsioonilisele enesemääramisele Saksamaa Liidukonstitutsioonikohtu 1983. aasta seisukohas (rahvaloenduse kaasuses, saksa keeles *Volkszählungsurteil*), et põhiseaduse järgi on igaühel õigus ise määrata, kellele oma isikuandmeid üle anda ning kellel lubada neid töödelda.⁹⁵ Riigikohtu halduskolleegiumi esimees *dr. iur.* Ivo Pilving on viidanud põhiõigusi uurivate Eesti autorite valdavale seisukohale, et informatsioonilise enesemääramisõigusega sarnast õigust tuleb tunnustada ka Eestis, kuivõrd vastasel juhul oleks põhiõiguste kaitse lünklik.⁹⁶ Hilisemas õiguskirjanduses on täiendatud, et kuigi informatsioonilise enesemääramise õigus on hõlmatud põhiseaduse § 19 lõike 1 esemelise kaitsealaga, kuulub isikuandmete kaitse põhiseaduse §-s 26

⁹⁰ § 26. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT 1992, 26, 349 ... RT I, 15.05.2015, 2.

⁹¹ § 19. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT 1992, 26, 349 ... RT I, 15.05.2015, 2.

⁹² Põhiseaduse § 26 kommentaar, komm-d 6 ja 24. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 5., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2020.

⁹³ *Ibid.*, vt ka Mikiver, M., Tupay, P. K. *Has the GDPR killed e-government? The “once-only” principle vs the principle of purpose limitation.* – *International Data Privacy Law* 2023/13.

⁹⁴ Kergandberg, E. *Per aspera ad fair trial.* – *Juridica* 2011/1, lk 75.

⁹⁵ Viidatud lahendis saksa kohus mõtestas igaühe õigust informatsioonilise enesemääramisele põhiseadusliku õigusena otsustada, millal ja millistes piirides oma eraelu kohta käivaid asjaolusid avalikustada. Küll aga leiti, et õigust informatsioonilisele enesemääramisele on hakatud praktikas valesti sisustama, seostades seda liialt andmekaitsega ja õigusega andmete kaitsele, jättes tähelepanuta kontrolli oma andmete üle, mis on oluline eeltingimus selleks, et saaks üldse rääkida informatsioonilisest enesemääramisest. Rondel, M. Informatsioonilise enesemääramise õigus ja jälitustegevus. – *Juridica* 2016/10, lk 710.

⁹⁶ Pilving, I. Õigus isikuandmete kaitsele. – *Juridica* 2005/8, lk 535.

sätestatud eraelu puutumatuse alla.⁹⁷ Kõik andmete kaitsega seonduv, mis aga ei ole hõlmatud põhiseaduse §-ga 26, peaks jääma põhiseaduse § 19 kaitsealasse.⁹⁸ Näiteks ei kaitse põhiseaduse § 26 isiku õigust teada tema kohta käivate andmete tekkimisest ega isiku õigust oma vabal tahtel otsustada nende andmete üle.⁹⁹ Nõnda jäävad kirjeldatud õigused põhiseaduse § 19 kaitsealasse, hõlmates endas midagi enam kui pelgalt kaitset lubamatu andmetöötluse eest.¹⁰⁰

Riigikohus tunnistas informatsioonilise enesemääramise õiguse olemasolu esimest korda jälitustoiminguid puudutavas lahendis, milles sedastati, et „[p]õhjaliku seadusandliku regulatsiooni puudumine ja varjatus jätab aga isiku ilma õigusest informatsioonilisele enesemääratlusele, valida käitumisjoont ja end kaitsta.“¹⁰¹ Selliselt tunnistas Riigikohus informatsioonilise enesemääramise õigust kui isiku õigust teada tema kohta käivate andmete kogumisest.¹⁰² Hilisemas lahendis Riigikohus leidis, et „eraelu puutumatuse riivena käsitatakse muu hulgas isikuandmete kogumist, säilitamist, kasutamist ja avalikustamist.“¹⁰³ Põhiseaduse § 26 kommentaaride autorid toovad välja, et kuivõrd andmete, sealhulgas isikuandmete hulk ja neis sisalduv teave üha suureneb, siis ka sekkumine isikuandmete sfääri üha laieneb.¹⁰⁴

Informatsioonilist enesemääramist on puudutanud ka õiguskantsler 24. septembri 2021. aasta vastuses pöördumisele, mis puudutas isiku muret seoses sellega, et „aina keerulisem on Eestis elada ja asju ajada ilma e-kanaleid kasutamata.“¹⁰⁵ Õiguskantsler selgitas viidatud vastuses, et kuigi Eestis toimub suur osa suhtlusest info- ja kommunikatsioonitehnoloogia (IKT) vahendusel ning teavet esitatakse, hoitakse ja edastatakse sageli elektrooniliselt, siis e-riik ei tohiks olla eesmärk iseeneses, vaid võimalus pakkuda inimesele avalikke teenuseid e-kanalite kaudu.¹⁰⁶ Kui aga riik otsustab, kas ja millisel viisil on kõige otstarbekam ja turvalisem talletada andmeid oma kodanike kohta, siis on riigi ülesanne ka küberturvalisusega seotud riske hinnata.¹⁰⁷ Kuigi e-riik (vahendina) avardab inimeste võimalusi riigiga suhelda ja tagab teenuste kiirema toimimise, tuleb püüelda selle poole, et ühiskonnaelus saaksid aktiivselt

⁹⁷ Rondel, M. Informatsioonilise enesemääramise õigus ja jälitustegevus. – *Juridica* 2016/10, lk 713.

⁹⁸ *Ibid.*

⁹⁹ *Ibid.*

¹⁰⁰ *Ibid.*

¹⁰¹ RKPJKo 12.01.1994, III-4/A-1/94.

¹⁰² Rondel, M. Informatsioonilise enesemääramise õigus ja jälitustegevus. – *Juridica* 2016/10, lk-d 711-712.

¹⁰³ RKHKo 12.07.2012, 3-3-1-3-12, p 19.

¹⁰⁴ Põhiseaduse § 26 kommentaar, komm 24. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 5., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2020.

¹⁰⁵ Õiguskantsleri vastus pöördumisele „Igäi õigused ja valikud e-riigis“. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/Iga%C3%BChe%20%C3%B5igused%20ja%20valikud%20e-riigis.pdf, lk-d 1-3 (25.11.2023).

¹⁰⁶ *Ibid.*

¹⁰⁷ *Ibid.*

osaleda kõik Eesti inimesed ning et ei tekiks digitaalset tõrjutust.¹⁰⁸ Nõnda peab õiguskantsleri seisukoha järgi silmas pidama, et „riigiga suhtlemise ja teenuste saamise võimalus oleks kõigil Eesti inimestel hoolimata sellest, kas nad oskavad või tahavad oma asju ajada e-kanalite kaudu või muul viisil.“¹⁰⁹ Nõnda näitab autor, et üksikisiku subjektiivsete põhiõiguste kaitsealade laiendamine ei ole Eesti õigustraditsioonis võõras nähtus. Õigushüved võivad olla olemasolevate põhiõiguste kaitsealade piirides ka siis, kui need ei ole otsesõnu põhiseaduse tekstis olemas, nagu seda on juhtunud isikuandmete kaitse puhul, mida põhiseaduses *expressis verbis* sõnastatud ei ole, kuid mis on sellele vaatamata eraelu kaitse üheks oluliseks valdkonnaks.¹¹⁰ Nõnda näeb autor, et küberjulgeolekut kui võimalikku õigushüve on võimalik mõtestada läbi isiku õiguse informatsioonilisele enesemääramisele.

1.2.2.2. Küberjulgeolek ja õigus aule ja heale nimele

Õigus aule ja heale nimele on sätestatud põhiseaduse §-s 17, mille järgi kellegi au ega head nime ei tohi teotada.¹¹¹ *Dr. iur.* Rait Maruste on avanud viidatud põhiõigust selliselt, et „keeluna sõnastatud norm mitte teotada kellegi au ja head nime tähendab samas igaühe subjektiivset õigust aule ja heale nimele.“¹¹² Järgmine seos küberjulgeoleku või laiemalt küberruumiga avaneb aga *dr. iur.* Maruste kommentaaris, mis puudutab isiku hea nime ehk maine kahjustamist, mille järgi „isiku hea nime ehk maine kahjustamine tähendab inimese reputatsiooni kahjustamist avaliku arvamuse mõjutamise kaudu, tavaliselt tehakse seda mainet kahjustavate avalike hinnangutega, mis võivad olla edastatud meediakanalite kaudu või mõnel muul üld- ja laiatoimelisel viisil.“¹¹³

Mõistet „küberruum“ on põhiseaduse kommenteeritud väljaannetes esimest korda kasutatud just põhiseaduse § 17 kommentaarides.¹¹⁴ *Dr. iur.* Maruste puudutas isiku hea nime ehk maine kahjustamisest selliselt, et „tavaliselt tehakse seda mainet kahjustavate avalike hinnangutega, mis võivad olla edastatud meediakanalite kaudu või mõnel muul üld- ja laiatoimelisel viisil

¹⁰⁸ *Ibid.*

¹⁰⁹ *Ibid.*

¹¹⁰ Põhiseaduse § 26 kommentaar, komm 24. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 5., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2020.

¹¹¹ § 17. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT 1992, 26, 349 ... RT I, 15.05.2015, 2.

¹¹² Põhiseaduse § 17 kommentaar, komm 1. – Truuväli, E.-J. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 1. vlj. Tallinn: Juura 2002.

¹¹³ Kui isiku head nime ehk mainet kahjustavad avalikud hinnangud edastatakse meediakanalite kaudu, mis eksisteerivad ka küberruumis, nagu näiteks internetiportaalid või digitaalsed ajakirjandusväljaanded, siis ka selline tegevus mahub autori hinnangul põhiseaduse §-ga 17 tagatud põhiõiguse esemelisse kaitsealasse (ka siis, kui sätte tekstis küberruumi mainitud ei ole). Vt ka põhiseaduse § 17 kommentaar, komm 3. – Truuväli, E.-J. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 1. vlj. Tallinn: Juura 2002.

¹¹⁴ Põhiseaduse § 17 kommentaar, komm 3. – Truuväli, E.-J. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 3., vlj. Tallinn: Juura 2008.

nagu avalik esinemine, trükkis või küberruum.“¹¹⁵ Küberruumi mõiste kommentaaridesse lisandumist võib põhjendada asjaoluga, et aastaks 2008 oli Eesti otseselt kokku puutunud küberruumi ja küberjulgeolekuga, kui juba 2007. aastal tabasid Eestit laiaulatuslikud küberründed riigi infotehnoloogiliste lahenduste vastu, millede eesmärk oli häirida erinevate Eesti infotehnoloogiliste süsteemide käideldavust.¹¹⁶ Lääne rahvusvaheline üldsus seostab 2007. aastal toimunud küberründeid esimese ründega küberjulgeoleku ajaloos, mida pani toime üks riik teise riigi vastu.¹¹⁷

Veelgi aktuaalsemat seost küberjulgeoleku, aga ka -turvalisusega näeb autor anonüümsete kommentaatoritega seotud kaasustes, kus „ühest küljest tahavad teostada õigust aule ja heale nimele need inimesed, kelle kohta laimava sisuga kommentaare jäetakse, ning teisest küljest tahavad anonüümselt kommentaare jätta need inimesed, kes tahavad teostada õigust sõnavabadusele.“¹¹⁸ Riigikohus on leidnud, et selliste sideandmete nagu IP-aadress, nimi, isikukood, aadress, e-posti aadress ja telefoninumber kasutamine (mille alusel on võimalik identifitseerida anonüümset kommentaatorit tsiviilkohtumenetluses) on kooskõlas nii põhiseadusega kui ka isikuandmete kaitse üldmääruse (EL) nr 2016/679 nõuetega.¹¹⁹ Õiguskirjanduses on märgitud, et viidatud lahend ei lase anonüümsetel kommentaatoritel tagajärgi kartmata rahulikult magada, kuivõrd sideandmete kasutamisele tsiviilkohtumenetluses on antud „roheline tuli“.¹²⁰ Selliselt saab küberjulgeolekut mõtestada autori hinnangul ka läbi isiku õiguse aule ja heale nimele.

1.2.2.3. Küberjulgeolek ja arvamus- ja sõnavabadus

Põhiseaduse § 45 esimese lause järgi on igaühel õigus vabalt levitada ideid, arvamusi, veendumusi ja muud informatsiooni sõnas, trükkis, pildis või muul viisil.¹²¹ Nimetatud sätte sisu

¹¹⁵ *Ibid.*

¹¹⁶ CERT Eesti tegevuse aastakokkuvõte 2007. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.ria.ee/media/1532/download>, lk 1 (18.09.2023).

¹¹⁷ *The Bronze Soldier Crisis of 2007: Revisiting an Early Case of Hybrid Conflict*. Kättesaadav arvutivõrgus: https://icds.ee/wp-content/uploads/2020/08/ICDS_Report_The_Bronze_Soldier_Crises_of_2007_Juurvee_Mattiisen_August_2020.pdf, lk-d 2 ja 29-30 (18.09.2023).

¹¹⁸ Tsemin, A., Antson, A. Kas anonüümsed kommentaatorid saavad sideandmete kasutamise regulatsiooni valguses rahulikult magada? – *Juridica* 2022/7, lk 477.

¹¹⁹ RKTkm 09.05.2022, 2-21-5736; Tsemin, A., Antson, A. Kas anonüümsed kommentaatorid saavad sideandmete kasutamise regulatsiooni valguses rahulikult magada? – *Juridica* 2022/7, lk 481; vt ka Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrus (EL) 2016/679 füüsiliste isikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise ning direktiivi 95/46/EÜ kehtetuks tunnistamise kohta (isikuandmete kaitse üldmäärus). Kättesaadav arvutivõrgus: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016R0679> (20.09.2023).

¹²⁰ Tsemin, A., Antson, A. Kas anonüümsed kommentaatorid saavad sideandmete kasutamise regulatsiooni valguses rahulikult magada? – *Juridica* 2022/7, lk 483.

¹²¹ § 45. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT 1992, 26, 349 ... RT I, 15.05.2015, 2.

on võimalik kokku võtta üldmõistesse „sõna- ehk väljendusvabadus“.¹²² Küberjulgeoleku ning arvamuse- ja sõnavabaduse seose ilmestamiseks tuleb autori hinnangul võtta diskursusesse ka põhiseaduse §-s 44 sätestatud õigust vabalt saada üldiseks kasutamiseks levitatavat informatsiooni.¹²³

Selle tulemusel tuleb kõne alla mõjutustegevus, mis on osa meetmetest, mida riigid rakendavad omavahelises suhtluses ja sõltuvalt info kasutamise viisist kvalifitseerub mõjutustegevus eesti keeles ka vaenulikuks propagandaks või infosõjaks.¹²⁴ Õiguskirjanduses on mõistetud mõjutustegevust mitmetähendusliku vahendina, mida kasutavad riigid ja mitteriiklikud institutsioonid rahvusvahelistes suhetes, rakendades selleks teatavaid protsesse ja meetodeid, taktikaid ning strateegiaid, et suruda valdavalt mittesõjaliste vahenditega potentsiaalsele vastasele peale oma tahe või murda vastase vastupanutahe, saavutamaks poliitilised, sõjalised, majanduslikud või sotsiaalsed eesmärgid.¹²⁵ Mõjutustegevuse puhul tuleb aga kõne alla eelkõige piiriülene meedia (kus õhutatakse vaenu teise riigi vastu), küberrünnak arvutivõrgus või riigisisised konfliktid, millesse sekkuvad kolmandad riigid, mis on kõik otseselt või kaudselt seotud põhiseaduses sätestatud arvamuse- ja sõnavabaduse ning üldiseks kasutamiseks levitatava informatsiooni saamise õigusega.¹²⁶

Kui aga väljendusvabaduse teostamisel on individuaalne vabadus, teiste inimeste õigused ja ühiskondlikud huvid läinud teravasse konflikti, siis tuleb leida õiglane tasakaal individuaalsete õiguste ja vabaduste vahel ning üldiste ehk ühiskondlike avalike huvide vahel.¹²⁷ Arvestades, et meedia kaudu saab kujundada ja mõjutada teiste inimeste arvamust, kasutades meediateenuseid selliselt, et suunata mõjutatava riigi poliitilisi otsustusprotsesse, on mõjutustegevus seotud ka riigi julgeoleku ja avaliku korra tagamise küsimustega.¹²⁸ Seos küberjulgeoleku ja sõna- või väljendusvabaduse vahel võib autori hinnangul seisneda viimase piiramisel küberjulgeoleku või -turvalisuse tagamise eesmärgis. Näiteks võib selline olukord kõne alla tulla juhul, kui isik kutsub küberruumis üles ründama Eesti eksisteerimist küberruumis, nagu seda juhtus 2007. aasta küberrünnete puhul.¹²⁹ Viidatud ründed Eesti vastu algasidki sellest, kui venekeelsetes veebifoorumites ja -ajakirjades esitati üleskutsed käivitada

¹²² Põhiseaduse § 45 kommentaar, komm 3. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 5., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2020.

¹²³ § 44. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT 1992, 26, 349 ... RT I, 15.05.2015, 2.

¹²⁴ Virks, K., Sinisalu, A. Vaenuliku mõjutustegevuse piiramine meedia- ja sideteenuste korraldamise. – Juridica 2020/2, lk 90.

¹²⁵ *Ibid*, lk 91.

¹²⁶ *Ibid*.

¹²⁷ *Ibid*, lk 98.

¹²⁸ *Ibid*, lk 101.

¹²⁹ Küberrünnakud Eesti vastu. Kättesaadav arvutivõrgus: https://vm.ee/sites/default/files/content-editors/web-static/115/cyber_attacks.pdf, lk 59 (04.12.2023).

MS Windows käsurealt käsk *ping* foorumis toodud parameetritega ja juhistega Eesti riikliku tähtsusega serverite koormamiseks.¹³⁰ Nõnda võib mõtestada küberjulgeolekut ka legitiimse eesmärgina isiku sõna- või väljendusvabaduse piiramisel, kui see on vajalik küberjulgeoleku või -turvalisuse tagamiseks.

1.2.3. Küberjulgeolek ja põhiõiguste garanteerimisfunktsioon

Küberjulgeolekuga seotud põhiõiguste ja -vabaduste kõrval tõusetub autori hinnangul küsimus nende kaitsest ning tagamisest. Sel põhjusel analüüsib autor järgmisena riigi põhiõiguste garanteerimisfunktsiooni, mis hõlmab endas nii põhiõiguste kaitse- kui ja tagamiskohustuse.¹³¹ Kui jagada õigushüved individuaalseteks ning kollektiivseteks õigushüvedeks, siis riigi põhiõiguste garanteerimisfunktsioon seob riiki just individuaalsete õigushüvede kaitsega.¹³² Riigi kaitsekohustus ehk üldine kaitsepõhiõigus on tuletatud tõlgendamise teel põhiseaduse §-st 13, mille esimese lause järgi on igaühel õigus riigi ja seaduse kaitsele.¹³³ Põhiseaduse §-s 13 sätestatud üldine kaitsepõhiõigus on igaüheõigus, mis peab olema tagatud kõikidele isikutele võrdselt¹³⁴ ning mis on suunatud sellele, et igaüks oleks kaitstud kolmandate isikute rünnete eest.¹³⁵

Dr. iur. Madis Ernits on leidnud, et nimetatud sättega sarnanevat sätet varasemad Eesti põhiseadused ei sisaldanud ning et tegemist on süstemaatilise üldise kaitsepõhiõigusega, väljendades sel viisil riigi kaitsefunktsiooni.¹³⁶ Viimane väljendab ideed, et põhiõigustest tulenevad ka kaitseõigused ning kuivõrd § 13 lõike 1 lause 1 on üldine põhimõte, siis võib seda nimetada üldiseks kaitsepõhiõiguseks.¹³⁷ Üldise kaitsepõhiõiguse puhul tuleb aga arvestada seda, et selle rakendumiseks on vaja veel mõnda põhiõigust, et määrata kindlaks õigushüve, mida kaitsta.¹³⁸ Ka hilisemas õiguskirjanduses on kinnitatud, et kaitsepõhiõiguse puhul on tegemist põhiõiguste adressaadi põhiseadusliku kaitsekohustusega, mis ei ole küll põhiõiguse kandja iseseisev põhiõigus põhiõiguse adressaadi vastu, vaid „tegemist on üksnes sütikuga, mis aktiveerib põhiõiguste adressaati nii põhiõigust ja põhiseaduslikku väärtust kui ka lihtseadusest

¹³⁰ Esko, L. Eesti välispoliitiliste eesmärkide mõtestamine küberjulgeoleku temaatika näitel. Bakalaureusetöö. Tallinn: Tallinna Tehnikaülikool 2019.

¹³¹ Jäätma, J. Ohutõrjeõigus politsei- ja korrakaitseõiguses: kooskõla põhiseadusega. Doktoritöö. Tartu: TÜ õigusteaduskond 2015, lk-d 33-34.

¹³² *Ibid.*

¹³³ § 13 lg 1 ls 1. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT 1992, 26, 349 ... RT I, 15.05.2015, 2.

¹³⁴ RKPKo 31.01.2007, 3-4-1-14-06, p 28.

¹³⁵ Jäätma, J. Ohutõrjeõigus politsei- ja korrakaitseõiguses: kooskõla põhiseadusega. Doktoritöö. Tartu: TÜ õigusteaduskond 2015, lk 35.

¹³⁶ Põhiseaduse § 13 kommentaar, komm 1. – Truuväli, E.-J. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 1. vlj. Tallinn: Juura 2002.

¹³⁷ Põhiseaduse § 13 kommentaar, komm 2 ja põhiseaduse preambul, komm 14. – Truuväli, E.-J. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 1. vlj. Tallinn: Juura 2002.

¹³⁸ *Ibid.*

tulenevat õigust kaitsma.¹³⁹ Riigil lasub põhiseaduslik kaitsekohustus aga ainult siis, kui isikul on materiaalne hüve, mida tuleb kaitsta ehk teisisõnu „vajab üldine kaitsepõhiõigus enda kõrvale mõnda muud põhiõigust või materiat (õigushüve), mida tuleb kolmandate isikute rünnete eest kaitsta, nagu elu (põhiseaduse § 16), tervis (põhiseaduse § 28), omand (põhiseaduse § 32 lõige 1), kodu puutumatus (põhiseaduse § 33).“¹⁴⁰

Üldise kaitsepõhiõiguse kaitseala riivist saab *dr. iur.* Ernitsa järgi rääkida aga siis, kui käsitleda ohtu mõnele põhiseadusliku kaitsehüve kaitsealale ja riigi tegevusetust kaitseala riivena.¹⁴¹ Sisemise julgeoleku tagamise puhul on aga leitud, et kaitstava õigushüve kahjustuse saabumist ei pea tingimata ära ootama, kuivõrd riigil on nii õigus kui ka kohustus tegutseda ennetavalt või teisisõnu enne rikkumise aset leidmist.¹⁴² Kuivõrd riigil ei ole mitte üksnes õigus, vaid ka kohustus tagada kaitsmist vajavad isiku individuaalsed õigushüved, siis kõige tõhusam viis kaitsta individuaalseid õigushüvesid on ennetada nende kahjustusi.¹⁴³ Kuigi sisemise rahu ja julgeoleku näol ei ole tegemist isiku subjektiivse õigusega, mida isik saaks iseseisvalt riigi käest nõuda, siis kaitsepõhiõigusele saaks isik tugineda sisemise rahu ja julgeoleku kontekstis siis, kui see puudutab tema individuaalsete õigushüvede kaitset nagu nt isiku elu, tervis, omand, vabadus, au ja väärikus.¹⁴⁴ Sarnaselt võib läheneda ka küberjulgeolekule või -turvalisusele: isik saaks tugineda kaitsepõhiõigusele siis, kui see puudutab tema küberjulgeolekust välja kasvavate individuaalsete õigushüvede kaitset või kui see puudutab küberturvalisust kui isiku individuaalset õigushüve, mis vajab kaitsmist.

Koos põhiseaduse §-s 13 sätestatuga tuleb kõne alla ka riigi põhiõiguste tagamiskohustus, mis tuleneb põhiseaduse §-st 14, mille järgi on õiguste ja vabaduste tagamine seadusandliku, täidesaatva, kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste kohustus.¹⁴⁵ Tagamiskohustuse põhisisuks on leitud riigi kohustust vastu võtta kõik seadusandlikud, administratiivsed, kohtulikud, finantsilised meetmed selleks, et isik saaks enda põhiõigusi realiseerida.¹⁴⁶ *Dr. iur.*

¹³⁹ Jäätma, J. Ohutõrjeõigus politsei- ja korrakaitseõiguses: kooskõla põhiseadusega. Doktoritöö. Tartu: TÜ õigusteaduskond 2015, lk-d 35-36.

¹⁴⁰ *Ibid.*

¹⁴¹ Üldise kaitsepõhiõiguse kaitseala riive seisneb just põhiõiguste adreassaadi tegevusetuses ning „riive on olemas siis, kui kaitset ei ole või kaitse ei ole selline, nagu põhiõiguste kandja seda soovib.“ Põhiseaduse § 13 kommentaar, komm 3.1. – Truuväli, E.-J. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 1. vlj. Tallinn: Juura 2002.

¹⁴² Jäätma, J. Ohutõrjeõigus politsei- ja korrakaitseõiguses: kooskõla põhiseadusega. Doktoritöö. Tartu: TÜ õigusteaduskond 2015, lk 38.

¹⁴³ *Dr. iur.* Jäätma selgitab, et „sarnaselt sisemise julgeolekuga ei ole ka põhiseaduslik kaitsekohustus suunatud üksnes tagajärgedele reageerimisele (riigi reaktiivne tegevus), vaid see hõlmab ka riigi proaktiivse tegevuse ehk preventtsiooni.“ *Ibid.*

¹⁴⁴ *Ibid.*, lk 37.

¹⁴⁵ § 14. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT 1992, 26, 349 ... RT I, 15.05.2015, 2.

¹⁴⁶ Jäätma, J. Ohutõrjeõigus politsei- ja korrakaitseõiguses: kooskõla põhiseadusega. Doktoritöö. Tartu: TÜ õigusteaduskond 2015, lk 38.

Jäätma on sisemise rahu seisundi ja julgeoleku kontekstis lisanud, et tagamiskohustus hõlmab endas ka selle, et riik tunnustaks sisemise rahu seisundi ja julgeoleku tagamise vajadust ning põhiõiguste garanteerimise funktsiooni.¹⁴⁷

Õigusteoorias on riigi põhiõiguste tagamiskohustust sisustatud läbi põhiõiguste adressaatide, kellel lasub kohustus põhiõigused tagada, ning põhiõiguse korraldusele ja menetlusele, mille puhul tulevad samuti kõne alla isiku individuaalsed õigushüved, ilma milleta ei saa eksisteerida ka isiku iseseisvat õigust korraldusele ja menetlusele.¹⁴⁸ Riigikohus on seejuures sedastanud, et isiku subjektiivsele õigusele vastandub ka riigi kohustus kehtestada normid, mis „piisava tõenäosusega ja piisaval määral tagaks põhiõiguste teostumise ning kaitse. [...] Üldine põhiõigus korraldusele ja menetlusele hõlmab ka õigust riigi positiivsele tegevusele, mille riive seisneb riigi kui põhiõiguse adressaadi tegevusetuses.”¹⁴⁹ Küberjulgeoleku ja -turvalisuse kontekstis on õigustatud küsida, kas riik on kehtestanud normid, mis piisava tõenäosusega ja piisaval määral tagaksid isikute põhiõiguste teostumise ning kaitse? Seda ka siis, kui küberjulgeoleku või -turvalisusega seotud individuaalsete õigushüvede kaitsega seotud juhtumid võivad osutuda raskesti reguleeritavateks. Nõnda peab riik olema loonud vastavad organid ning menetluse ja korralduse selleks, et põhiõiguste kandjale oleks tagatud tõhus ja efektiivne kaitse kolmandate isikute huvidest ja tegevustest lähtuvate rünnete eest, mis võivad toimuda küberruumis.

Küberjulgeoleku ja -turvalisuse sidumisel riigi põhiõiguste garanteerimisfunktsiooniga tuleb silmas pidada ka küberjulgeoleku ja -turvalisuse põhiseaduslikkuse sisustamise ning tõlgendamise arengulugu, kuivõrd sellest võib sõltuda isiku individuaalsete õigushüvede kogum, mida riik kohustub kaitsma ning tagama. Näiteks on 2017. aasta põhiseaduse kommenteeritud väljaandes mainitud küberruumi järgnevalt: „[k]õigest eelnevast tuleb lähtuda ka X peatüki tõlgendamisel, mis peab olema paindlik, et praktikas toimida, sest nüüdisaegne julgeolekukeskkond on pidevas muutumises, tähendades riigikaitseliste küsimuste laienemist valdkondadesse, kus neid varem ei esinenud (nt küber- ja energiajulgeolek).”¹⁵⁰ Nõnda on esimest korda otsesõnu öeldud, et põhiseaduse X peatükki, mis puudutab riigikaitset, tuleb tõlgendada nii, et see hõlmaks ka küberjulgeolekut. Sidudes küberjulgeolekut riigikaitsega

¹⁴⁷ *Ibid.*

¹⁴⁸ *Ibid.*, lk-d 38-39.

¹⁴⁹ RKPJKo 20.03.2014, 3-4-1-42-13, p 44; Jäätma, J. Ohutõrjeõigus politsei- ja korrakaitseõiguses: kooskõla põhiseadusega. Doktoritöö. Tartu: TÜ õigusteaduskond 2015, lk 39.

¹⁵⁰ Põhiseaduse X peatüki kommentaar, komm 4. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 4., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2017.

tuleb autori hinnangul arvestada isiku individuaalsete õigushüvedega, mis mh võivad välja kasvada ka küberjulgeoleku ja riigikaitse ristumisel.

Põhiseaduse 2012. aasta kommenteeritud väljaande autorid kasutasid esmakordselt mõistet „küberrünne“ põhiseaduse § 124 kommentaarides, sedastades, et „kuna tänapäeva konfliktid hõlmavad lisaks sõjalisele tegevusele ka muid eluvaldkondi – küberrünnetest diplomaatilise tegevuseni –, peab efektiivne riigikaitse olema laiem vaid sõjalisest tegevusest.“¹⁵¹ Tegemist on esimese juhtumiga, kus küberruumi mainitakse põhiseaduse kommentaarides mitte pelgalt olemasoleva nähtusena, vaid selle olemus seoti riigikaitsega, juhtides tähelepanu vajadusele laiendada riigikaitse hõlmatust ka küberruumile. Põhiseaduse 2020. aasta kommenteeritud väljaandes täiendasid kommentaari autorid oluliselt põhiseaduse § 128 kommentaare seoses vajadusega jälgida küberrünnete puhul arenguid rünnete omistamisel, „sest viimaste aastate jooksul on riigid ja rahvusvahelised organisatsioonid asunud omistama eraldiseisvalt ja kollektiivselt üha enam küberründeid riikidele kui ka mitteriiklikele toimijatele.“¹⁵² Margit Gross on aga Eesti Teaduste Akadeemia Riigiõiguse Sihtkapitali Eesti Vabariigi põhiseaduse § 126 kommentaarides mõtestanud riigikaitse korraldust järgmiselt: riigikaitse korraldus põhiseaduse § 126 lõike 1 tähenduses ei hõlma üksnes sõjalist osa riigikaitsest, vaid see hõlmab tänapäeval väga erinevaid valdkondi (nt küber- ja energiajulgeolek, majanduslik julgeolek, informatsiooniline julgeolek, keskkonnajulgeolek, tehnoloogiajulgeolek, toidujulgeolek jne).¹⁵³

Nõnda saab autor kokku võtta järgmist: küberjulgeoleku tagamise põhiseadusliku alusena võib lugeda põhiseaduse preambuli neljandat lõiku, milles on sõnastatud riigi esmane ülesanne sisemise ja välise rahu ning julgeoleku kaitsmine ühiskonnas. Lisaks on küberjulgeolekut võimalik mõtestada läbi üksikisiku erinevate põhiõiguste ja -vabaduste, nagu näiteks läbi isiku õiguse informatsioonilisele enesemääramisele, õiguse aule ja heale nimele, sõna- või väljendusvabadusele, aga ka läbi riigi põhiõiguste kaitse- ja tagamiskohustuse ehk riigi põhiõiguste garanteerimisfunktsiooni.

¹⁵¹ Põhiseaduse § 124 kommentaar, komm 2. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 3., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2012.

¹⁵² Põhiseaduse § 128 kommentaar, komm 4. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 5., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2020.

¹⁵³ Kuivõrd riigikaitse ulatus on ajas muutunud, siis ei ole riigikaitse enam pelgalt sõjaline kaitse, mis hõlmab relvajõudude tegevust konventsionaalsete rünnete tõrjumiseks. Kuna ka riigikaitse korraldus on ajas muutuv, siis on seadusandjal võimalus ja kohustus valida riigi iseseisvuse, sõltumatuse, territoriaalse terviklikkuse ja põhiseadusliku korra kaitseks sobilik seadusandlik raamistik, mida tuleks omakorda vaadelda koostoimes riigi kaitsekohustusega. Põhiseaduse § 126 kommentaar, komm 12. – Lõhmus, U. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseaduse kommentaarid. Eesti Teaduste Akadeemia Riigiõiguse Sihtkapital.

2. KÜBERJULGEOLEK KUI VÕIMALIK ÕIGUSHÜVE SOOME VABARIIGI PÕHISEADUSES

Käesolevas peatükis analüüsib autor küberjulgeoleku mõtestamise võimalikke viise Soome Vabariigi põhiseaduses. Täpsemalt uuritakse, kuidas on küberjulgeolekut mõtestatud Soome põhiseaduse põhiõiguste ja -vabaduste kontekstis. Funktsionaalse võrdlevõigusliku analüüsi tulemusel vastab autor teise peatüki uurimisküsimusele, kuidas võimaldab Soome põhiseadus mõtestada küberjulgeolekut ning mille poolest sarnaneb või erineb Soome lähenemine Eesti lähenemisest. Võrdlusobjektiks ei ole siinkohal mitte küberjulgeolek kui nähtus, vaid see, kuidas on isiku küberjulgeolekuga seotud põhiõigused ja -vabadused mõtestatud ja tagatud Soomes.

2.1. Soome Vabariigi põhiseaduse valiku põhjendused

Soome Vabariigi kehtiva, 11. juunil 1999. aastal vastu võetud ning 1. märtsil 2000. aastal jõustunud põhiseaduse¹⁵⁴ valik võrdlevõigusliku analüüsi kontekstis põhineb autori hinnangul mitmel põhjusel. Esimene põhjus seisneb Soome ajaloolises seoses Eestiga, mis puudutab ka mõlema riigi põhiseaduste arengulugu. Näiteks on Soome õigusruumi mõjutusi täheldatud Eesti Vabariigi esimese, 1920. aasta põhiseaduse, täpsemalt põhiseaduse põhiõiguste peatüki kujunemisloos.¹⁵⁵ Õiguskirjanduses on sedastatud, et 1920. aastal vastu võetud Eesti Vabariigi esimese põhiseaduse põhiõiguste paragrahvide sõnastuses on Weimari põhiseaduse kõrval aimata muu hulgas ka Soome 1919. aasta põhiseaduse - valitsuskorra - mõju.¹⁵⁶ Viidatud valitsuskord oli ühtlasi ainsaks välisriigi seaduseks, mille koopia leidis Eesti põhiseaduskomisjoni materjalides.¹⁵⁷ *Dr. iur.* Ernits on öelnud, et „[m]eie põhjanaabrid tegid oma uut põhiseadust ligi kolmkümmend aastat, hakkasid 1970. aastatel tegema ja 2000. aastal jõustus *perustuslaki* 2000.“¹⁵⁸ Seejuures mõjutas Soome õigusruum ka Eesti kehtiva

¹⁵⁴ Soome Vabariigi põhiseadus. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731> (11.12.2023).

¹⁵⁵ Vallikivi, H. Põhiõiguste peatükk Eesti 1920. aasta põhiseaduses. – *Juridica Riigiõiguse aastaraamat* 2020, lk-d 32, 36 ja 60.

¹⁵⁶ *Ibid.*

¹⁵⁷ Soome valitsuskorra sätetega märgatavaid sarnasusi leidub Eesti 1920. aasta põhiseaduse põhiõiguste peatüki sätetes, mis puudutasid kohtualluvuse muutmise keeldu, kodu puutumatus, sõnumisaladust ja liikumisvabadust. *Ibid.*

¹⁵⁸ Jaanimägi, K. (koost.). Eesti õigusteadlaste päevade lõpudiskussioon „Põhiseaduse tulevik: areng muutmise või tõlgendamise teel“. – *Juridica Riigiõiguse aastaraamat* 2021, lk 321.

põhiseaduse kujunemislugu.¹⁵⁹ Näiteks on täitevõimu tasandil Eesti õiguskorra kujunemist ja arengut kõige enim mõjutanud pärast Saksamaad just Soome õigusruum.¹⁶⁰

Teiseks põhjuseks on Soome eristuv lähenemine põhiseaduse ning põhiõiguste ja -vabaduste mõtestamises, nagu näiteks isikliku turvalisuse/julgeoleku ning avalikku või riigi julgeoleku mõtestamise erinev suunitlus, mida autor puudutab alapeatükis 2.3.2.1. „Küberjulgeolek ja põhiõigus isiklikule turvalisusele“.¹⁶¹ Kolmandaks põhjuseks on Eestit ja Soomet ühendav õigusruum läbi Euroopa Liidu õiguse, aga ka ühiste rahvusvaheliste konventsioonide, nagu näiteks inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon¹⁶² ja kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt¹⁶³. Neljandaks põhjuseks on aga mõlema riigi regionaalse julgeoleku olukorra sarnasus, kuivõrd Eesti ja Soome (küber)julgeoleku olukord on pärast Soome liitumist NATO-ga¹⁶⁴ veelgi enam võrreldavam, pidades silmas küberrünnete ohte ning nende seoseid Vene Föderatsiooniga.¹⁶⁵ Sarnased on ka mõlema riigi püüdlused üles ehitada jätkusuutlik digiühiskond, mis kajastuvad mõlema riigi digitaalse arenguga seotud valdkondlikes arengu- ja strategiadokumentides.¹⁶⁶

2.2. Mõisted

Soome ja Eesti õigusruumi, aga ka laiemalt küberjulgeoleku ja -turvalisuse valdkonna võrdleva analüüsi esimene kitsaskoht kristalliseerub asjaolus, et soome keeles ei tehta vahet julgeolekul ning turvalisusel: soome keeles tähistavad mõlemat mõistet *turvallisuus*.¹⁶⁷ Mõistele

¹⁵⁹ Põhiseaduse Assamblee esimees Tõnu Anton märkis valminud eelnõu tutvustamisel, et „Assamblee ei võtnud eeskujuks mõne teise riigi põhiseadust. Küll aga analüüsi, eriti redaktsioonitoimkonnas paljude riikide põhiseadusi, nende konkreetseid sätteid. Rohkem tähelepanu pälvisid Saksamaa, Ungari, Austria, Rootsi, Soome ja Islandi põhiseadus.“ Ernits, M. Eesti õiguskorra „DNA“ ja põhikorra tuum. – *Juridica* 2023/4-5, lk 274.

¹⁶⁰ *Ibid.*, lk 275.

¹⁶¹ Tuori, K. *Yleinen järjestys ja turvallisuus – perusoikeusko? – Lakimies* 1999/6-7 ning Bruun, K. *Turvallisuus perus- ja ihmisoikeutena*. – *Oikeus* 2016/2.

¹⁶² Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.

¹⁶³ Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt. – RT II 1993, 10, 11.

¹⁶⁴ Eesti tervitab Soome liitumist NATO-ga. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.vm.ee/uudised/eesti-tervitab-soome-liitumist-nato-ga> (12.12.2023).

¹⁶⁵ Soomes on loetud 2023. aastal küberjulgeoleku ohutaset kõrgena. Ka Eestis nähakse, et küberjulgeoleku ohutase tõuseb veelgi. *Cybersecurity threat level remains high in Finland - targeted attacks on the rise*. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.helsinkitimes.fi/finland/finland-news/domestic/23428-cybersecurity-threat-level-remains-high-in-finland-targeted-attacks-on-the-rise.html> (12.12.2023); RIA Küberturvalisuse aastaraamat 2023. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.ria.ee/media/2653/download>, lk 56 (12.12.2023).

¹⁶⁶ Eestis fikseeriti riigi põhilised infopoliitilised eesmärgid 1998. aastal Riigikogu poolt vastu võetud „Eesti infopoliitika põhiarvust“, võttes sihiks infoühiskonna ülesehitamine mõne aja pärast Eesti Vabariigi taasiseseisvumist. Sarnaselt Eestile võttis ka Soome valitsus 1995. aasta jaanuarikuus ette uue eesmärgi arendada välja Soome infoühiskond. Tupay, P. K., Mikiver, M. E-riik ja põhiõigused. – *Juridica* 2015/3, lk 163; Blom, R., Melin, H. *Information Society and the Transformation of Organizations in Finland*. – Sage Publications: *Work and Occupations* 2003/30, lk 179. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://journals.sagepub.com/doi/epdf/10.1177/0730888403251755> (12.12.2023).

¹⁶⁷ Jäätma, J. Julgeoleku mõiste. – *Juridica* 2020/2, lk 72.

küberjulgeolek annab Eesti Keele Instituudi Eesti-Soome sõnastik vasteks *kyberturvallisuus*.¹⁶⁸ Soome ametliku sõnaraamatu, *Kielitoimiston sanakirja*, järgi *kyberturvallisuus* on ühiskonna ja selle kriitiliste süsteemide operatiivturvalisus küberrünnete vastu.¹⁶⁹ Soome kehtiv põhiseadus, sarnaselt Eesti kehtivale põhiseadusele, ei sisalda ühtegi küber-eesliitelist mõistet vaatamata sellele, et Soome kehtiv põhiseadus jõustus juba uuel aastatuhandel.¹⁷⁰

Küll aga on küberjulgeolekuga seotud mõisted määratletud (sarnaselt Eestile) Soome küberjulgeolekuga seotud strateegilistes dokumentides. Esimene neist on 2013. aastal avaldatud esimene Soome küberjulgeoleku strateegia, mis määratles peamised eesmärgid ja lähenemisteed küberjulgeolekuga seotud väljakutsete lahendamiseks ja küberjulgeoleku tagamiseks.¹⁷¹ 2013. aasta küberjulgeoleku strateegia on oluline mitte ainult seetõttu, et tegemist on Soome esimese põhjaliku küberjulgeolekut puudutava strateegilise alusdokumendiga, vaid ka põhjusel, et selles on sõnastatud peamiste küberjulgeolekuga seotud mõistete määratlused ja definitsioonid.¹⁷²

Mõistet „küber-“ (soome keeles „*kyber-*“) on määratletud mõistena, mis on peaaegu alati mõiste eesliide või liitsõna täiendsõna, mitte eraldiseisev sõna.¹⁷³ Tegelikku tähendust omavaks võib pidada vaid liitsõna tervikmõistet (täiendsõna + põhisõna).¹⁷⁴ Üldiselt arvatakse, et mõiste „*kyber-*“ pärineb Vana-Kreeka tegusõnast *κυβερεω* (*kybereo*), mis tähendab juhtima, juhendama, kontrollima.¹⁷⁵ Mõistet küberjulgeolek või -turvalisus (soome keeles *kyberturvallisuus*) on defineeritud kui lõppseisundit, milles küberdomeen on töökindel ja mille toimimine on tagatud pidades silmas järgmist: (1) küberdomeen ei ohusta, kahjusta ega häiri elektroonilisest teabe

¹⁶⁸ Mõiste „küberjulgeolek“ soome keeles. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.eki.ee/dict/efi/index.cgi?Q=k%C3%BCberjulgeolek&F=M&C06=en> (14.12.2023); mõiste „küberturvalisus“ soome keeles. Kättesaadav arvutivõrgus:

<https://www.eki.ee/dict/efi/index.cgi?Q=k%C3%BCberturvalisus&F=M&C06=en> (14.12.2023).

¹⁶⁹ Mõiste „*kyberturvallisuus*“ definitsioon. Kättesaadav arvutivõrgus:

<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/kyberturvallisuus?searchMode=all> (14.12.2023).

¹⁷⁰ Soome Vabariigi põhiseadus. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>; Soome põhiseaduse ametliku, Soome justiitsministeeriumi poolt avaldatud ingliskeelse versiooniga on võimalik tutvuda järgmisel lingil: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/en19990731> (16.12.2023).

¹⁷¹ Strateegias kirjeldati Soome küberjulgeoleku riiklik visioon ja strateegilised tegevussuunad, mille realiseerumiseks kavandati ka vastav rakendusprogramm. *Finland's Cyber Security Strategy*. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.defmin.fi/files/2378/Finland_s_Cyber_Security_Strategy.pdf, lk 2 (14.12.2023).

¹⁷² Lisaks määratleti 2013. aasta küberjulgeoleku strateegias Soome küberjulgeoleku visioon ja strateegilised tegevussuunad, mille järgi hakatakse riiklikku küberjulgeolekut arendama. Visiooni kohaselt (1) suudab Soome kindlustada igas olukorras oma elutähtsad funktsioonid küberohtude vastu; (2) kodanikud, ametiasutused ja ettevõtted saavad tõhusalt kasutada turvalist küberruumi ja küberjulgeolekumeetmetest tulenevat kompetentsi nii riiklikul kui ka rahvusvahelisel tasandil; (3) 2016. aastaks on Soome küberohtudeks valmisolekus ja ohtudest põhjustatud häirete ohjamises ülemaailmne teerajaja. *Ibid.*, lk-d 3 ja 12.

¹⁷³ Liitsõna tähendus on üldiselt seotud elektroonilise teabe (andmete) töötlemise, infotehnoloogia, elektroonilise side (andmeedastuse) või teabe- ja arvutisüsteemidega. *Ibid.*, lk 13.

¹⁷⁴ *Ibid.*

¹⁷⁵ *Ibid.*

(andmete) töötlemisest sõltuvate funktsioonide tööd; (2) küberdomeenile tuginemine sõltub sellest, kas selle osalised rakendavad asjakohaseid ja piisavaid infoturbe protseduure ("ühiskondlik andmeturvet"), mis võivad ära hoida küberohtude realiseerumise ning, kui need siiski realiseeruvad, peaksid aitama ennetada, leevendada või muul moel toetada kohaneda võimalike tagajärgedega; (3) küberjulgeolek hõlmab ühiskonna elutähtsatele funktsioonidele ja kriitilisele infrastruktuurile suunatud meetmeid, mille eesmärk on saavutada suutlikkus ennetavalt maandada ja vajadusel taluda küberohte ja nende mõjusid, mis võivad Soomele või Soome elanikkonnale olulist kahju või ohtu tekitada.¹⁷⁶

Soome järgmine küberjulgeolekuga seotud strateegiline alusdokument on Soome 2013. aasta küberjulgeoleku strateegia rakendusprogramm aastateks 2017-2020.¹⁷⁷ Rakendusprogramm ei defineeri ega täpsusta küberjulgeolekuga seotud mõisted, küll aga mõtestab see küberjulgeoleku arendamist teenusekompleksis, mis hõlmab endas riiki, maakondi, omavalitsusi, ettevõtlussektorit ja kolmandat sektorit ning mille kliendiks on üksikisik.¹⁷⁸ Ka hilisem Soome küberjulgeolekuga seotud strateegiline alusdokument ehk 2019. aasta küberjulgeoleku strateegia ei defineeri ega täpsusta küberjulgeolekuga seotud mõisted.¹⁷⁹

Nõnda näeb autor, et küberjulgeolekut ja -turvalisust on Soomes mõistetud avaramalt kui Eestis, kuivõrd Soomes hõlmab küberjulgeoleku mõiste lisaks võrgu- ja infosüsteemide kaitstusele ühiskondlikku andmeturvet ning ühiskonna elutähtsatele funktsioonidele ja kriitilisele infrastruktuurile suunatud meetmeid, mille eesmärk on saavutada suutlikkus ennetavalt maandada ja vajadusel taluda küberohte ja nende mõjusid, mis võivad Soomele või Soome elanikkonnale olulist kahju või ohtu tekitada.¹⁸⁰ Mõlema riigi ühise joonena võib aga ära märkida asjaolu, et Euroopa Liidu õigusest tulenevad määratlused on osaks nii Eesti kui ka Soome õigusraamistikust.

¹⁷⁶ *Ibid.*

¹⁷⁷ *Implementation Programme for Finland's Cyber Security Strategy for 2017-2020*. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://turvallisuuksomitea.fi/wp-content/uploads/2018/10/Implementation-programme-for-Finlands-Cyber-Security-Strategy-for-2017-2020-final.pdf>, lk-d 4 ja 8 (15.12.2023).

¹⁷⁸ Rakendusprogramm keskendub peamiselt kolmele teemale: (1) juhtimine tagab küberjulgeoleku visiooni elluviimise; (2) ühiskonna elutähtsad digitaliseeritud funktsioonid on tagatud; (3) kodanike, äriühingute ja avaliku sektori küberpäädevus aitab kaasa digitaliseerimise turvalisusele. *Ibid.*, (15.12.2023).

¹⁷⁹ Küll aga on selles välja toodud strateegilised tegevussuunad, milleks on: (1) rahvusvahelise koostöö arendamine piirideta küberruumi kaitseks; (2) küberjulgeoleku juhtimise, planeerimise ja valmisoleku parem koordineerimine; (3) küberjulgeoleku pädevuse arendamine – igapäevased oskused ja tipposkused küberjulgeoleku tagatisena. *Finland's Cyber Security Strategy 2019*. Kättesaadav arvutivõrgus: https://turvallisuuksomitea.fi/wp-content/uploads/2019/10/Kyberturvallisuuksstrategia_A4_ENG_WEB_031019.pdf, lk-d 5-6, 8 (15.12.2023).

¹⁸⁰ *Finland's Cyber Security Strategy*. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.definin.fi/files/2378/Finland_s_Cyber_Security_Strategy.pdf, lk 2 (14.12.2023).

2.3. Küberjulgeolek Soome Vabariigi põhiseaduses

Selleks, et mõtestada küberjulgeoleku kohta Soome põhiseaduses, on mõistlik autori hinnangul alustada Soome põhiseaduse arengu- ja mõtteloo avamisega. Soome kehtiv põhiseadus ühendab endas varasemalt kehtinud nelja¹⁸¹ eraldi põhiseadusliku jõuga õigusakti, mis 2000. aastal jõustunud põhiseadusega tunnistati kõik kehtetuks.¹⁸² *Dr. iur.* Paavo Kastari, 20. sajandi mõjukaim Soome põhiseadusõiguse jurist ja professor, on öelnud, et „põhiseaduslik õigus on oma keskmes täiesti poliitiline“.¹⁸³ Viimane peegeldab *dr. iur.* Kastari üldist arusaama Soome põhiseadusõigusest, mille alusel põhiseadusõigust tuleb käsitada sügavalt seotuna riigi poliitilise süsteemiga, kuid samal ajal kõrgelt hinnatuna põhiseadusõigusest välja kasvavate normatiivsete reeglite ja põhimõtete kogumi tähenduses.¹⁸⁴ Nõnda on Soome põhiseadusliku mentaliteedi tuuma võimalik kokku võtta nii: Soomes peetakse põhiseadust kogu seadusandluse ja avaliku võimu teostamise nurgakiviks.¹⁸⁵

Autor näeb viimase valguses Eestiga sarnaseid põhiseadusõiguse tunnetamise jooni, kuid siiski on märgata ka erisusi Soome ja Eesti põhiseaduste arenguteedes. Esimene erisus peitub õigussüsteemis endas: Soome põhiseadus, aga ka laiemalt Soome õigussüsteem kuulub Mandri-Euroopa õigussüsteemi Skandinaavia õigusperekonda.¹⁸⁶ Soome eristub ka Skandinaavia õigusperekonna sees juba ainuüksi selle poolest, et tegemist on parlamentaarse vabariigiga, mitte konstitutsioonilise monarhiaga, erinevalt Norra, Rootsi ja Taani Kuningriikidest.¹⁸⁷ Riik ja riigikorraldus on aga põhiseaduse uurimisel olulise tähtsusega, kuna

¹⁸¹ 1919. aasta valitsuskord. *Suomen Hallitusmuoto* 94/1919. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1919/19190094> (22.12.2023); 1928. aasta parlamendiseadus. *Valtiopäiväjärjestys* 7/1928. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1928/19280007> (22.12.2023); riigikohtu tööd reguleeriv 1922. aasta riigisisese õiguse seadus. *Laki valtakunnanoikeudesta* 273/1922. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1922/19220273> (22.12.2023); ja Soome parlamendi ja valitsuse volitusi reguleeriv 1922. aasta seadus ehk nn ministri vastutuse seadust. *Laki eduskunnan oikeudesta tarkastaa valtioneuvoston jäsenten ja oikeuskanslerin sekä eduskunnan oikeusasiamiehen virkatoimien lainmukaisuutta* 274/1922. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.finlex.fi/fi/laki/smur/1922/19220274> (22.12.2023).

¹⁸² Soome põhiseadus § 131. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>.

¹⁸³ Husa, J. *The Constitution of Finland. A Contextual Analysis*. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=xLcBAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR1&dq=finnish+constitution&ots=IY6QCVBBIt&sig=c7lQhYMYkKpKPESVJP1XUdbALuc>, lk-d 2-3 (22.12.2023); algallikas Kastari, P. *Suomen valtiosääntö. – Lainopillisen ylioppilastiedekunnan kustannustoimikunta: 1977.*

¹⁸⁴ *Ibid.*

¹⁸⁵ *Ibid.*

¹⁸⁶ Võrdlevõigusliku analüüsi seisukohast võib Soome põhiseaduslikku süsteemi vaadelda paralleelselt teiste Põhjamaa riikide (Island, Norra, Rootsi, Soome ja Taani koos Ahvenamaa, Fääri saarte ja Gröönimaa autonoomsete piirkondadega) süsteemidega. Mandri-Euroopa õigussüsteemi saksa ehk germaani õigusperekonnast erineb Skandinaavia õigusperekond näiteks selle poolest, et üheski Põhjamaa riigis ei ole eraldi konstitutsioonikohut. Samas sarnaneb Skandinaavia õigusperekond germaani õigusperekonnaga ning samal ajal eristub Anglo-Ameerika õigussüsteemist selle poolest, et põhiseadusõiguse sisu ei põhine peamiselt kohtute otsustel, vaid kirjutatud õigusel ning selle mõtestamisel ning sisustamisel läbi erinevate tõlgendusinstrumentide. *Ibid.*, lk 10 (25.12.2023).

¹⁸⁷ *Ibid.*

on leitud, et kui soovitakse põhiseaduslikku süsteemi analüüsida või usaldusväärselt kirjeldada, siis tuleb lähtuda riigi mõistest, mis on omakorda tingitud riigi ja põhiseaduse tihedast koosmõjust, seda eriti Germaani-Skandinaavia õiguskultuurides.¹⁸⁸

Formaalsest küljest sisaldab Soome kehtiv põhiseadus 131 paragrahvi (soome keeles *pykälä*), mis omakorda on jaotunud 13 peatükki järgmiselt: (1) üldsätted, (2) põhiõigused ja -vabadused, (3) ja (4) parlament ja selle korraldus, (5) president ja valitsus, (6) seadusandlus, (7) riigirahandus, (8) rahvusvahelised suhted, (9) kohus, (10) seaduslikkuse järelevalve, (11) avaliku halduse üldsätted, (12) riigikaitse ja (13) lõppsätted.¹⁸⁹ Soome põhiseadus on olnud *de facto* üsna paindlik tänu erandseaduse (soome keeles *poikkeuslaki*) instituudile.¹⁹⁰ Tegemist on seadustega, mis on mingis osas vastuolus põhiseadusega ning on seetõttu võetud Soome parlamendi, *Eduskunta*, poolt vastu põhiseaduse muutmiseks ettenähtud menetluse teel, muutmata põhiseaduse teksti ennast, kuivõrd põhiseadusenorm, mida erandseadus rikub, jääb jätkuvalt kehtima.¹⁹¹

2.3.1. Küberjulgeolek ning põhiõigused ja -vabadused

Küberjulgeoleku puutepunktide analüüsimiseks avab autor järgmisena Soome põhiõiguste ja -vabaduste mõtestamise arengulugu. Soome põhiõiguste ja -vabaduste kataloog oli sätestatud juba Soome 1919. aasta valitsuskorra (*Suomen Hallitusmuoto* 94/1919) teises peatükis.¹⁹² Küll aga olid need õigused ja vabadused adresseeritud eelkõige seadusandjale ning ei olnud otsekohalduvad individuaalsete õiguste allikana.¹⁹³ Pöördepunktiks Soome põhiõiguste ja -vabaduste arenguloos on peetud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga liitumist 1989. aastal, mille sätete inkorporeerimist Soome õiguskorda on peetud Soome põhiseaduse ajaloo üheks olulisemaks sündmuseks.¹⁹⁴ Teiseks sama oluliseks Soome põhiseadusõiguse mõjutavaks asjaoluks on peetud Soome liitumist Euroopa Liiduga

¹⁸⁸ *Ibid.*, lk 7.

¹⁸⁹ *Ibid.*, lk 8.

¹⁹⁰ Lind, S. Seaduste põhiseaduslikkuse järelevalve Põhjamaades Soome näitel. – *Juridica* 2001/6, lk-d 397-398.

¹⁹¹ Erandseaduste lubatavust on põhjendatud sellega, et paljudel juhtudel pole vastuolu seaduse ja põhiseaduse sätte vahel olnud tõsine. Küll aga on erandseaduse instituut saanud kriitikat selles osas, et see muutis põhiseaduslike õiguste kaitse formaalseks, mille tulemusena võis nii mõnegi põhiseaduse sätte kirjeldada kui „tühja kesta paljudele eranditele, mida pole võimalik lugeda konstitutsioonist endast“. *Ibid.*

¹⁹² *Suomen Hallitusmuoto* 94/1919. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1919/19190094> (26.12.2023).

¹⁹³ Lavapuro, J., Ojanen, T., Scheinin, M. *Rights-based constitutionalism in Finland and the development of pluralist constitutional review*. – *International Journal of Constitutional Law* 2011/9, lk 510. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://academic.oup.com/icon/article-pdf/9/2/505/1830349/mor035.pdf> (26.12.2023).

¹⁹⁴ *Ibid.*, lk-d 512-513.

1995. aastal, mille vahetuks tulemuseks oli Euroopa Liidu õiguse Soome õiguskorra osaks saamine.¹⁹⁵

1995. aasta tõi aga endaga kaasa põhjaliku riigisisese õiguse reformi põhiõiguste ja -vabaduste tagamiseks, mille stiimuliks olid Soomele siduvaks saanud rahvusvahelised inimõiguslepingud.¹⁹⁶ Reformi tulemuseks võib pidada Soome kehtiva põhiseaduse põhjaliku põhiõiguste kataloogi valmimist põhiseaduse teises peatükis, mis sätestab lisaks traditsioonilistele kodaniku- ja poliitilistele õigustele terve rea majanduslikke, sotsiaalseid, kultuurilisi, aga ka keskkonnaalaseid põhiõigusi.¹⁹⁷ Põhiõiguste ja -vabaduste reformi tulemusel sõnastati ka mitmed põhiõigused ja -vabadused, mis on otseselt või kaudselt seotud ka küberjulgeolekuga. Järgmiselt avatakse olulisemad küberjulgeoleku puutepunktid põhiõiguste ja -vabadustega Soome põhiseaduses, tuginedes senisele põhiseaduse, põhiõiguste ja -vabaduste mõtestamistele ning tõlgendustele.

2.3.2. Senine tõlgendus küberjulgeoleku puutepunktidest põhiõiguste ja -vabadustega

Autori hinnangul on 1995. aasta märgiline Soome küberjulgeoleku kontekstis seetõttu, et just viidatud aasta jaanuarikuus võttis Soome valitsus ette uue eesmärgi: arendada välja Soome infoühiskond.¹⁹⁸ Infoühiskonna arendamist nähti Soomes juba 1990. aastate alguses majanduse ja avaliku halduse reformimise keskse teemana.¹⁹⁹ Seejuures kujundas Soome valitsus poliitilise seisukoha infoühiskonna arendamiseks vajalike meetmete kohta, mille raames koostatud strateegia koosnes viiest suunisest: (1) infotehnoloogia ja infovõrgud kui era- ja avaliku sektori uuendamise vahendid; (2) infotööstus kujuneb Soomes oluliseks tuleviku majandussektoriks; (3) IKT erialateadmised tuleb säilitada üldisel kõrgel tasemel; (4) kõigil peavad olema võimalused ja põhioskused infoühiskonna teenuste kasutamiseks; (5) Soome

¹⁹⁵ *Ibid.*, lk 514.

¹⁹⁶ *Ibid.*, lk 516.

¹⁹⁷ Seoses 1995. aasta põhiõiguste reformiga rõhutas Soome põhiseaduskomisjon, et ka peale reformi pidi tavaseaduste ja konstitutsiooni vaheliste võimalike konfliktide kõrvaldamine jääma seadusandja ülesandeks. Lisaks tõusis ka riigisisese põhiõiguste kaitse standard, kuivõrd Soomele siduvad rahvusvahelised inimõigusi puudutavad lepingud seadsid inimõiguste kaitse miinimumstandardi. *Ibid.*

¹⁹⁸ Blom, R., Melin, H. *Information Society and the Transformation of Organizations in Finland*. – Sage Publications: *Work and Occupations* 2003/30, lk 179. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://journals.sagepub.com/doi/epdf/10.1177/0730888403251755> (26.12.2023).

¹⁹⁹ 1990. aastate keskpaigaks oli Soome majandus kiiresti taastumas, rahvusvahelist tähelepanu hakkas aga eelkõige pälvida Soome IKT klatri arendamine. Viimast toodi eeskujuna selles, kuidas IKT arendamine ja kasutamine võib muuta riigi majandusstruktuuri, tõsta tootlikkust ja edendada üldist majanduslikku heaolu. Pelkonen, A. *Reconsidering the Finnish Model – Information Society Policy and Modes of Governance*. – *Trames*: 2008/12, lk 401. Kättesaadav arvutivõrgus: https://kirj.ee/public/trames_pdf/2008/issue_4/trames-2008-4-400-420.pdf (27.12.2023).

infoinfrastruktuur peab olema konkurentsivõimeline ja võimeline pakkuma kvaliteetseid teenuseid.²⁰⁰

Infoühiskonna riiklikuks eesmärgiks muutumist tuleb silmas pidada ka küberjulgeoleku ja Soome põhiseaduse, põhiõiguste ja -vabaduste puutepunktides, kuna infoühiskonna arendamise eesmärk annab vajaliku konteksti, milles Soome kehtiva põhiseaduse põhiõiguste kataloog sai sõnastatud. Kontekst on aga vajalik põhjusel, et normi ei saa täielikult mõista, kui tõlgendaja isoleerib selle kontekstist, milles see norm on sõnastatud, kuna muutused kontekstis mõjutavad normi võimet saavutada normi eesmärgi.²⁰¹ Kui aga tõlgendada normi konteksti muutusi tähele panemata, siis võib norm kaotada eesmärgi või nagu *dr. iur.* Uno Lõhmus on öelnud „toota disfunktsionaalseid tagajärgi.“²⁰² Järgmisena toob autor välja valimi põhiõigustest ja -vabadustest, mille seoseid küberjulgeolekuga on laiemalt ning põhjalikumalt mõtestatud Soome õigusruumis, õiguskirjanduses, relevantsses kohtupraktikas ja muudes õigusallikates.

2.3.2.1. Küberjulgeolek ja põhiõigus isiklikule turvalisusele

Kui küberjulgeoleku lähtepunkt Eesti põhiseaduses algab autori hinnangul juba põhiseaduse preambulis, siis Soome põhiseaduses preambulit ei ole. See-eest võib lugeda Soome põhiseaduse üheks küberjulgeoleku lähtepunktiks Soome põhiseaduse § 7 lõikes 1 sätestatud igauhe põhiõigust isiklikule turvalisusele.²⁰³ Viidatud põhiõigus jõudis Soome põhiseadusesse 1995. aasta põhiõiguste reformi käigus, mille eesmärk ja osaliselt ka kohustus oli Soome õigusruumi ja -normide ühtlustamine, et need kajastaksid Euroopas kehtivaid inim- ja põhiõigusi.²⁰⁴ Põhiõiguse lätteks on aga peetud inimõiguste ja põhivabaduste kaitse

²⁰⁰ Finland as an Information Society. The Report of the Information Society Advisory Board to the Government. Kättesaadav arvutivõrgus:

<https://dspace.uevora.pt/rdpc/bitstream/10174/12999/23/32finfinlandasanisreportisadvisoryboard2000.pdf>, lk 5 (27.12.2023).

²⁰¹ Lõhmus, U. Põhiseaduse muutmise ja muutused põhiseaduses. – *Juridica* 2011/1, lk 16.

²⁰² *Ibid.*

²⁰³ Õigust turvalisusele on Soome erialakirjanduses peetud uue põhiõigusena, mis oma sisus tähendab üksikisiku kaitset isikuvabadusse meelevaldse sekkumise eest. Bruun, K. *Turvallisuus perus- ja ihmisoikeutena*. – *Oikeus* 2016/2, lk 245; Soome põhiseaduse § 7 lg 1. Soome keeles: „Jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen.“ Kättesaadav arvutivõrgus:

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731> (28.12.2023); inglise keeles: „Everyone has the right to life, personal liberty, integrity and security.“ Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/en19990731_20180817.pdf (28.12.2023).

²⁰⁴ Bruun, K. *Turvallisuus perus- ja ihmisoikeutena*. – *Oikeus* 2016/2, lk 247.

konventsiooni²⁰⁵ artiklit 5 ning kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti²⁰⁶ artiklit 9.²⁰⁷

Küll aga on viidatud põhiõigus omandanud teistsuguse sisu võrreldes rahvusvaheliste lepingute rakenduspraktikale.²⁰⁸ Esimene vihje sellele tuleneb mainitud rahvusvaheliste lepingute sätete identsetest ingliskeelsetest sõnastustest: „*Everyone has the right to liberty and security of person*“.²⁰⁹ Eesti kui mõlema viidatud välislepingu osalisriigi eestikeelsetesse versioonidesse on mõistepaar „*security of person*“ jõudnud mõistena isikupuutumatus, st Eesti õigusruumis on mõistetud isiku turvalisust just isikupuutumatusena.²¹⁰ Dr. iur. Lõhmus on leidnud, et „isikupuutumatus kui põhiõigusena kaitstava väärtuse vääriti mõistmist meie põhiõigusteoorias ja -praktikas on vähemalt osaliselt mõjutanud rahvusvaheliste inimõigusdokumentide tõlgete küsitavus.“²¹¹

Euroopa Liidu õiguse tõlgenduspraktika kohaselt tuleb mõisted isikuvabadus (inglise keeles *liberty*) ja isikupuutumatus (inglise keeles *security*) lugeda tervikuna, mille raames isikuvabadust inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikkel 5 esimese lõike järgi tuleb tõlgendada vabadusena vahistamise ja kinnipidamise eest ning isikupuutumatust kui kaitset sellesse vabadusse meelevaldse sekkumise eest.²¹² Soome õigusruumis on aga proovitud minna teist teed: Soome põhiseaduse § 7 lõige 1 nimetab põhiõigusena nii isikupuutumatust

²⁰⁵ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikkel 5 lõike 1 esimese lause järgi on igaühel õigus isikuvabadusele ja -puutumatusale. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikkel 5 lõige 1. – RT II 2010, 14, 54.

²⁰⁶ Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artikkel 9 lõike 1 esimese lause järgi on igal inimesel õigus vabadusele ja isikupuutumatusale. Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakti artikkel 9 lõige 1. – RT II 1993, 10, 11.

²⁰⁷ Tuori, K. *Yleinen järjestyks ja turvallisuus – perusoikeusko?* – *Lakimies* 1999/6-7, lk-d 921-922.

²⁰⁸ *Ibid.*

²⁰⁹ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikkel 5 lõike 1 esimese lause. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG (29.12.2023); kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artikkel 9 lõike 1 esimese lause. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights> (29.12.2023).

²¹⁰ Põhiseaduse § 20 kommentaar, komm 2. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 5., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2020.

²¹¹ See põhjendab ka inglise- ja prantsuskeelsete terminite *security* ja *sûreté* tõlkimisest eesti keelde „turvalisuse“ asemel „isikupuutumatusena“. Lõhmus, U. Kas õigus isikupuutumatusale on põhiõigus? – *Juridica* 2018/2, lk-d 137-138, 145.

²¹² Ka Eesti põhiseaduse § 20 lõike 1 järgi on igaühel õigus vabadusele ja isikupuutumatusale. Nii vabadust kui isikupuutumatust on mõistetud ühtse õigusena, mille eesmärk on kaitsta inimese füüsilist vabadust. Kui lugeda viidatud sätete lätteks inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikkel 5 esimest lõiget, siis „võiks sättes seista ingliskeelse *surety* ja prantsuskeelse *sûreté* vastena „isikupuutumatus“ asemel „turvalisus“, kusjuures vahe ei pruugi olla sõnastuslik. Põhiseaduse § 20 kommentaar, komm 2. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 5., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2020.

(soome keeles *koskemattomuus*, inglise keeles *integrity*) kui ka turvalisust (soome keeles *turvallisuus*, inglise keeles *security*).²¹³

Dr. iur. Kaarlo Tuori, Soome üks juhtivaid õigusteooria, -filosoofia ning põhiseadusõiguse asjatundjaid, on nimetanud kolm põhiõiguse turvalisusele tõlgendamise ja kohaldamise praktikad, mis erinevad Euroopa tõlgendus- ja rakenduspraktikast.²¹⁴ Esimene erisus seisneb suundumuses tõlgendada õigust turvalisusele iseseisva õigusena, mis erineb õigusest isikuvabadusele ja -puutumatusse.²¹⁵ Teise erisusena on toodud põhiõiguse horisontaalset iseloomu, mille järgi põhiõiguse kaitse põhirõhku vaadeldakse ühiskonnaliikmete horisontaalsetes suhetes, mitte avaliku võimu ja üksikisiku vertikaalsetes suhetes.²¹⁶ Kolmandaks on aga toodud avaliku võimu kandjale pandud põhiõiguste kaitse kohustuse tõlgendamist üksnes läbi üldise kaitsekohustuse, viidates Soome põhiseaduse § 22 lõikele 1, mille alusel avalik võim peab tagama põhiõiguste ja inimõiguste järgimise.²¹⁷

Põhiõigust isiklikule turvalisusele on õigustatud arusaamaga, et individuaalsed ja kollektiivsed hüved, eesmärgid ja huvid ei kattu omavahel: kui individuaalsed ja kollektiivsed huvid lähevad teineteisega vastuollu, siis on individuaalsete õiguste täitmine prioriteetsem võrreldes ühiskonna kollektiivsete eesmärkidega.²¹⁸ Kui ühiskonna kollektiivsed eesmärgid realiseeruvad läbi üksikisikute õiguste tagamise, siis avalikul võimul võib jätkuvalt olla huvi piirata üksikisiku õigusi, kuulutades selleks erakorralist või mistahes muud põhiõigusi piiramist võimaldavat seisukorda.²¹⁹ Viimane vaid kinnitab, et õigus isiklikule turvalisusele on Soomes omandanud kaks alternatiivset tähendust: turvalisus kui individuaalne ning turvalisus kui kollektiivne õigushüve.²²⁰ Siin aga tuleb välja selge erinevus Eesti õigustraditsiooniga, kuivõrd

²¹³ Soome põhiseaduse § 7 lg 1. Soome keeles: „*Jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen.*“ Kättesaadav arvutivõrgus:

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731> (28.12.2023); inglise keeles: „*Everyone has the right to life, personal liberty, integrity and security.*“ Kättesaadav arvutivõrgus:

https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/en19990731_20180817.pdf (28.12.2023).

²¹⁴ Tuori, K. *Yleinen järjestys ja turvallisuus – perusoikeusko? – Lakimies* 1999/6-7; Bruun, K. *Turvallisuus perus- ja ihmisoikeutena. – Oikeus* 2016/2, lk 249.

²¹⁵ Bruun, K. *Turvallisuus perus- ja ihmisoikeutena. – Oikeus* 2016/2, lk-d 249-253.

²¹⁶ *Ibid.*

²¹⁷ Põhiõiguste reformi rõhuasetuseks oli idee põhiõiguste tähtsusest ka inimestevahelistes horisontaalsetes suhetes, mida Soome kehtiv põhiseadus ka tunnustab. Eesmärk oli mitte ainult täiendada Soome põhiõiguste kataloogi uute majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õigustega, vaid ka laiendada traditsiooniliste vabadusõiguste mõjusfääri. Viimast eesmärki taotleti *dr. iur.* Tuori sõnul vabadusõiguste positsiooni rõhutamisega ka üksikisikutevahelistes suhetes ning avaliku võimu kaitsekohustuse tõlgendamisega vabadusõiguste tegeliku järgimise tagamisega. Tuori, K. *Yleinen järjestys ja turvallisuus – perusoikeusko? – Lakimies* 1999/6-7; Bruun, K. *Turvallisuus perus- ja ihmisoikeutena. – Oikeus* 2016/2, lk-d 245-259.

²¹⁸ *Ibid.*

²¹⁹ *Ibid.*

²²⁰ Rimpioja, M. *Oikeus elämään – perusoikeuden merkitys ampuma-aseiden lupaharkinnassa.* Kättesaadav arvutivõrgus: <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/83168/gradu06253.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, lk-d 44-45 (03.01.2024).

Eesti õigustraditsioonis ei ole tavapärane kasutada füüsilise isiku turvalisuse või laiemalt julgeoleku mõistet, vaid omasem on siduda see kohe konkreetse õigushüvega.²²¹

Ka Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon ei välista põhiõigust isiklikule turvalisusele kui iseseisvat põhiõigust, kuivõrd konventsiooni artikkel 53 järgi konventsioon ei piira ega jäta ilma ühestki inimõigusest ega põhivabadusest, mis on ette nähtud konventsiooniosalise seadustes või lepingutes, mille osaline ta on.²²² Õiguskirjanduses on samuti viidatud ÜRO inimõiguste komiteele, mis on andnud isiklikule turvalisusele iseseisva tähenduse ning seda 1990. aasta kohtuasjas *Delgado Paez vs Colombia* (CCPR/C/D/195/1985), kus leiti, et isiklik turvalisus ei piirdu vabaduse võtmise olukordadega, vaid see võib olla asjakohane ka iseseisvalt.²²³

Seejuures on Soome õiguskirjanduses leitud, et põhiõigusele isiklikule turvalisusele ei tohi anda "ülipõhiõiguse" staatust, mis muudaks viimast universaalseks aluseks teiste põhiõiguste piiramiseks, ähmastades põhiõiguste individuaalse kaitse mõju.²²⁴ Nõnda võib öelda, et kui mõtestada Soome põhiseaduses sätestatud igaühe õigust isiklikule turvalisusele isiku iseseisva põhiõigusena, siis on seda võimalik vaadelda küberjulgeoleku, aga ka kitsamalt -turvalisuse lähtepunktiks Soome põhiseaduses sätestatud põhiõiguste ja -vabaduste kontekstis.

2.3.2.2. Küberjulgeolek ja riigi põhiõiguste garanteerimisfunktsioon

Küberjulgeoleku ja Soome põhiseaduse, põhiõiguste ja -vabaduste puutepunkte võib autori hinnangul analüüsida ka läbi Soome põhiseaduse § 22, mille järgi peab avalik võim tagama põhiõiguste ja -vabaduste, aga ka inimõiguste järgimise.²²⁵ Viidatud sättele kõige sarnasema materiaalõigusliku sisuga säteteks Eesti põhiseaduses võib lugeda riigi põhiõiguste garanteerimisfunktsiooni sätteid põhiseaduse §-des 13 ja 14.²²⁶

Soome põhiseaduse §-s 22 sätestatud põhiõiguste garanteerimisfunktsiooni tagamiseks ei piisa üksnes sellest, et avalik võim hoidub ise sekkumast üksikisikute põhiõigustesse, vaid õiguste tegelik realiseerimine nõuab avaliku võimu aktiivseid meetmeid, nagu näiteks põhi- ja inimõiguste kaitsmine väliste rikkumiste eest või tegelike tingimuste loomine põhiõiguste

²²¹ Jäätma, J. Julgeoleku mõiste. – *Juridica* 2020/2, lk 73.

²²² Artikkel 53. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.

²²³ Rimpioja, M. *Oikeus elämään – perusoikeuden merkitys ampuma-aseiden lupaharkinnassa*. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/83168/gradu06253.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, lk 45 (03.01.2024).

²²⁴ Turvalisuse (ilmselt ka julgeoleku) ületähtsustamine võib mingil hetkel tuua rohkem kahju kui kasu, kui turvalisuse säilitamiseks tuleb võimude volitusi laiendada ja isikute õigusi ja vabadusi piirata, nii et liigne turvalisustumine või julgeolekustumine õõnestab põhiõiguste süsteemi usaldusväarsust. *Ibid.*, lk-d 46-48.

²²⁵ Soome põhiseaduse § 22. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731> (03.01.2024).

²²⁶ §-d 13 ja 14. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT 1992, 26, 349 ... RT I, 15.05.2015, 2.

realiseerimiseks.²²⁷ Avaliku võimu all on seejuures mõistetud riigi- ja kohalike omavalitusorganeid, kohtuid ja kõiki muid avalikke ülesandeid täitvaid isikuid.²²⁸ Kaitsekohustuse põhiseadusele vastav tagamine nõuab aga põhiõiguste tegeliku realiseerimise tagamist.²²⁹ Lisaks kuulub viidatud sätte kaitsealasse ka inimõiguste tagamine, kuivõrd sättes sõnastatud kaitsekohustus on seotud Soomet siduvates rahvusvahelistes inimõiguslepingutes sisalduvate kohustustega, mille järgi on riigil kohustus austada, kaitsta ja rakendada inimõigusi.²³⁰

Soome põhiseaduse § 22 hõlmab endas sarnaselt Eesti põhiseaduse §-le 13 põhiõiguste kaitset ka eraõiguslike isikute vahelistes suhetes.²³¹ Kuivõrd põhi- ja inimõiguste realiseerimise tagamise peamisteks vahenditeks on Soome õiguskirjanduses peetud põhi- ja inimõiguste realiseerimist kaitsvate ja täpsustavate õigusaktide kehtestamist, siis just nende kehtestamine põhi- ja inimõiguste tagamiseks mõjutab eraisikute vahelisi suhteid.²³² Sarnaselt on lähenetud ka Eesti traditsioonilises õigusteaduslikus käsitluses, mille järgi on põhiseaduse § 13 lõike 1 esimese lause sisuks peetud nõuet seadusandjale kehtestada piisav regulatsioon, mis võimaldab kaitsta põhiõigusi eraõiguslike isikute vahelistes suhetes.²³³

Siiski on Riigikohus mõtestanud põhiseaduse §-s 13 sätestatud avaramalt, tõdedes, et „PS § 13 lg 1 esimesest lausest tuleneval kaitsekohustusel on laiem tähendus ka põhiõiguste kaitsmiseks riigi ja üksikisiku vahelises suhtes ning see toimib koos PS § 14 ning teiste PS sätetega, mille osas on riigil kohustus põhiõigusi tagada.“²³⁴ Põhiseaduse kommentaarides on samuti nenditud, et põhiseaduse loojad ei pidanud põhiseaduse § 13 lõike 1 puhul pelgalt „kitsast käsitlust põhiõiguste tagamiseks eraõiguslike isikute vahelistes suhetes, vaid üldisemalt riigi kaitset

²²⁷ Kaitsekohustus kehtib nii põhiseaduses kaitstud põhiõiguste kui ka Soomet siduvate rahvusvaheliste lepingutega kaitstud inimõiguste kohta. Rönty, H. *Perus- ja ihmisoikeusvaikutusten arviointi lainvalmistelussa*. Kättesaadav arvutivõrgus:

https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164464/OM_2022_15_SO.pdf?sequence=1&isAllowed=y, lk-d 14-15 (05.01.2024).

²²⁸ Mäenpää, O. *Julkien valta ja oikeusvaltio*. Kättesaadav arvutivõrgus:

<https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/13a432ba-00bd-4ad5-abf8-b12c4f16603b/content>, lk 15 (05.01.2024).

²²⁹ Näiteks peab saama põhiõigust realiseerida vajadusel ka kohtu kaudu, mis omakorda eeldab, et avalik võim on loonud toimiva põhiõiguste kaitse ja tagamise mehhanismi. *Ibid*.

²³⁰ Selleks peab riik hoiduma sekkumast üksikisikute õiguste elluviimisse, kaitsma isikuid nende õiguste rikkumise eest ning edendama aktiivselt õiguste realiseerimist. Rönty, H. *Perus- ja ihmisoikeusvaikutusten arviointi lainvalmistelussa*. Kättesaadav arvutivõrgus:

https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164464/OM_2022_15_SO.pdf?sequence=1&isAllowed=y, lk 15 (05.01.2024).

²³¹ *Ibid*.

²³² *Ibid*.

²³³ Põhiseaduse § 13 kommentaar, komm 6. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 5., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2020.

²³⁴ Põhiseaduse § 13 kommentaar, komm 8. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 5., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2020; vt ka RKPJKo 18.10.2012, 3-4-1-15-12 ja RKHKm 27.06.2017, 3-3-1-19-17.

inimestele erinevates õigussuhetes, sh ka riigi vastu“, viidates ka põhiseaduse eesmärgile tagada põhiõiguste ja -vabaduste lünkadeta kaitse.²³⁵

Autor leiab, et kui Soome õigusteadusliku arengu tulemusena jõutakse järeldusele, et küberjulgeolekut või -turvalisust on võimalik mõtestada iseseisva põhiõigusena, siis kohustub Soome avalik võim tagama ka küberjulgeoleku või -turvalisuse kui iseseisva põhiõiguse kaitse, luues ühtlasi toimiva mehhanismi põhi- ja inimõiguste realiseerimiseks. Kõik muud, küberjulgeolekust kasvavad või -turvalisusega seotud põhiõigused ja -vabadused, aga ka viimastega seotud inimõigused ja nende kaitse on juba Soome põhiseaduse § 22 kaitsealas, mistõttu on viidatud säte autori hinnangul otseselt seotud küberjulgeolekuga.

2.3.2.4. Küberjulgeolek ja eraelu puutumatuse

Soome põhiseaduse §-s 10 on sõnastatud sätted, mis käsitlevad igaühe eraelu puutumatust.²³⁶ Põhiseaduse § 10 lõike 1 esimese lause järgi on igaühe eraelu, au ja kodu kaitstud, teise lause järgi aga reguleerib isikuandmete kaitset täpsemalt seadus.²³⁷ Viidatud sättele kõige sarnasema materiaaõigusliku sisuga säteteks Eesti põhiseaduses võib lugeda põhiseaduse § 26 lõike 1 esimest lauset, mille järgi on igaühel õigus perekonna- ja eraelu puutumatusele; põhiseaduse § 17, mille järgi kellegi au ega head nime ei tohi teotada ning põhiseaduse § 33 lõike 1 esimest lauset, mille järgi kodu on puutumatu.²³⁸

Seoses viidatud sättega on Soomes tõusetunud arutelu turvalisuse tagamise ja eraelu puutumatuse kollisioonide kohta, kuivõrd isiku turvalisust tagavad meetmed võivad tekitada hirmu ja kahtlusi põhiõiguste, eriti eraelu puutumatuse ahenemise ees.²³⁹ Viimased on kiired tekkima eelkõige siis, kui turvalisuse tagamisega kaasneb isikute tehniline jälgimine või muu jälitustegevus, andmete kogumine, säilitamine ja muul viisil andmete töötlemine.²⁴⁰ Kirjeldatud olukorras seisavad vastamisi kaks põhiõigust: varasemalt käsitletud õigus isiklikule turvalisusele, mis on sätestatud põhiseaduse § 7 lõikes 1, ning teiselt poolt õigus eraelu puutumatusele, mis on sätestatud põhiseaduse §-s 10.²⁴¹ Eriti teravalt väljendub see olukorras, kus ühelt poolt nõutakse isikute tegevusvabaduse austamist ja teisalt ka teiste inimeste

²³⁵ *Ibid.*

²³⁶ Soome põhiseaduse § 10. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731> (05.01.2024).

²³⁷ Soome põhiseaduse § 10 lg 1. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731> (05.01.2024).

²³⁸ §-d 26 lg 1 ls 1, § 17 ja § 33 lg 1 ls 1. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT 1992, 26, 349 ... RT I, 15.05.2015, 2.

²³⁹ Havulinna, M. *Kansallinen turvallisuus vs. perusoikeudet: Lainsäädäntötutkimus tiedustelulakihankkeesta*. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/146080/Havulinna_Mika_opinnayte.pdf;jsessionid=B896BF2F17D8F9A9F25760378F7F4093?sequence=1, lk 42 (08.01.2024).

²⁴⁰ *Ibid.*

²⁴¹ *Ibid.*

turvalisuse tagamist.²⁴² Autor leiab, et just sellised piiripealsed kollisioonilukorrad, kus mitmed põhiõigused või laiemalt õigushüved põrkuvad teineteisega, võimaldavad mõtestada neid samu põhiõigusi aina täpsemalt ning ajakohasemalt.

Küberjulgeolekuga seotuna näeb aga autor, et eraelu puutumatust käsitlevatest sätetest kõige omapärasem ongi just Soome põhiseaduse § 10 lõige 1. Seda põhjusel, et selle teises lauses on spetsiifiliselt välja toodud võimalus isikuandmete kaitset reguleerida seadusega.²⁴³ Võrdluseks, Eesti kehtiv põhiseadus isikuandmeid *expressis verbis* ei maini, kuigi ka Eesti õigustraditsioonis on isikuandmete kaitse üheks oluliseks eraelu kaitse valdkonnaks.²⁴⁴ Viidatud sättes sõnastatud isikuandmete kaitsega seonduv oli ajendatud elektroonilise sidega seotud tehnoloogiate, nagu näiteks erinevate seire- ja jälitusvahendite, isiku elu ja liikumist, aga ka kõnet ja suhtlemist jälgivate seadmete arengust.²⁴⁵ Uue tehnoloogia ja kriminaalmenetluse raames kasutatavate uurimismeetodite arendamise tulemusena kehtestati alates 1995. aasta põhiõiguste reformist ka rida eraelu puutumatuse kaitse piiranguid.²⁴⁶

Küll aga on Soome õiguskirjanduses tõdetud, et kuigi digitaliseerimise mõju tõttu ohud eraelu kaitsele pidevalt uuenevad, ei käi Soome seadusandlus selle arenguga kaasas.²⁴⁷ Soome põhiseaduse eraelu kaitsev säte laiendab Soome õigusteadlaste sõnul oma mõju ka sellistele eraellu sekkumistele, mida ei osatud Soome põhiseaduse loomisel isegi ette näha.²⁴⁸ Erilise tähelepanu all on tugevalt digitaliseerinud ühiskonnas eraelu kaitse, mis puudutab põhiõigusõiguste horisontaalset mõju just üksikisikute omavahelistes suhetes.²⁴⁹ Ka autor näeb, et isiku eraelu ei ohusta alati ega ka tihti vaid avalik võim (ka isikuandmetega seotud küsimustes), vaid hoopis mõni eraõiguslik juriidiline isik, nagu varasemalt viidatud mitmekümne perearstikeskuse poolt kasutatava tarkvara, Medisoft Perearst3, andmelekke kaasuses võib välja lugeda. Viimasest tingituna näeb autor võimalikuna, et ka Eesti

²⁴² *Ibid.*

²⁴³ Soome põhiseaduse § 10 lg 1. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731> (08.01.2024).

²⁴⁴ Põhiseaduse § 26 kommentaar, komm 24. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 5., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2020.

²⁴⁵ Havulinna, M. *Kansallinen turvallisuus vs. perusoikeudet: Lainsäädäntötutkimus tiedustelulakihankkeesta*. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/146080/Havulinna_Mika_opinnayte.pdf;jsessionid=B896BF2F17D8F9A9F25760378F7F4093?sequence=1, lk 45 (08.01.2024).

²⁴⁶ Koos tehnilise jälgimisega arenes välja privaatsust leebemalt piirav kaugjälgimine ehk õigus saada telefonikõnede- ja asukohaandmeid, aga ka e-kirjade aadressiandmeid. *Ibid.*

²⁴⁷ *Ibid.*

²⁴⁸ *Ibid.*

²⁴⁹ *Ibid.*

seadusandlus ei ole digitaliseerimise arenguga piisaval määral kaasas käinud ning selle ilmestamiseks toob autor järgmise näite.

Eestis reguleerib ühiskonna toimimise seisukohast oluliste võrgu- ja infosüsteemide pidamise nõuded, vastutuse ja järelevalve ning küberintsidentide ennetamise ja lahendamise alused KüTS.²⁵⁰ KüTSi kohaldamisala subjekte võib seejuures jagada kaheks: ühiskonna toimimise seisukohast oluliste teenuste osutajad²⁵¹ ning digitaalse teenuse osutajad²⁵². KüTS § 3 lõige 4 täpsustab KüTSi nõuete kohaldamisala avalikule sektorile, sisustades edaspidi seda, mida mõeldakse „avaliku sektori“ all KüTS § 1 lõikes 1.²⁵³ KüTSi kohaldamisala subjektide määramine on autori hinnangul oluline, kuivõrd KüTSi kohaldamisel rakenduvad nii teenuse osutajatele kui ka digitaalse teenuse osutajatele rida kohustusi küberturvalisuse tagamiseks.²⁵⁴

Olukorras, kus mõni KüTSi kohaldamisala subjekt, nagu näiteks avaliku sektori esindajast teenuse osutaja, sõltub sellise ettevõtte pakutavatest teenustest, kes ise KüTSi kohaldamisala subjekt ei ole, jäävad kirjeldatud ettevõttele KüTSis reguleeritud teenuse ja digitaalse teenuse osutaja kohustused küberturvalisuse tagamiseks rakendamata. Viimasele pööras tähelepanu ka RIA 2024. aasta küberturvalisuse aastaraamatus ning seda just Medisoft Perearst3 tarkvara andmeleke kajastamisel.²⁵⁵ Andmeleкке tulemusel tekkis potentsiaalne oht patsientide elule ja tervisele, mille lõplikud tagajärjed pole töö kirjutamise seisuga teada.²⁵⁶ RIA andmeil kasutas Perearst3 tarkvara tervise infosüsteemi andmete edastamiseks 55 perearstikeskust (tarkvara koodivea tõttu sai neist mõjutada 45 perearstikeskust).²⁵⁷ Häiritud oli ka kiirabide ja erakorralise meditsiini osakondade töö, kuna pärast infosüsteemi haldava Tervise ja Heaolu

²⁵⁰ § 1 lg 1. Küberturvalisuse seadus. RT I, 22.05.2018, 1 ... RT I, 06.08.2022, 18.

²⁵¹ § 3 lg 1. Küberturvalisuse seadus. RT I, 22.05.2018, 1 ... RT I, 06.08.2022, 18.

²⁵² § 7 lg 1. Küberturvalisuse seadus. RT I, 22.05.2018, 1 ... RT I, 06.08.2022, 18.

²⁵³ KüTS § 3 lõike 4 järgi kohaldatakse teenuse osutaja kohta sätestatud ka andmekogu vastutavale töötajale ja volitatud töötajale, Arenguseire Keskusele, Eesti Pangale, kohaliku omavalitsuse üksusele ja kohaliku omavalitsuse üksuste liidule, kohtuasutusele, riigi valimisteenistusele, Riigikogu Kantseleile, Riigikontrollile, Riigimetsa Majandamise Keskusele, seaduse alusel asutatud avalik-õiguslikule juriidilisele isikule, Vabariigi Presidendi Kantseleile, valitsusasutusele ja valitsusasutuse hallatavale riigiasutusele, valla või linna ametiasutusele, valla või linna ametiasutuse hallatavale asutusele, osavallale, linnaosale, osavalla või linnaosa ametiasutusele, osavalla või linnaosa ametiasutuse hallatavale asutusele ning kohaliku omavalitsuse üksuste ühisametile ja -asutusele, aga ka Õiguskantsleri Kantseleile. Küberturvalisuse seaduse ja teiste seaduste muutmise seadus 531 SE seletuskiri. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/download/5c2672e5-80cc-4ddd-8da9-d211b2c553be>, lk 9 (17.01.2024).

²⁵⁴ § 7 lg 1 ja § 10 lg-d 1 ja 2. Küberturvalisuse seadus. RT I, 22.05.2018, 1 ... RT I, 06.08.2022, 18.

²⁵⁵ Ulatuslik andmeleke tuli ilmsiks tänu Raatuse perearstikeskuse patsiendile, kes 2023. aasta septembrikuus avastas enda haigusloos võõrad kaebused ja diagnoosi. Andmelekkest teada saades võttis perearstikeskus ühendust oma lepingupartneriga Medisoft, kes omakorda pakkus perearstikeskusele Perearst3 tarkvara, mis võimaldab perearstidel saata andmeid riiklikku tervise infosüsteemi ning vahetada ja muul viisil töödelda patsientide terviseandmeid. RIA Küberturvalisuse aastaraamat 2024. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.ria.ee/media/3663/download>, lk 18 (22.03.2024).

²⁵⁶ *Ibid.*, lk 19.

²⁵⁷ *Ibid.*

Infosüsteemide Keskuse (TEHIK) poolt vigastele dokumentidele ligipääsu piiramist kutsus Terviseamet suhtuma kriitiliselt andmetesse perearstikeskustelt, mis kasutasid Medisofti tarkvara.²⁵⁸ Lekke uurimisel tunnistati vigastena 580 haiguslugu (vead haiguslugudes olid nii kaebustes, diagnoosides kui ka ravi kokkuvõtetes).²⁵⁹

Medisofti kaasuses olid perearstid küll ettevõtjatena tegutsedes Medisoftiga eraõiguslikes lepingulistes suhetes, kuid sõlmitud lepingutes puudusid täpsemad küberturvalisuse tagamisega seotud tingimused: nõuded ja kohustused nii avalikule sektorile või elutähtsate teenuste osutajatele teenuseid osutavale ettevõttele kui ka teistele lepingupooltele.²⁶⁰ Viimasele tuginedes võib autor nentida, et kui seaduses reguleeritud nõuded küberturvalisuse tagamisele isikule ei kohaldu (põhjusel, et see isik ei ole seaduse kohaldamisala subjektide ringis) ning kui küberturvalisuse tagamise kohustus ei tulene pooltevahelisest lepingust, siis võib autori hinnangul leida, et normide kogum, mis kohustaks isikut tegutsema selle nimel, et tema poolt loodud võrgu- ja infosüsteemid oleksid päriselt turvalised, on Eesti seadusandluses lõpuni arendamata.

Nõnda võib autor järeldada, et Soome põhiseadus võimaldab mõtestada küberjulgeolekut sarnaselt Eesti põhiseadusele. Soome lähenemine võib erineda eelkõige küberjulgeoleku põhiseadusliku aluse osas, st Soome põhiseaduse küberjulgeoleku põhiseaduslikuks aluseks võib lugeda põhiseaduse § 7 lõikes 1 sätestatud õigust isiklikule turvalisusele, samas kui Eesti põhiseaduse küberjulgeoleku põhiseaduslikuks aluseks võib lugeda põhiseaduse preambuli neljandat lõiku, milles on sõnastatud riigi esmane ülesanne sisemise ja välise rahu ning julgeoleku kaitsmine ühiskonnas. Samas on võimalik küberjulgeolekut mõtestada ka läbi riigi põhiõiguste garanteerimisfunktsiooni ning eraelu puutumatuse. Viimaste osas on võimalik märgata sarnaseid jooni ka Eesti põhiseaduse, põhiõiguste ja -vabaduste mõtestamisel.

²⁵⁸ *Ibid.*

²⁵⁹ *Ibid.*

²⁶⁰ *Ibid.*

3. KÜBERJULGEOLEKU KUI VÕIMALIKU ÕIGUSHÜVE ARENGUVÕIMALUSED

Autor leiab, et küberjulgeoleku kui võimaliku õigushüve olulisus avaldub läbi mitme põhiõiguse ja -vabaduse, mida on autor mõtestanud töö esimeses kahes peatükis. Parimad näited Soome põhiseaduse, põhiõiguste ja -vabaduste puutepunktidest küberjulgeolekuga on andnud mõtteainet selle kohta, kuidas saaks Eestis küberjulgeolekut sügavamalt mõtestada. Põhiseaduste, põhiõiguste ja -vabaduste, aga ka teiste õigusallikate, probleemide ning eluliste näidete analüüsi tulemusel pakub autor välja küberjulgeoleku kui võimaliku õigushüve arenguvõimalusi, mis võiksid autori hinnangul kujundada Eesti õigusruumi tasemeni, kus iga üksikisiku põhiõigused ja -vabadused on piisaval määral kaitstud ning tagatud ka küberjulgeoleku või -turvalisuse taustsüsteemis.

Esiteks, pakub autor välja määratleda küberjulgeolekut ning -turvalisust inimesekesksemalt, eelkõige läbi isiku põhiõiguste ja -vabaduste. Autori hinnangul aitaks isiku küberjulgeoleku ja -turvalisuse kaitsmisele kaasa see, kui arvestada inimesega kui võrgu- ja infosüsteemi kasutajaga senisest rohkem, seda alates valdkondlikest mõistekekasutustest kuni strateegiliste alusdokumentide ning õigusloomeni välja. Teiseks, pakub autor välja võimalusi küberjulgeoleku või -turvalisuse täiendavaks tagamiseks põhiseaduse pinnalt. See aitaks sügavamalt mõista ja tagada küberjulgeoleku ja -turvalisusega seotud põhiõigusi ja -vabadusi. Kolmandaks, pakub autor välja mõtte laiendada KÜTSiga hõlmatud subjektide ringi neile, kelle teenustest sõltuvad KÜTSi kohaldamisala subjektid. See aitaks veelgi enam kaitsta isiku turvalisust võrgu- ja infosüsteemide kasutamisel, kuivõrd seaduse kohaldamisala subjektide ringi laiendamisega kohalduvad küberturvalisuse tagamisega seotud kohustused ka neile, kellele täna KÜTS ei kohaldu. Neljandaks, pakub autor välja mõtte kasutada Eesti põhiseaduse täielikku potentsiaali küberjulgeoleku ja -turvalisusega seotud õigusloome kujundamisel ka läbi tulevaste põlvete õiguste kaitse. See aitaks luua tuleviku põlvedega rohkem arvestavat ning kindlamat õigusruumi ohtude eest, mis võivad välja kasvada küberruumist.

3.1. Küberjulgeoleku ja -turvalisuse inimesekesksem määratlemine

Autori esimene ettepanek puudutab küberjulgeoleku ja -turvalisuse mõtestamist ja määratlemist inimesekesksemalt läbi isiku põhiõiguste ja -vabaduste. Meeldetuletuseks, Eestis mõistetakse küberjulgeolekut kui seisundit, kus riigi julgeolek on kaitstud võrgu- ja infosüsteemide kaudu tekkivate ohtude eest, küberturvalisust aga kui seisundit, kus võrgu- ja infosüsteemid on kaitstud ohtude realiseerumise eest.²⁶¹ Selline mõtestamine suunab küberjulgeoleku fookuse riigi julgeolekule ja -turvalisuse fookuse võrgu- ja infosüsteemide turvalisusele. Inimese

²⁶¹ Küberturvalisuse strateegia 2019-2022. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.mkm.ee/media/700/download_lik-d-40-41 (24.01.2024).

tagaplaanile jätmine juba ainuüksi valdkondlikes definitsioonides ja määratlustes võib viia olukorrani, kus inimese kui võrgu- ja infosüsteemi kasutaja ning tema põhiõiguste ja -vabadustega ei arvestata piisaval määral nii küberjulgeoleku kui -turvalisuse planeerimises, tagamises, aga ka edasises arendamises ning seda järgmistel põhjustel.

Autor leiab, et Eesti põhiseaduse preambuli sõnastus²⁶² võimaldab jõuda järeldusele, et riik peab täitma oma esmast ülesannet, st kaitsma sisemist ja välist rahu ning julgeolekut ka siis, kui sisemist või välist rahu ohustav oht tuleneb küberruumist või kui oht julgeolekule on kasvanud küberjulgeoleku mõranemisest. Kui senine Eesti arusaam küberjulgeolekust piirdub vaid riigi julgeolekuga, siis inimene võib jääda autori hinnangul diskursusest põhjendamatult välja. Seejuures saab inimese julgeoleku all kõige avaramas tähenduses mõelda tema vaimset, füüsilist ja majanduslikku kaitstust (füüsiline ja vaimne kaitstus hõlmab eeskätt indiviidi terviklikkuse ja tema vabaduse kaitset ohtude vastu).²⁶³ Kui vanemas õiguskirjanduses²⁶⁴ on sedastatud, et Eesti õigustraditsioonis ei ole tavapärane kasutada füüsilise isiku julgeoleku mõistet, vaid omasem on siduda see kohe konkreetse õigushüvega, siis käesoleval juhul on autori silmis oluline siduda küberjulgeolek mitte üksnes riigi julgeolekuga (ning küberturvalisus mitte üksnes võrgu- ja infosüsteemi turvalisusega), nagu seda on seni tehtud, vaid ka füüsilise isikuga ning tema põhiõiguste ja -vabaduste kaitsega. Seda eeskätt põhjusel, et paljude põhiõiguste realiseerimine on „kolinud“ küberruumi ning aina enam toimub just küberruumis iga üksikisiku põhiõiguste ja -vabaduste väljendumine ja õiguste realiseerimine. Teiseks põhjusel, et riik ise on suunanud põhiõiguste kandjat realiseerima oma põhiõigusi ja -vabadusi just küberruumis, eelkõige läbi digitaalsete avalikke teenuste.²⁶⁵

Küberjulgeoleku ja -turvalisuse inimesekesksem määratlemine aitaks isiku põhiõiguste ja -vabaduste efektiivsele kaitsmisele kaasa. ID-kaardi kriisi näitel oleks fookus kriisi lahendamisele liikunud riigi julgeolekult kannatada saanud füüsilise turvalisusele või oleks riigi julgeoleku ohu kõrval rohkemal määral arvestatud ka füüsilise isiku turvalisusega. Ilmestamaks aga küberturvalisuse mõtestamise kitsast, st võrgu- ja infosüsteemide kaitstuse keskset lähenemist toob autor veel ühe elulise näite: organisatsiooni töötaja kasutab oma igapäevatoös organisatsiooni võrgu- ja infosüsteeme. Ühel päeval jõuab tema postkasti küberkuritegevuse eesmärgil saadetud õngitsuskiri, mis ei ärata töötajas vähimatki kahtlust. Töötaja käitub

²⁶² Põhiseaduse preambuli kommentaar, komm 14. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 5., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2020.

²⁶³ Õiguslikus mõttes saab inimese julgeoleku all mõelda eeskätt tema tervise, au, väärikuse, vabaduse, omandi ning muude sarnaste õigushüvede rikkumatust ja kaitset, teisisõnu on sisuliselt tegemist indiviidi põhiõiguste kaitsmisega. Jäätma, J. Julgeoleku mõiste. – *Juridica* 2020/2, lk 73.

²⁶⁴ *Ibid.*

²⁶⁵ Digiühiskonna arengukava 2030. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.mkm.ee/media/6791/download>, lk 6 (25.01.2024).

vastavalt õngitsuskirjas antud juhistele, mille tulemusel pääseb kuritegelik rühmitus organisatsiooni võrgu- ja infosüsteemidesse ning tekitab oma edasise tegevusega kahju nii organisatsioonile kui ka sellega seotud füüsilistele isikutele. Kui töötaja ei märka e-kirjas ohumärke ning käitub vastavalt kuritegelikele juhistele, siis võib töötaja käitumine kahjustada nii teda ennast kui ka kogu ülejäänud organisatsiooni. Sellisel juhul saab öelda, et küberturvalisus kui seisund, kus võrgu- ja infosüsteemid on kaitstud ohtude eest, on tagatud, kuivõrd kirjeldatud probleem ei olnud põhjustatud võrgu- ja infosüsteemi turvalisuse ebapiisavusest, vaid töötaja puudulikust teadmisest küberhügieenist. Selline lahendus moonutaks digitaalset tegelikkust, sest töötajate puudulik teadmine küberhügieenist võib võimaldada isikute põhiõiguste ja -vabaduste rikkumist ka siis, kui võrgu- ja infosüsteem iseenesest on kaitstud. Kui aga määratleda küberturvalisust seisundina, kus lisaks võrgu- ja infosüsteemidele peab olema kaitstud ka nende kasutaja, siis saaks jõuda järeldusele, et kirjeldatud olukorras küberturvalisus tagatud ei olnud, kuna töötajal puudusid vajalikud teadmised küberhügieenist. Kirjeldatud näitel autor leiab, et üksnes võrgu- ja infosüsteemi kaitse ei välista isiku subjektiivsete õiguste rikkumist, kuivõrd ka kaitstud võrgu- ja infosüsteemi kaudu võivad isiku põhiõigused ja -vabadused ohtu sattuda.

Küberturvalisust on Eestiga võrreldes avaramalt määratletud ka Soomes, defineerides viimast kui lõppseisundit, milles küberdomeen on töökindel ja mille toimimine on tagatud, mh hõlmates ühiskonna elutähtsatele funktsioonidele ja kriitilisele infrastruktuurile suunatud meetmeid, mille eesmärk on saavutada suutlikkus ennetavalt maandada ja vajadusel taluda küberohte ja nende mõjusid, mis võivad Soomele või Soome elanikkonnale olulist kahju või ohtu tekitada.²⁶⁶ Üksikkodanik on toodud ka Soome 2013. aasta küberjulgeoleku strateegia rakendusprogrammi fookusesse, käsitledes üksikkodanikku kliendina riigi, maakondade, omavalitsuste, ettevõtlussektori ja kolmandat sektorit hõlmava teenusekompleksi arendamisprotsessis.²⁶⁷ Nõnda aitaks inimese kui võrgu- ja infosüsteemi kasutaja küberjulgeoleku ja -turvalisuse kaitsmise ja tagamisele kaasa see, kui need mõtestada inimesekesksemalt või vähemalt inimese ja tema põhiõiguste ja -vabadustega arvestavamalt, seda nii valdkondlikus mõistekasutuses, õigusloomes kui ka strateegilistes alusdokumentides.

²⁶⁶ *Finland's Cyber Security Strategy* 2013. Kättesaadav arvutivõrgus:

[https://www.defmin.fi/files/2378/Finland s Cyber Security Strategy.pdf](https://www.defmin.fi/files/2378/Finland_s_Cyber_Security_Strategy.pdf), lk 13 (30.01.2024).

²⁶⁷ *Implementation Programme for Finland's Cyber Security Strategy for 2017–2020*. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://turvallisuuksomitea.fi/wp-content/uploads/2018/10/Implementation-programme-for-Finlands-Cyber-Security-Strategy-for-2017-2020-final.pdf>, lk-d 4 ja 8 (30.01.2024).

3.2. Küberjulgeoleku või -turvalisuse täiendava tagamise võimalused põhiseaduse pinnalt

Autori teine ettepanek puudutab küberjulgeoleku või -turvalisuse täiendava tagamise võimalusi põhiseaduse pinnalt. Autori hinnangul on õigustatud küsida, kas küberjulgeolekust välja kasvanud õigust või küberturvalisust kui kaitstavat õigushüve oleks võimalik mõtestada iseseisva põhiõigusena. Seejuures ei analüüsi autor käesoleva töö raames küsimust kas küberjulgeolek või -turvalisus on või ei ole vaadeldav iseseiseva põhiõigusena.²⁶⁸ Autor on eelnevalt näidanud erinevaid seoseid küberjulgeoleku ja -turvalisuse ning eelnevalt käsitletud põhiõiguste ja -vabaduste vahel. Küll aga tuleb mõista, kas olemasolevatest põhiõigustest piisab, et inimene ja tema põhiõigused ja -vabadused oleksid kaitstud küberjulgeoleku või -turvalisusega seotud küsimustes, kuid mis ei ole tingimata seotud riigi julgeoleku ega võrgu- ja infosüsteemide kaitsega. Juhul, kui tõlgendusruum olemasolevate põhiõiguste kaitsealade ulatuses ei võimalda haarata enda alla kõiki ohte ja riske, mis võivad võrsuda küberruumist, ohustades seeläbi üksikisikut, siis võib üksikisiku põhiseadusega tagatud põhiõiguste ja -vabaduste kaitse jääda ebapiisavaks. Vastuse kanga kudumist saab sisustada kolme argumentiga, mis võiksid õigustada küsimuse püstitust ning edasist uurimist, kas küberjulgeolekust kasvavat või -turvalisusega seotud õigust turvalisele küberruumile oleks võimalik mõtestada iseseisva põhiõigusena.

3.2.1. Arenguklausli argument

Varasemalt puudutatud põhiseaduse §-s 10 sätestatud põhiõiguste arenguklausli peamine funktsioon on näidata, et põhiõigused ei ole midagi tardunut ja suletut, vaid arenevad ja on avatud.²⁶⁹ *Dr. iur.* Ernits on pidanud viidatud sätet rahvusvahelises plaanis ainulaadseks, kuid kaugeltki mitte ebaõnnestunud sätteks.²⁷⁰ Põhiseaduse emana²⁷¹ tunnustatud Liia Hänni on seejuures öelnud, et põhiseaduses pole sätestatud kõik õigused ja seda tunnistab ka põhiseadus ise, mis ütleb, et neid õigusi on võimalik laiendada.²⁷² *Dr. iur.* Hent Kalmo on aga mõtestanud põhiõiguste arenguklauslit nõnda, et aja möödudes hakatakse pidama hüveks midagi, mida

²⁶⁸ Küll aga pühendub autor püstitatud küsimuse uurimisele jätkuvas teadus- ja uurimistegevuses ning seda juba doktoriõppe raames.

²⁶⁹ Põhiseaduse § 10 kommentaar, komm 1. – Truuväli, E.-J. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 2., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2008.

²⁷⁰ *Ibid.*

²⁷¹ Jaanimägi, K. (koost.). Eesti õigusteadlaste päevade lõpudiskussioon „Põhiseaduse tulevik: areng muutmise või tõlgendamise teel“. – *Juridica* Riigiõiguse aastaraamat 2021, lk 308.

²⁷² Hänni järgi põhiseaduse § 10, mille järgi põhiseaduse II peatüki inimõiguste ja vabaduste loetelu ei ammenda muid õigusi, mis tulenevad põhiseaduse mõttest ja on kooskõlas sellega, võimaldab inimõiguste ja vabaduste kaitset suuremas ulatuses. Peep, V. (toim.). Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Tallinn: Juura 1997, lk-d 528 ja 1020.

varem samal määral ei väärtustatud, nagu näiteks puhas looduskeskkond.²⁷³ Näiteks võib just tehnoloogiline areng tuua uut laadi reguleerimisvaldkondi ja ühiskondlikke suhteid, ometigi kaasnevad tehnoloogia arenguga ohud privaatsuse ja isikuandmete kaitsele, millest II peatükk otsesõnu ei räägi.²⁷⁴ Kuigi sageli on võimalik uut laadi hüved haarata olemasolevate põhiõiguste kaitsealasse (nt võib omandiõigus laieneda varem tundmata huvidel), võivad uut laadi hüved olla nõnda eripärased, et nende iseloomu moonutataks, kui need hõlmataks mõne olemasoleva põhiõigusega (*dr. iur.* Kalmo toob siinkohal näitena meditsiinilist laadi huvid).²⁷⁵ Just sellisel juhul kujuneb välja uus põhiõigus ja põhiseadus § 10 annab võimaluse kaitsta ka selliseid põhiõigusi, vältides nõnda vajadust põhiseadust muuta.²⁷⁶ Nõnda on *dr. iur.* Kalmo järgi põhiseaduse § 10 mõtte võimaldada muude õiguste ja kohustuste olemasolu, mida põhiseadus sõnaselgelt ette ei näe.²⁷⁷

Kui jätta põhiseaduse muutmise (nt küberjulgeoleku või -turvalisuse otsesõnu põhiseaduse teksti lisamine) analüüsi ulatusest välja ning keskenduda eelkõige põhiseaduse tõlgendamisele, siis tuleb meenutada õiguskirjanduses väljendatud seisukohta, mille järgi arusaam, et põhiseadus muutub vaid teksti muutmise tulemusena, on puudulik, kuna on mitmeid teisi põhiseaduse muutmise viise, mõni neist olulisemgi kui teksti muutmine (eelkõige on selleks peetud põhiseaduse muutmist, ka oluliselt, tõlgendamise teel).²⁷⁸ Tõlgendamisel tuleb aga vastukaaluks silmas pidada, et tõlgendatavat normi ei saa täielikult mõista, kui tõlgendaja isoleerib selle kontekstist, milles see norm on sõnastatud, kuna muutused kontekstis mõjutavad normi võimet saavutada normi eesmärgi.²⁷⁹ Vastates aga küsimusele, kust leida lisanduvaid põhiõigusi, kui olemasoleva põhiõiguse tõlgendamine ei võimalda kõigi küberjulgeoleku või -turvalisusega kaasnevate ohtude katmist, suunab *dr. iur.* Kalmo põhiseaduse §-le 3, mille sisust võib järeldada, et uued lisanduvad põhiõigused võivad tuleneda rahvusvahelisest õigusest ja riigisisestest õigustloovatest aktidest.²⁸⁰ Sellised õigused võivad *dr. iur.* Kalmo silmis

²⁷³ Põhiseaduse § 10 kommentaar, komm 4. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 5., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2020.

²⁷⁴ *Ibid.*

²⁷⁵ *Ibid.*

²⁷⁶ *Ibid.*

²⁷⁷ Lisaks toob *dr. iur.* Kalmo välja, et põhiseaduse § 10 kõneleb põhiseaduse mõttest ja sellega on soovitud rõhutada, et üksikisiku õigused ei piirdu vaid põhiseaduses otsesõnu kirjutatuga, vaid põhiõigusi tuleb kaitsta, lähtudes nende eesmärgist ja iseloomust (mõttest). Põhiseaduse § 10 kommentaar, komm-d 5 ja 6. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 5., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2020.

²⁷⁸ Lõhmus, U. Põhiseaduse muutmine ja muutused põhiseaduses. – *Juridica* 2011/1, lk 14.

²⁷⁹ *Ibid.*, lk 16.

²⁸⁰ Kusjuures riigisiseses õiguses üksikisikule ette nähtud muid õigusi peale põhiseaduses nimetatute saab pidada põhiõigusteks vaid siis, kui need annavad kaitset seadusandliku võimu eest, ent põhiseaduse § 10 tõttu ei ole siiski välistatud võimalus, et tavaseadusega sätestatud õiguse näol on tegu põhiõigusega. Põhiseaduse § 10 kommentaar, komm 7. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 5., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2020.

täpsustada põhiseaduse II peatükis otsesõnu mainitud põhiõigusi (nt KeÜS §-s 23 sätestatud õigus tervise- ja heaoluvajadustele vastavale keskkonnale) või neid täiendada, pakkudes laiaulatuslikumat kaitset (nt põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse (PGS) §-s 60 sätestatud kooli õpilaskonna õigus otsustada õpilaselu küsimusi).²⁸¹ Nõnda pole välistatud, et küberjulgeolekut või -turvalisust kui kaitstavat õigushüve oleks võimalik mõtestada iseseisva põhiõigusena, kui seda ei anna tõlgendada olemasolevate põhiõiguste raamidesse küberjulgeoleku või -turvalisuse iseloomu moonutamata.

Küberjulgeoleku või -turvalisusega seotud uute põhiõiguste mõtestamine ei ole võõras ka Saksa õigusruumile. Näiteks tunnustas Saksamaa Liidupõhiseaduskohus (*Bundesverfassungsgericht* – BVerfG) juba 2008. aastal põhiõigust infotehnoloogiasüsteemide konfidentsiaalsuse ja tervikluse kaitsele (saksa keeles *Grundrecht auf Gewährleistung der Vertraulichkeit und Integrität informationstechnischer Systeme*, inglise keeles *a fundamental right to protection of the confidentiality and integrity of information technology systems*), mida on loetud isiksuspõhiõiguse üheks eriliseks väljundiks.²⁸² Nõnda on alust ja põhjust analüüsida Eesti õigusruumi kujundamisel Eestile lähedaste õigusperekondade kogemusi ka küberjulgeoleku ja -turvalisusega seotud põhiõiguste mõtestamisel.

3.2.2. Ajaline argument

Küberjulgeolekust välja kasvanud õiguse või küberturvalisuse mõtestamist iseseisva põhiõigusena edasist uurimist toetab autori hinnangul ka põhiseaduse ajaline argument. *Dr. iur.* Lõhmuse järgi juurdlus põhiseaduse ea üle käis juba esimese kirjutatud põhiseaduse – Ameerika Ühendriikide põhiseaduse – loojate vahel, kus Thomas Jeffersoni arvamuse kohaselt „maa peab kuuluma elavale põlvkonnale, mistõttu peaks konstitutsioon kehtima 19 aastat.“²⁸³ Eesti põhiseadus on ületanud 30-aasta piiri, mistõttu tõusetub õigustatud küsimus kas 30 aastat tagasi

²⁸¹ Põhiseaduse § 10 kommentaar, komm 8. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 5., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2020.

²⁸² Viidatud otsuses kohus sedastas, et üldine isiksuspõhiõigus pakub kaitset infotehnoloogiasüsteemidesse infiltreerumise eest määral, mil muud põhiõigused kaitset ei taga. Põhiõiguste aspektist lähtudes tekib märkimisväärne kaitsevajadus, kuna infotehnoloogiliste süsteemide kasutamise tähendus isiksuse arengule ajas ainult kasvab. Nõnda leidis kohus, et isiksuse takistamatuks arenguks on inimestel õigustatud ootus selliste süsteemide terviklikkuse ja konfidentsiaalsuse suhtes ning nad ootavad õigustatult, et riik austab nende ootusi. Saksamaa põhiseaduse §-s 10 (kirjavahetuse, posti ja telekommunikatsiooni privaatsuse kaitse) ja §-s 13 (kodu puutumatuse) sätestatud tagatised, nagu ka üldise isiksuseõiguse ilmingud (mille on varem välja töötanud Liidupõhiseaduskohus oma praktikas) ei võta piisavalt arvesse kaitsevajadust, mis tuleneb infotehnoloogia arengust. BVerfG, Urteil des Ersten Senats vom 27. Februar 2008 - 1 BvR 370/07 - 1 BvR 595/07. Kättesaadav arvutivõrgus:

https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2008/02/rs20080227_1bvr037007.html, p-d 167 - 181 (05.02.2024); otsuse ingliskeelne tõlge:

https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2008/02/rs20080227_1bvr037007en.html?jsessionid=1C06FC1040F18EE1DB1C43AB94AB7EB8.internet001, p-d 167 - 181 (05.02.2024).

²⁸³ Lõhmus, U. (koost.). Meenutusi põhiseaduse sünnist. – Riigiõiguse aastaraamat 3/2022, lk 206.

sõnastatud ning mõtestatud arusaamad olemasolevatest põhiõigustest katavad kõigi üksikisikute jaoks kõiki olulisi hüvesid, mis võrsuvad tänapäeva tehnoloogia arenguga kaasnevatest riskidest ja ohtudest. James Madison on tabavalt leidnud, et „raamistades süsteemi, mis peaks meie lootuste kohaselt püsima kaua, ei tohi me tähelepanuta jätta muutusi, mida aeg kaasa toob.“²⁸⁴

Autor leiab, et küberjulgeolek on üks neist muutustest või nähtustest, mida on kaasa toonud aeg. Aeg on aga siinkohal võtmetähtsusega, kuna põhiseadused sõnastatakse kindlas ajas ja ruumis.²⁸⁵ Ka *dr. iur.* Jüri Raidla on märkinud, et kui „riik ja riiklus arenevad, aga põhiseadus mitte, siis võib põhiseadus arengu veduri asemel sattuda hoopis vaguni rolli. Seetõttu peab põhiseadus arenema ning seejuures on olulised nii põhiseaduse muutmise kui ka tõlgendamine, neid ei saa üksteisele vastandada.“²⁸⁶ Sarnasele järeldusele on jõudnud ka *dr. iur.* Heiki Loot, kelle järgi „selleks, et põhiseadus püsiks riigi- ja ühiskonnaelus tähtis, peab ta käima ajaga kaasas. Põhiseaduse ajakohastamine on võimalik pideva õiguse kohaldamise ja tõlgendamisega või kui see ei aita, siis muutmise teel.“²⁸⁷

Sellisel annab põhiseaduse ajaline argument mõtteainet selle kohta, kas olemasolevad põhiõigused ja nende kaudu küberjulgeoleku või -turvalisuse tõlgendamine oleksid piisavad üksikisiku põhiõiguste ja -vabaduste efektiivseks kaitseks. Richard Posneri järgi põhiseadus ei ole „suitsiidipakt“, st kui muutunud asjaolud viitavad sellele, et isiku subjektiivne õigus ei väljenda enam mõistlikku tasakaalu eri konstitutsiooniliste väärtuste, nt üksikisiku vabaduse ja avaliku julgeoleku vahel, siis tuleb põhiseaduses sätestatud subjektiivset õigust mugandada.²⁸⁸ Seda küll teatud piirini, mida seab Eesti põhiseaduse kontekstis arenguklausel.²⁸⁹ Oluline on seejuures, et põhiseadus suudab säilitada oma funktsiooni siiski vaid tingimusel, et suudab kohaneda ajas ja ruumis muutuva situatsiooniga.²⁹⁰ Seega kui ajas ja ruumis muutunud situatsioon viib selleni, et olemasolevatest põhiõigustest ei piisa selleks, et küberjulgeolekuga seotud üksikisiku põhiõigusi ja -vabadusi efektiivselt kaitsta, siis tuleb kaaluda küberjulgeolekust välja kasvanud õiguse või küberturvalisuse mõtestamist iseseisva põhiõigusena.

²⁸⁴ Lõhmus, U. Põhiseaduse muutmise ja muutused põhiseaduses. – *Juridica* 2011/1, lk 12.

²⁸⁵ *Ibid.*, lk 16.

²⁸⁶ Jaanimägi, K. (koost.). Eesti õigusteadlaste päevade lõpudiskussioon „Põhiseaduse tulevik: areng muutmise või tõlgendamise teel“. – *Juridica Riigiõiguse aastaraamat* 2021, lk-d 303-304.

²⁸⁷ *Ibid.*, lk 301.

²⁸⁸ Kalmo, H. Põhiseadus ja proportsionaalsus – kas pilvitu kooselu? – *Juridica* 2013/2, lk 82.

²⁸⁹ Põhiseaduse § 10 kommentaar, kumm 4. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 5., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2020.

²⁹⁰ Lõhmus, U. Põhiseaduse muutmise ja muutused põhiseaduses. – *Juridica* 2011/1, lk 25.

3.2.3. Õigusselguse argument

Kolmandaks toetaks autori hinnangul küberjulgeolekust välja kasvava õiguse või küberturvalisuse mõtestamist iseseisva põhiõigusena edasist uurimist õigusselguse argument. Põhiseadus annab põhiõiguste ja -vabaduste kaitseks õiguste ja vabaduste loendi ning määratleb lühidalt nende materiaalse sisu, kuid õiguste ja vabaduste tegelikuks, efektiivseks ja sisuliseks kaitseks ei piisa üksnes õiguste ja vabaduste loendist ning nende määratlusest.²⁹¹ Selleks, et need ei jääks deklaratiivseks ega illusoorseks, tuleb üles ehitada efektiivne kaitseabinõude süsteem juhuks, kui õigusi ja vabadusi rikutakse (kaitseabinõud võivad seejuures olla mitmesugused, nagu näiteks piisav, arusaadav ja kättesaadav õiguste ja vabaduste õiguslik regulatsioon).²⁹²

Riik täidab õigusriigis oma põhiõiguste ja -vabaduste kaitsekohustusi ennekõike normatiivse regulatsiooni kaudu.²⁹³ Kaitseabinõud võivad seejuures olla mitmesugused, kuid eelkõige algab kaitse piisavast, arusaadavast ja kättesaadavast õiguste ja vabaduste õiguslikust regulatsioonist.²⁹⁴ Kusjuures riigi tasandil peab olema tagatud piisav paindlikkus õigusliku raamistiku muutmiseks, et see vastaks riigi igakülgeks arenguks vajalikele tingimustele.²⁹⁵ Ei ole välistatud, et küberjulgeoleku või -turvalisuse mõtestamisel läbi põhiõiguste ja -vabaduste, ei ole piisavat, arusaadavat ja kättesaadavat regulatsiooni, mis ütleks põhiõiguste kandjale kas ja mil viisil saab põhiõiguste kandja oma õigusi teostada ja kas ja mil viisil saab põhiõiguste adreassaat põhiõiguse garanteerimiskohustust täita siis, kui (1) põhiõiguste rikkumine kasvab välja küberjulgeoleku või -turvalisuse valdkonnast, (2) kui selline rikkumine ei mahu ühegi olemasoleva põhiõiguse või -vabaduse kaitsealasse ning (3) kui selle tõlgendamine olemasoleva põhiõiguse või -vabaduse kaitseala raamidesse ei moonuta tegelikku põhjust, mis põhiõigust riivas.

Nõnda võib leida, et küsimus, kas küberjulgeolekust välja kasvanud õigust või küberturvalisust kui kaitstavat õigushüve oleks võimalik mõtestada iseseisva põhiõigusena, võib autori hinnangul olla asjakohane ning õigustatud. Lisaks võivad küberjulgeoleku täiendava tagamise võimalused põhiseaduse pinnalt välja kasvada Õiguskantsleri institutsiooni tegevusest

²⁹¹ Maruste, R. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse. Tallinn: Juura 2004, lk 239.

²⁹² *Ibid.*

²⁹³ *Dr. iur.* Maruste järgi peab riik (1) kehtestama õigusnormistiku, mis realiseerib abstraktsed õigused konkreetsemates õigusreeglites ning näeb ette menetlusliku korra normide toimimiseks; (2) looma vastavaid toimivaid infrastruktuurilisi võimalusi õiguste ja vabaduste kaitseks ning (3) astuma omapoolseid (põhi)seadusjärgseid samme toimingute ja aktsioonidena õiguste ja vabaduste vahetuks kaitseks. *Ibid.*, lk 240.

²⁹⁴ *Ibid.*, lk 239.

²⁹⁵ RKPJKo 06.01.2015, 3-4-1-34-14, p 46.

küberjulgeolekuga seotud põhiõiguste ja -vabaduste mõtestamisel²⁹⁶, küberjulgeoleku mõtestamisel läbi tarbijakaitse²⁹⁷ ning rahvusvahelise õiguse avarama mõtestamise, nagu seda on tehtud Soomes isikliku turvalisuse mõtestamisel (alapeatükk 2.3.2.1. „Küberjulgeolek ja põhiõigus isiklikule turvalisusele“).

3.3. Küberturvalisuse seaduse kohaldamisala subjektide ringi laiendamine

Autori kolmas ettepanek puudutab KÜTSi kohaldamisala subjektide ringi laiendamist kui võimalust kujundada Eesti küberjulgeoleku ja -turvalisuse õigusruumi veelgi põhiõiguste ja -vabaduste kaitse keskemaks. KÜTSi kohaldamisala subjektide ringiga seotud probleemi kirjeldas autor peatükis 2.3.2.4. „Küberjulgeolek ja eraelu puutumatus“. Lahendusena näeb autor KÜTSi kohaldamisala subjektide ringi laiendamist KÜTS § 3 „Teenuse osutaja“ täiendamisega lõikega, mis võimaldab kohaldada KÜTSis teenuse osutaja kohta sätestatud neile isikutele, kelle pakutavatest teenustest sõltuvad teised teenuse või digitaalse teenuse osutajad KÜTSi tähenduses. Küll aga tuleb autori hinnangul eristada neid isikuid, kelle teenused ei ole küberturvalisusega piisavalt seotud. Näiteks olukorras, kus perearstikeskus sõltub koristusteenusega seotud eraõigusliku juriidilise isiku teenusest, siis on küsitav, kas kirjeldatud koristusteenust osutav isik peaks kuuluma KÜTSi kohaldamisala subjektide ringi. Kui aga teenuseks on võrgu- ja infosüsteemidega seotud teenused, siis seos küberturvalisusega on märkimisväärselt tugevam ja nõnda oleks ka selle isiku hõlmamine KÜTSi kohaldamisala subjektide ringi õigustatud. Ka RIA on toonud ühe võimaliku lahendusena välja võimaluse laiendada KÜTSis sätestatud nõuded „ka neile ettevõtetele, kelle pakutavatest teenustest sõltuvad avalik sektor ja muud olulised teenuseosutajad.“²⁹⁸

Autor leiab, et kirjeldatud vajadus KÜTSi kohaldamisala subjektide ringi laiendamisele võib tõusetuda ka mõnes muus valdkonnas, nagu näiteks haridusvaldkonnas. Näiteks, võib see puudutada õppeasutusi, mis kasutavad õppe- ja kasvatustegevuse raames erinevate ettevõtete võrgu- ja infosüsteeme, millele ei kohaldu KÜTSis sätestatud nõuded, kuid kelle pakutavatest teenustest sõltub ka õppeasutus. Kui võtta näitena põhikoolid ja gümnaasiumid, siis nende tegevuse alused kehtestatakse PGS.²⁹⁹ PGS § 70 lõige 1 sätestab nimekirja kooli õppe- ja

²⁹⁶ Õiguskantsler on kirjeldatud võimalusi varasemalt ka kasutanud. Õiguskantsleri vastus pöördumisele „Igaühe õigused ja valikud e-riigis“. Kättesaadav arvutivõrgus:

https://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/Iga%C3%BCh%C3%B5gused%20ja%20valikud%20e-riigis.pdf (25.11.2023); vt ka E-riigi harta, igaühe õigused e-riigis. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.oiguskantsler.ee/et/e-riigi-harta-iga%C3%BCh-%C3%B5gused-e-riigis#_Toc508783418 (27.10.2023).

²⁹⁷ Serabian, D. *Consumer Protection and Cybersecurity: The Consumer Education Gap*. – Brookings Mountain West 2015.

²⁹⁸ RIA Küberturvalisuse aastaraamat 2024. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.ria.ee/media/3663/download>, lk 19 (05.03.2024).

²⁹⁹ § 20 lg 3. Eesti Vabariigi haridusseadus. – RT I 1992, 12, 192 ... RT I, 15.03.2022, 4.

kasvatustegevusalastest kohustuslikest dokumentidest, mida kool on kohustatud täitma ning pidama.³⁰⁰ Sama sätte teise lõike esimese lause järgi peetakse kooli õppe- ja kasvatusalaseid kohustuslikke dokumente paberil või elektrooniliselt.³⁰¹ Valdav osa koolidest kasutab aga õppe- ja kasvatustegevuse korraldamiseks, sh kohustuslike dokumentide täitmiseks ning pidamiseks just elektroonilisi õppeinfosüsteeme, mida pakuvad koolidele ettevõtjatest teenuse osutajad, nagu näiteks eKool³⁰² ja Stuudium³⁰³. Eraõiguslikust juriidilisest isikust teenuseosutajaga sõlmib kool eraõigusliku lepingu, sarnaselt Medisofti kaasuses Medisofti ja perearstikeskusega, teenuse (eKooli näitel õppeinfosüsteemi kasutamine ja selleks vajalik andmetöötlus koos lisateenustega vastavalt kasutaja võimalikele tellimustele)³⁰⁴ osutamiseks. Kool valla või linna ametiasutuse hallatava asutusena (munitsipaalkoolide puhul) või valitsusasutuse hallatava riigiasutuse (riigikoolide puhul) on aga KüTSi kohaldamisala subjektide hulgas.³⁰⁵

Nõnda ei kohaldu teenusepakkujatele (nagu eKool ja Stuudium), kelle pakutavatest teenustest sõltuvad koolid, KüTSis sätestatud nõuded teenuse ja digitaalse teenuse osutajale, kuivõrd nimetatud teenuse osutajad jäävad KüTSi kohaldamisalast välja. Kui aga pooltevahelises eraõiguslikus lepingus ei lepita kokku täpsetes küberturvalisuse tagamisega seotud nõuetes, siis on võimalik, et teenuseid osutatakse madalama turvalisuse standardiga, kui seda näeks ette KüTS. Kirjeldatud olukord on vaid üks näide ilmestamaks autori poolt esile tõstetud probleemi, kus üksikisiku põhiõigusi ja -vabadusi ohustavad ka eraõiguslikud isikud, kellele KüTS ei kohaldu. KüTSi kohaldamisala subjektide ringi laiendamine aitaks aga veelgi enam tugevdada üksikisikute põhiõiguste tagamist ka küberjulgeoleku ja -turvalisusega seotud küsimustes.

3.4. Küberjulgeolek ja tulevaste põlvete kaitse

Autori neljas ettepanek puudutab Eesti põhiseaduse avaruse täielikku potentsiaali kasutamist küberjulgeoleku ja -turvalisusega seotud õigusloome kujundamisel läbi tulevaste põlvete kaitse, mis aitaks autori hinnangul luua tuleviku põlvedega rohkem arvestavat ning kindlat õigusruumi ohtude eest, mis võivad välja kasvada küberruumist. Tulevaste põlvete kaitse on

³⁰⁰ Nendeks on üldtööplaan, õpilasraamat, klassipäevik, põhikooli ja gümnaasiumi lõputunnistuste ja hinnetelehtede plankide arvestamise raamat, kiituskirjade, medalite ja muude autasude väljaandmise raamat, huviringipäevik, pikapäevarühma päevik ja õpilaskodurühma päevik. § 70 lg 1 p-d 1-8. Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus. – RT I 2010, 41, 240 ... RT I, 11.03.2023, 76.

³⁰¹ § 70 lg 2 ls 1. Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus. – RT I 2010, 41, 240 ... RT I, 11.03.2023, 76.

³⁰² eKooli kasutustingimused. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.ekool.eu/teenusetingimused> (20.01.2024).

³⁰³ Stuudiumi koduleht. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://stuudium.com/> (20.01.2024).

³⁰⁴ eKooli kasutustingimuste punkt 1. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.ekool.eu/teenusetingimused> (20.01.2024).

³⁰⁵ § 3 lg 4 p 12 (riigikoolide puhul) ja p 13 (munitsipaalkoolide puhul). Küberturvalisuse seadus. – RT I, 22.05.2018, 1 ... RT I, 06.08.2022, 18.

tuttav nii Eesti kui ka Soome põhiseadusõigusruumis.³⁰⁶ Eesti kehtiva põhiseaduse preambuli lõik „mis on kaitseks sisemisele ja välisele rahule ning pandiks praegustele ja tulevastele põlvedele nende ühiskondlikus edus ja üldises kasus ...“ oli oma sisu poolest juba Eesti Vabariigi esimeses põhiseaduses.³⁰⁷ Põhiseaduskomisjoni aruandja Ado Anderkop on öelnud, et preambuli sihiks oli „ära näidata neid ülesandeid, mida täita tuleb ja neid põhimõtteid, mille peale meie põhiseadus rajatud on, mida põhiseadusel tulevate põlvede vastu täita oleks”.³⁰⁸

Põhiseaduses püstitatud ülesanne rajada riik, mis on pandiks praegustele ja tulevastele põlvedele nende ühiskondlikus edus ja üldises kasus eeldab õiglase õiguskorraga riigi loomist ja arendamist.³⁰⁹ Põhiseaduse kommentaaride autorid on leidnud, et „sellise õiglase õiguskorraga riigina, mis on pandiks praegustele ja tulevastele põlvedele nende ühiskondlikus edus ning üldises kasus, näeb § 10 ette riiki, kus toimivad inimväärikuse ning sotsiaalse ja demokraatliku õigusriigi põhimõtted.”³¹⁰ Soomes on aga tõusetunud õigusteaduslik diskussioon tulevaste põlvede kaitse õiguse üle. Tampere Ülikooli avaliku õiguse professor *dr. iur.* Anu Mutanen on sedastanud, et tulevaste põlvede kaitse puhul on tegemist õiguslikult raske teemaga, kuna tulevaste põlvede puhul on keeruline määratleda, millised on tulevased põlved ja mida tähendavad nende õigused.³¹¹ Sellegipoolest on tulevaste põlvede õiguslik uurimisvajadus juba üles kerkinud, mistõttu on asutud analüüsima tulevaste põlvede tähtsust ja nende õiguste realiseerumist Soome riigiõiguses.³¹²

Soome kehtivas põhiseaduses, erinevalt Eesti põhiseadusest, ei ole tulevaste põlvede õiguste kaitsmist ega viiteid tulevaste põlvedega seotud mõistetele otseselt mainitud. Samas on leitud, et asjaolu, et riigi põhiseaduses ei ole sätteid tulevaste põlvede õiguste kohta, ei tähenda, et riigi põhiseaduslik süsteem ei kaitseks tulevikus elavate inimeste õigusi, kuivõrd nende sätete

³⁰⁶ Tulevaste põlvede õiguste kaitse on mõtestatud lisaks Eesti põhiseadusele ka Tšehhi, Poola, Šveitsi, aga ka Ukraina põhiseaduste preambulates. Tremmel, J. C. *Establishing intergenerational justice in national constitutions*. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.intergenerationaljustice.org/images/stories/researchtopics/handbook%20-%20ch10.pdf>, lk-d 192-197 (26.01.2024).

³⁰⁷ „Eesti rahvas, kõikumata usus ja vankumata tahtmises luua riiki, mis on rajatud õiglusel ja seadusel ja vabadusel, kaitseks sisemisele ja välisele rahule ning pandiks praegustele ja tulevastele põlvedele nende ühiskondlikus edus ja üleüldises kasus, võttis vastu ja määras Asutava Kogu kaudu järgmise põhiseaduse [...]“ Eesti Vabariigi 1920. aasta põhiseadus. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/failid/EVPS1920.pdf> (22.01.2024).

³⁰⁸ Põhiseaduse preambuli kommentaar, komm 8. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 5., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2020.

³⁰⁹ Põhiseaduse preambuli kommentaar, komm 15. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 5., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2020.

³¹⁰ Tänapäeva ja tuleviku edu pandiks on riigi säästlik ja tulemuslik tegevus, mida on eelkõige seostatud keskkonnakaitse ning loodusvarade ja loodusressursside säästliku ning tulemusliku kasutamisega. *Ibid.*

³¹¹ Mutanen, A. *Tulevien sukupolvien oikeuksien turvaaminen suomalaisessa valtiosääntöoikeudessa*. – *Lakimies* 2023/7-8, lk-d 1080-1082.

³¹² *Ibid.*

puudumise kõrval võivad tulevaste põlvete põhiõigused tuleneda põhiseaduse muudest, olemasolevatest sätetest põhiõiguste, -vabaduste, aga ka kohustuste taustal, nagu näiteks avaliku võimu kohustusest tagada põhiõiguste ja -vabaduste ning inimõiguste järgimise, mis on sätestatud põhiseaduse §-s 22.³¹³ Viimase kontekstis on õigustatud küsida, mida saab tänane põlvkond teha riigi õigusruumi kujundamisel selleks, et tulevaste põlvete põhiõigused ja -vabadused oleksid tagatud ka küberruumis.

Autor leiab, et küsimus on aktualiseerumas ühiskonna kasvava digitaliseerimise ja tehnoloogia, eriti tehisaru arenguga seotud õiguslike küsimuste tõusetumise tõttu. Eriti viimase puhul on järjest enam pööratud tähelepanu tehisaru arenguga seotud riskidele ning ohtudele. Näiteks on hakatud küsima tehisaru rolli üle hariduses. Küsimuse püstitamise vajadus tõusetus pärast seda, kui hakati teadvustama tehisaru laialdast kasutust Eesti haridusruumis. Loodi mitmeid tehisaruga seotud juhendeid ning soovitusi nii õppijatele, õpetajatele kui ka õppeasutuste juhtidele.³¹⁴ Samal ajal märgati, et tehisarutehnoloogial põhinevate tööriistade kasutamisega kaasnevad riskid ja ohud vajavad sügavamat teaduslikku lähenemist. Nõnda kutsuti kokku esimene teadlaste poolt koosnev töörihm, mille ülesandeks on tehisintellekti mõju ja kasutamise kaardistamine ja soovitude andmine hariduses, kuivõrd juhtimata tehnoloogia areng võib ohustada haridusruumi, koos sellega tänaste, aga ka tulevaste põlvete hariduse kvaliteeti.³¹⁵ Ei ole välistatud, et tänase põlve hariduspoliitilised otsused ja suunised hakkavad mõjutama ka tulevaste põlvete haridusega seotud õigusi. Sellest tulenevalt on kasvanud vajadus mõtestada tehnoloogia rolli hariduses täna, et tulevaste põlvete õigused oleksid kaitstud ka tulevikus.

Tulevikku vaatav suund Eesti õigustraditsioonis ei ole uus teema, kuivõrd tulevikuga arvestamise vajadus on tõusetunud ka varem. Näiteks on *dr. iur.* Mario Rosentau käsitlenud tuleviku suunda infoühiskonna mõtestamisel läbi infoühiskonna optimistliku tulevikuväljavaate, mis kujutab endast *dr. iur.* Rosentau oletusel kübersümboolilist infoühiskonda, „kus inimene valitseb ja kasutab arukat tehnoloogiat üldiselt väärtusliku ja meeldiva elu elamiseks ja seda ohustavate riskide haldamiseks.“³¹⁶ Mõned kübersümboolilise ühiskonna suundumused on näha juba praegu, kuigi valdavalt on need alles hoogu kogumas,

³¹³ *Ibid.*, lk-d 1088-1089, 1103.

³¹⁴ Nagu näiteks Haridus- ja Teadusministeeriumi poolt välja antud tekstiloomemootori kasutamisharidused „Tekstirobot ja kool“. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.hm.ee/ulldharidus-ja-noored/meediapadevus/tekstirobotid-koolis> (21.03.2024).

³¹⁵ Haridus- ja teadusministri käskkiri nr 1.1.-2/24/19 tehisintellekti töörihma moodustamiseks. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://dok.hm.ee/api/v1/documents/2f4a778b-ad1b-49bd-960c-5a096ee7554e/file> (21.03.2024).

³¹⁶ Rosentau, M. *E-tempora, e-mores*. Infoühiskond – kas nimi või loomus? – *Juridica* 2015/2, lk-d 151-153.

seda eriti tehisaru valguses.³¹⁷ Ka Riigikohtu praktikas on puudutatud tulevaste põlvade või nende õiguste kaitset ning seda kahes peamises lahendis. Esimene neist puudutab tulevaste põlvade kaitset 2020. aasta pensionireformi valguses: Riigikohus hindas kogumispensionide seaduse (KoPS) § 43¹ kooskõla põhiseaduse preambuliga, tuues välja põhiseaduse preambuli õiguslikult siduvat loomu, millest võivad samuti tuleneda avaliku võimu vahetud kohustused.³¹⁸ Teine lahend puudutab keskkonnaõigusega seotud küsimusi, tuues esile vajaduse „olulise kliimamõjuga arenduste lubamisel jälgida, et kavandatav tegevus oleks põhjendatud ülekaaluka huviga ega tooks kaasa vajadust ülemäära piirata kliimamuutuste ohjeldamiseks isikute vabadusi või avalikku huvi tulevikus.“³¹⁹

Autor leiab, et Eesti põhiseaduses *expressis verbis* nimetatud tulevaste põlvade kaitse ning senine õigusteaduslik areng õigustavad mõtestada ka küberjulgeolekut kui võimalikku õigushüve läbi tulevaste põlvade kaitse. Soome põhiseaduses tulevaste põlvade kaitset mainitud ei ole, kuid see ei ole seganud alustada õigusteadulikkude diskussiooni selle üle, mida tänane põlvkond saab teha selleks, et ka tulevase põlvkonna põhiõigused ja -vabadused oleksid kaitstud ohtude eest, mis kasvavad välja küberjulgeolekust. Küberjulgeoleku ja -turvalisuse mõtestamine on aga oluline, kuivõrd nagu on öelnud ka *dr. iur.* Ülle Madise: kuigi tugev usaldus riigi vastu on seotud ajaloolise tausta ja saksa kultuuriruumi kuulumisega (mistõttu mitmed interneti-ajastuga seotud kõrgeenenud ohud ei ole teadvustatud), ei ole välistatud nende innovatsiooniprojektide olemasolu, „mille puhul ei saa rääkida Eesti põhiseaduse preambulast tuleneva kohustuse – kindlustada praeguste ja tulevaste põlvade ühiskondlik edu ja üldine kasu ning eesti rahvuse ja kultuuri säilimine läbi aegade – täitmisest“.³²⁰ Oluline on seejuures üleilmsete tehnoloogiliste muudatustega „teadlikult kaasa minna, mitte end kaasa viia lasta.“³²¹ Sel põhjusel leiab autor, et Eesti põhiseaduse avarust tuleb võtta kui võimalust mõtestada küberjulgeolekut ning seda läbi tulevaste põlvade kaitse.

³¹⁷ Näiteks nimetab *dr. iur.* Rosentau üheks kübersümbiootilise ühiskonna suundumuseks selle, et „arukad masinad teevad ära inimesele raske, tüütu, ohtliku või üle jõu käiva töö ning aitavad teda loovas töös“. Riskina aga tuuakse välja asjaolu, et „oluline hulk inimesi võib täielikult võõranduda loovast, teenindavast või tootvast tööst; inimeste psüühilises, üldhariduslikus ja kultuurilises olemuses toimub taandareng.“ Tehisaru kontekstis aktuaalseim suundumus on aga see, mille järgi „Intelligentne tehnoloogia uuendab ja täiendab iseennast, kuid teeb seda inimese määratud piirides ja suundades ainult inimese huvides.“ Selle suundumuse suurima riskina näeb Rosentau asjaolu, et „inimene kaotab tehnoloogia edasiste tegemiste üle kontrolli.“ *Ibid.*

³¹⁸ Tulevaste põlvade osas tõi üldkogu välja, et „praeguste ja tulevaste põlvade ühiskondliku edu ja üldise kasu tagamine on riigi üks põhieesmärke.“ Kuivõrd üldkogu leidis, et KoPS muutmise seadusega tehtavad muudatused ei tooks ilmselgelt kaasa vanaduspensionide langemise alla põhiseadusega nõutavat määra, ei ole põhjust ka arvata, et vaidlustatud seadus mõjutaks tulevaste põlvade elu sedavõrd negatiivselt, et see võiks seada ohtu riigi püsimise ja tuumikfunktsioonide täitmise. RKÜKo 20.10.2020, 5-20-3, p-d 59-63.

³¹⁹ RKHKo 11.10.2023, 3-20-771, p 17.

³²⁰ Madise, Ü. Interneti teel hääletamise õiguslikke ja poliitilisi aspekte. – *Juridica* 2006/10, lk 663.

³²¹ *Ibid.*

KOKKUVÕTE

Autori püstitatud eesmärk leida vastus küsimusele, kuidas võib küberjulgeolekut põhiseaduse ning põhiõiguste ja -vabaduste vaatest mõista ja tagada, on täidetud: küberjulgeoleku tagamise põhiseaduslikuks aluseks saab olla riigi julgeolek ja riigi kohustus tagada põhiõigused ja -vabadused. Täpsemalt võib küberjulgeoleku tagamise põhiseaduslikuks aluseks olla põhiseaduse preambuli neljas lõik, milles on sõnastatud riigi esmane ülesanne sisemise ja välise rahu ning julgeoleku kaitsmine ühiskonnas.³²² Eesti küberjulgeoleku ja -turvalisuse definitsioonid on kitsamad kui Euroopa Liidu õigusest tulenevad määratlused.³²³ Küberjulgeolekut kui võimalikku õigushüve võib mõista ja tagada ka läbi põhiõiguste informatsioonilisele enesemääramisele, aule ja heale nimele, aga ka arvamus- ja sõnavabadusele. Järjest enam on aga kasvanud vajadus mõtestada küberjulgeolekut ning sellest välja kasvavate individuaalsete õigushüvede kaitset riigi põhiõiguste garanteerimisfunktsiooni kaudu, seda eelkõige läbi põhiseaduse §-s 13 sätestatud riigi põhiõiguste kaitsekohustuse ning §-s 14 sätestatud põhiõiguste tagamiskohustuse.

Ka Soome põhiseaduse, põhiõiguste ja -vabaduste funktsionaalne võrdlevõlguslik analüüs täitis oma eesmärgi: Soome põhiseadus võimaldab mõtestada küberjulgeolekut sarnaselt Eesti põhiseadusele, kuid seda mõneti avaramalt. Mõtestamise avarust on võimalik märgata nii valdkondlike mõistete sisustamisel kui ka konkreetsete põhiõiguste ja -vabaduste määratlustes. Soomes hõlmab küberjulgeoleku mõiste ühiskonna elutähtsatele funktsioonidele ja kriitilisele infrastruktuurile suunatud meetmeid, mille eesmärk on saavutada suutlikkus ennetavalt maandada ja vajadusel taluda küberohte ja nende mõjusid, mis võivad Soomele või Soome elanikkonnale olulist kahju või ohtu tekitada.³²⁴ Eestis on aga piirdunud küberjulgeoleku kitsama käsitlusega, hõlmates endas seisundit, kus riigi julgeolek on kaitstud võrgu- ja infosüsteemide kaudu tekkivate ohtude eest.³²⁵ Küberjulgeolekut ja -turvalisust on võimalik

³²² Põhiseaduse preambuli kommentaar, komm 14. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 5., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2020.

³²³ Euroopa Liidu Küberturvalisuse Ameti määruse (EL) 2019/881 artikli 2 punktis 1 sätestatud küberturvalisuse definitsioon, mille sisuks on tegevused, mis on vajalikud, et kaitsta võrgu- ja infosüsteeme, nende kasutajaid ja teisi isikuid küberohtude eest, Eestis on aga küberturvalisust mõistatud kui seisundit, kus võrgu- ja infosüsteemid on kaitstud ohtude realiseerumise eest. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrus (EL) 2019/881, mis käsitleb ENISAt (Euroopa Liidu Küberturvalisuse Amet) ning info- ja kommunikatsioonitehnoloogia küberturvalisuse sertifitseerimist ja millega tunnistatakse kehtetuks määrus (EL) nr 526/2013 (küberturvalisuse määrus). Kättesaadav arvutivõrgus: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2019/881/oj> (24.03.2024); Küberturvalisuse strateegia 2019-2022. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.mkm.ee/media/700/download> (24.03.2024).

³²⁴ *Suomen kyberturvallisuusstrategia* 2013. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://turvallisuuskomitea.fi/wp-content/uploads/2018/05/Suomen-kyberturvallisuusstrategia-ja-taustamuistio.pdf>, lk 13 (14.12.2023) ja *Finland's Cyber security Strategy* 2013. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.defmin.fi/files/2378/Finland_s_Cyber_Security_Strategy.pdf, lk 13 (14.12.2023).

³²⁵ Küberturvalisuse strateegia 2019-2022. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.mkm.ee/media/700/download>, lk 41 (14.12.2023).

mõista ja tagada Soome põhiseaduse põhiõiguste ja -vabaduste kontekstis läbi Soome põhiseaduses sätestatud igauhe põhiõiguse isiklikule turvalisusele³²⁶; põhiseaduse § 22, mille järgi peab avalik võim tagama põhiõiguste ja -vabaduste, aga ka inimõiguste järgimise³²⁷; ning põhiseaduse § 10, milles on sõnastatud sätted, mis käsitlevad igauhe eraelu puutumatust³²⁸.

Relevantsemad näited Soome põhiseaduse, põhiõiguste ja -vabaduste puutepunktidest küberjulgeolekuga on andnud mõtteainet selle kohta, kuidas saaks Eestis küberjulgeolekut sügavamalt mõtestada. Autor võtab kokku küberjulgeoleku kui võimaliku õigushüve arenguvõimalused, mis võiksid arendada ning kujundada Eesti õigusruumi tasemeni, kus iga üksikisiku põhiõigused ja -vabadused on piisaval määral kaitstud ning tagatud ka küberjulgeoleku või -turvalisuse taustsüsteemis. Esiteks, pakub autor määratleda küberjulgeolekut ning -turvalisust inimesekesksemalt, eelkõige läbi isiku põhiõiguste ja -vabaduste. Teiseks, pakub autor välja võimalusi küberjulgeoleku või -turvalisuse täiendavaks tagamiseks põhiseaduse pinnalt. Kolmandaks, pakub autor laiendada KüTSi kohaldamisala subjektide ringi neile, kelle teenustest sõltuvad KüTSi kohaldamisala subjektid. Neljandaks aga pakub autor välja mõtte kasutada Eesti põhiseaduse täielikku potentsiaali küberjulgeoleku ja -turvalisusega seotud õigusloome kujundamisel ka läbi tulevaste põlvete kaitse õiguse.

Lõpetuseks autor leiab, et küberjulgeoleku mõtestamise läbi põhiõiguste ja -vabaduste potentsiaali tuleb kasutada avaralt, kuna tehnoloogia arenguga kaasnevad ühiskondlikud vajadused, ootused ja ohud mõjutavad üksikisiku põhiõigusi ja -vabadusi aina enam. Käesolev töö aitab aga veelgi enam arendada küberjulgeoleku õiguse ja põhiseadusõiguse ristteel arenevat valdkonda. Nõnda soovib autor, et tema senine teadustegevus, kirg ning pühendumus küberjulgeoleku valdkonna vastu aitavad ehitada senisest tugevama Eesti riigi julgeoleku ja inimese turvalisuse kaitsemüüri, mille alustalaks saab olema küberjulgeolek.

³²⁶ Soome põhiseaduse § 7 lg 1. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731> (27.12.2023).

³²⁷ Soome põhiseaduse § 22. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731> (03.01.2024).

³²⁸ Soome põhiseaduse § 10. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731> (05.01.2024).

Cyber security as a possible legal good in the Constitutions of the Republic of Estonia and the Republic of Finland, Summary

This master's thesis examines the relationship between cyber security as a possible legal good and the constitution and fundamental rights and freedoms of an individual. The author's goal is to find an answer to the question of how cyber security can be conceptualized and guaranteed from the perspective of the constitution and fundamental rights and freedoms. The goal is based on the following legal problem: the protection of the fundamental rights and freedoms of the individual is not sufficiently conceptualized in the Estonian legal space to mitigate the risks arising from the cyberspace and to avoid threats. When interpreting cyber security through fundamental rights and freedoms, the author focuses on the individual legal goods related to cyber security and leaves the in-depth analysis of cyber security as a collective legal good unopened due to the limitation of the volume of the master's thesis.

Based on the formulated goal and the legal problem, the author poses the research question of the first chapter as to which fundamental rights and freedoms help to ensure cyber security, and whether the constitutional basis for ensuring this could be national security and the state's obligation to guarantee fundamental rights and freedoms? The author poses the research question of the second chapter as to how does the Constitution of the Republic of Finland allow cyber security to be conceptualized, and how is the approach of Finland similar or different from the approach of Estonia? The author poses the research question of the third chapter as to what the possible development proposals of cyber security could further strengthen the protection of individual fundamental rights and freedoms.

Conceptualizing cyber security in the Constitution of the Republic of Estonia and the system of fundamental rights and freedoms is, in the author's opinion, topical, as the rapid growth of the risks and threats connected to cyber space, has made issues related to cyber threats vitally important for every Estonian resident. In the author's opinion, understanding cyber security in the context of the constitution, fundamental rights and freedoms is necessary to ensure that constitutional values, fundamental rights and freedoms, as well as guarantees, reflect the modern digital reality and protect everyone in cyberspace as well. This is especially so in a situation where the level of threat in cyberspace is rising even more, the scope of cyber-related activities of groups with national ties continues to grow, and cybercrime and the threats hidden in cyberspace continue to develop.

At the same time, the field of cyber security law, especially cyber security law and constitutional law, which is developing at the crossroads, is, in the author's opinion, vastly new in the context

of legal research compared to the traditional areas of legal branches that have been developed for decades if not centuries. Based on this, the author sees a possible scientific gap, which concerns research conducted in Estonia, which would focus on understanding cyber security through the fundamental rights and freedoms of the individual. With this work, the author wants to fill the described gap. Believing that the truth will emerge in the dispute, the author encourages a critical assessment of the questions raised in this work and possible solutions, keeping in mind the novelty of the field and the goal of making the world a little better and safer place.

The goal set by the author to find an answer to the question of how cyber security can be understood and guaranteed from the perspective of the constitution and fundamental rights and freedoms has been fulfilled. The constitutional basis for ensuring cyber security of the Constitution of Estonia can be the national security and the state's obligation to guarantee fundamental rights and freedoms. More precisely, the fourth section of the preamble of the Constitution of Estonia can be the basis for the constitutionality of ensuring cyber security, in which the primary task of the state is to protect internal and external peace and security in society. Additionally, cyber security as a possible legal good can be conceptualized and guaranteed through informational self-determination, the right to honor and good name, as well as freedom of opinion and speech. However, in the author's opinion, the need to conceptualize cyber security and the protection of individual legal goods arising from it through the function of guaranteeing fundamental rights of the state has grown more and more, primarily through the state's obligation to protect fundamental rights stipulated in § 13 of the Constitution and the obligation to guarantee fundamental rights stipulated in § 14 of the Constitution of Estonia.

The functional comparative legal analysis of the Constitution of Finland, fundamental rights and freedoms also fulfilled its purpose. The Constitution of Finland allows cyber security to be conceptualized in a similar way to the Constitution of Estonia, but somewhat more broadly. In Finland, the concept of cyber security includes measures aimed at vital functions of society and critical infrastructure, the aim of which is to achieve the ability to proactively mitigate and, if necessary, withstand cyber threats and their effects, which may cause significant damage or danger to Finland or the Finnish population. In Estonia, however, cyber security is limited to a narrower approach, including a state where the national security is protected from threats arising through network and information systems. It is possible to conceptualize and ensure cyber security in the context of the fundamental rights and freedoms of the Constitution of Finland through the fundamental right to personal security stipulated in § 7 subsection 1 of the Constitution of Finland; § 22 of the Constitution of Finland, according to which the public

authority must guarantee the observance of fundamental rights and freedoms, as well as human rights; and § 10 of the Constitution of Finland, in which the provisions concerning the inviolability of everyone's private life are formulated.

The best examples of the points of contact of the Constitution of Finland, fundamental rights and freedoms with cyber security have given food for thought on how cyber security could be conceptualized more deeply in Estonia. The author summarizes the development possibilities of cyber security as a possible legal good, which, in the author's opinion, could develop and shape the Estonian legal space to a level where the fundamental rights and freedoms of every individual are sufficiently protected and guaranteed also in the system of cyber security or national cyber security. First, the author proposes to define national cyber security and cyber security in a more human-centered way, primarily through the fundamental rights and freedoms of the individual. Secondly, the author proposes ways to further ensure cyber security or safety based on the Constitution. Thirdly, the author offers to expand the range of subjects of the scope of application of Estonian Cybersecurity Act to those on whose services the subjects of scope of application of Act depend. Fourthly, the author proposes to use the full potential of the vastness of the Constitution of Estonia in shaping legislation related to national cyber security, also through the right of protection for future generations.

In conclusion, the author believes that the potential of understanding cyber security through fundamental rights and freedoms must be used to the greatest extent possible, as societal needs, expectations and threats accompanying the development of technology will only grow over time. This work at hand will further develop the developing field at the crossroads of cyber security law and constitutional law. Thus, the author wishes that his current research activities, passion and commitment to cyber security will help to build a stronger defense wall for the security of the Estonian state and society, the foundation of which will be cyber security.

KASUTATUD LÜHENDID

1. BVerfG	Saksamaa Liidupõhiseaduskohus (saksa keeles <i>Bundesverfassungsgericht</i>)
2. CERT	Operatiivse küberturbe osakond (inglise keeles <i>Computer Emergency Response Team</i>)
3. CERT-EE	Riigi Infosüsteemi Ameti operatiivse küberturbe osakond
4. EL	Euroopa Liit
5. ENISA	Euroopa Liidu Küberturvalisuse Amet (inglise keeles <i>European Union Agency for Cybersecurity</i>)
6. IKT	Info- ja kommunikatsioonitehnoloogia
7. <i>Ibid.</i>	Sama (ladina keeles <i>ibidem</i>)
8. KaM	Eesti Vabariigi kaitseministeerium
9. KeÜS	Keskkonnaseadustiku üldosa seadus
10. KoPS	Kogumispensionide seadus
11. KüTS	Küberturvalisuse seadus
12. MKM	Eesti Vabariigi majandus- ja kommunikatsiooniministeerium
13. MS	Microsoft
14. NATO	Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsioon (inglise keeles <i>North Atlantic Treaty Organisation</i>)
15. PGS	Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus
16. PS	Eesti Vabariigi põhiseadus
17. RIA	Riigi Infosüsteemi Amet
18. RKHKm	Riigikohtu halduskolleegiumi kohtumäärus
19. RKHKO	Riigikohtu halduskolleegiumi kohtuotsus
20. RKPJKo	Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi kohtuotsus
21. RKTKm	Riigikohtu tsiviilkolleegiumi kohtumäärus
22. RKÜKO	Riigikogu üldkogu kohtumäärus
23. RT	Riigi Teataja
24. TEHIK	Tervise ja Heaolu Infosüsteemide Keskus
25. TÜ	Tartu Ülikool
26. dr. iur.	Õigusteaduste doktor (ladina keeles <i>Doctor juris</i>)
27. jm	ja muud
28. jpm	ja palju muud
29. jpt	ja paljud teised

30. jt	ja teised
31. komm	kommentaar
32. komm-d	kommentaarid
33. koost.	koostanud
34. lg	lõige
35. lg-s	lõikes
36. lk	lehekülg
37. lk-d	leheküljed
38. ls	lause
39. mh	muu hulgas
40. nr	number
41. nt	näiteks
42. p	punkt
43. p-d	punktid
44. s.t	see tähendab
45. sh	sealhulgas
46. st	see tähendab
47. toim.	toimetanud
48. täiend.	täiendatud
49. v.a	välja arvatud
50. vlj.	väljaanne
51. vm	või muu
52. vs	vastu (ladina keeles <i>versus</i>)
53. vt	vaata
54. ÜRO	Ühinenud Rahvaste Organisatsioon
55. §	paragrahv

KASUTATUD ALLIKAD

Kasutatud kirjandus

1. Blom, R., Melin, H. *Information Society and the Transformation of Organizations in Finland*. – Sage Publications: *Work and Occupations* 2003/30. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://journals.sagepub.com/doi/epdf/10.1177/0730888403251755> (12.12.2023).
2. Bruun, K. *Turvallisuus perus- ja ihmisoikeutena*. – *Oikeus* 2016/2.
3. CERT Eesti tegevuse aastakokkuvõte 2007. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.ria.ee/media/1532/download> (18.09.2023).
4. *Cybersecurity threat level remains high in Finland - targeted attacks on the rise*. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.helsinkitimes.fi/finland/finland-news/domestic/23428-cybersecurity-threat-level-remains-high-in-finland-targeted-attacks-on-the-rise.html> (12.12.2023).
5. Deibert, J. R. *Toward a Human-Centric Approach to Cybersecurity*. – Cambridge University Press 2018.
6. Digiühiskonna arengukava 2030. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.mkm.ee/media/6791/download> (27.10.2023).
7. E-riigi harta, igaühe õigused e-riigis. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.oiguskantsler.ee/et/e-riigi-harta-iga%C3%BChe-%C3%B5igused-e-riigis#_Toc508783418 (27.10.2023).
8. Eesti Märksõnastik. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://ems.elnet.ee/index.php> (24.03.2024).
9. Eesti julgeolekupoliitika alused 2023. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/eesti_julgeolekupoliitika_alused_est_22.02.pdf (15.09.2023).
10. Eesti tervitab Soome liitumist NATO-ga. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.vm.ee/uudised/eesti-tervitab-soome-liitumist-nato-ga> (12.12.2023).
11. Ernits, M. Eesti õiguskorra „DNA“ ja põhikorra tuum. – *Juridica* 2023/4-5.
12. Ernits, M. *Põhiõigused, demokraatia, õigusriik*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2011.
13. Esko, L. *Eesti välispoliitiliste eesmärkide mõtestamine küberjulgeoleku temaatika näitel*. Bakalaureusetöö. Tallinn: Tallinna Tehnikaülikool 2019.
14. *Finland as an Information Society. The Report of the Information Society Advisory Board to the Government*. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://dspace.uevora.pt/rdpc/bitstream/10174/12999/23/32finfinlandasanisreportisadvisoryboard2000.pdf> (27.12.2023).

15. *Finland's Cyber Security Strategy*. Kättesaadav arvutivõrgus:
https://www.defmin.fi/files/2378/Finland_s_Cyber_Security_Strategy.pdf (14.12.2023).
16. *Finland's Cyber Security Strategy* 2013. Kättesaadav arvutivõrgus:
https://www.defmin.fi/files/2378/Finland_s_Cyber_Security_Strategy.pdf (30.01.2024).
17. *Finland's Cyber Security Strategy* 2019. Kättesaadav arvutivõrgus:
https://turvallisuuksomitea.fi/wp-content/uploads/2019/10/Kyberturvallisuusstrategia_A4_ENG_WEB_031019.pdf
 (15.12.2023).
18. Geers, K. *Strategic Cyber Security: Evaluating Nation-State Cyber Attack Mitigation Strategies with DEMATEL*. Doktoritöö. Tallinn: Tallinna Tehnikaülikool 2011.
19. Haridus- ja Teadusministeeriumi poolt välja antud tekstiloomemootori kasutamishühid
 „Tekstirobot ja kool“. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.hm.ee/uldharidus-ja-noored/meediapadevus/tekstirobotid-koolis> (21.03.2024).
20. Havulinna, M. *Kansallinen turvallisuus vs. perusoikeudet: Lainsäädäntötutkimus tiedustelulakihankkeesta*. Kättesaadav arvutivõrgus:
https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/146080/Havulinna_Mika_opinnayte.pdf;jsessionid=B896BF2F17D8F9A9F25760378F7F4093?sequence=1 (08.01.2024).
21. Husa, J. *The Constitution of Finland. A Contextual Analysis*. Kättesaadav arvutivõrgus:
<https://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=xLcBAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR1&dq=finnish+constitution&ots=IY6QCVBBlt&sig=c7lQhYMYkKpKPESVJP1XUdbALuc>
 (22.12.2023).
22. *Implementation Programme for Finland's Cyber Security Strategy for 2017-2020*.
 Kättesaadav arvutivõrgus: <https://turvallisuuksomitea.fi/wp-content/uploads/2018/10/Implementation-programme-for-Finlands-Cyber-Security-Strategy-for-2017-2020-final.pdf> (15.12.2023).
23. Jaanimägi, K. (koost.). Eesti õigusteadlaste päevade lõpudiskussioon „Põhiseaduse tulevik: areng muutmise või tõlgendamise teel“. – *Juridica Riigiõiguse aastaraamat* 2021.
24. Järvelaid, P. (toim). Ilmar Tammelo varased tööd (1939–1943). – Hamburg: 1993.
25. Jäätma, J. Julgeoleku mõiste. – *Juridica* 2020/2.
26. Jäätma, J. Ohutõrjeõigus politsei- ja korrakaitseõiguses: kooskõla põhiseadusega. Doktoritöö. Tartu: TÜ õigusteaduskond 2015.
27. Kalmo, H. Põhiseadus ja proportsionaalsus – kas pilvitu kooselu? – *Juridica* 2013/2.
28. Kask, L. Küberturvalisuse seadusest. – *Õiguskeel* 2018/3.

29. Kaska, K., Aasmann, L. Julgeolekuasutuste roll küberjulgeoleku tagamisel ja seda mõjutavad suundumused rahvusvahelises õiguses. – *Juridica* 2020/2.
30. Kastari, P. *Suomen valtiosääntö. – Lainopillisen ylioppilastiedekunnan kustannustoimikunta*: 1977.
31. Kergandberg, E. *Per aspera ad fair trial*. – *Juridica* 2011/1.
32. Küberjulgeoleku strateegia 2008-2013. Kättesaadav arvutivõrgus: https://energiatalgud.ee/sites/default/files/images_sala/e/ea/Kaitseministeerium_K%C3%BCberjulgeoleku_strateegia_2008_-_2013_Tallinn_2008.pdf (04.09.2023).
33. Küberjulgeoleku strateegia 2014-2019. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.mkm.ee/media/697/download> (04.09.2023).
34. Küberrünnakud Eesti vastu. Kättesaadav arvutivõrgus: https://vm.ee/sites/default/files/content-editors/web-static/115/cyber_attacks.pdf (04.12.2023).
35. Küberturvalisuse seaduse ja teiste seaduste muutmise seadus 531 SE seletuskiri. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/download/5c2672e5-80cc-4ddd-8da9-d211b2c553be> (17.01.2024).
36. Küberturvalisuse strateegia 2019-2022. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.mkm.ee/media/700/download> (04.09.2023).
37. Laanest, K., Kask, L. ID-kaardi turvarisk. Õiguslikud probleemid. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://ria.ee/media/745/download> (25.01.2024).
38. Lavapuro, J., Ojanen, T., Scheinin, M. *Rights-based constitutionalism in Finland and the development of pluralist constitutional review. – International Journal of Constitutional Law* 2011/9. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://academic.oup.com/icon/article-pdf/9/2/505/1830349/mor035.pdf> (26.12.2023).
39. Lind, S. Seaduste põhiseaduslikkuse järelevalve Põhjamaades Soome näitel. – *Juridica* 2001/6.
40. Luts-Sootak, M. Eesti õigusteadus 2019. aasta vaates. – *Juridica* 2019/6.
41. Lõhmus, U. (koost.). Meenutusi põhiseaduse sünnist. – *Riigiõiguse aastaraamat* 3/2022.
42. Lõhmus, U. Kas õigus isikupuutumatusel on põhiõigus? – *Juridica* 2018/2.
43. Lõhmus, U. Põhiseaduse muutmine ja muutused põhiseaduses. – *Juridica* 2011/1.
44. Lõhmus, U. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseaduse kommentaarid. Eesti Teaduste Akadeemia Riigiõiguse Sihtkapital.
45. Madise, Ü. Interneti teel hääletamise õiguslikke ja poliitilisi aspekte. – *Juridica* 2006/10.
46. Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 3., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2012.

47. Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 4., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2017.
48. Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 5., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2020.
49. Maruste, R. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse. Tallinn: Juura 2004.
50. Mida on meil õppida ID-kaardi kriisist? Kättesaadav arvutivõrgus:
<https://reporter.kanal2.ee/4306503/reporter-mida-on-meil-oppida-id-kaardi-kriisist>
(27.01.2024).
51. Mikiver, M., Tupay, P. K. *Has the GDPR killed e-government? The “once-only” principle vs the principle of purpose limitation.* – *International Data Privacy Law* 2023/13.
52. Mutanen, A. *Tulevien sukupolvien oikeuksien turvaaminen suomalaisessa valtiosääntöoikeudessa.* – *Lakimies* 2023/7-8.
53. Mäenpää, O. *Julkien valta ja oikeusvaltio.* Kättesaadav arvutivõrgus:
<https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/13a432ba-00bd-4ad5-abf8-b12c4f16603b/content> (05.01.2024).
54. Möiste „kyberturvallisuus“ definitsioon. Kättesaadav arvutivõrgus:
<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/kyberturvallisuus?searchMode=all> (14.12.2023).
55. Möiste „küberjulgeolek“ kasutus kehtivates Eesti seadustes ning määrustes. Kättesaadav arvutivõrgus:
https://www.riigiteataja.ee/tervikteksti_tulemused.html?pealkiri=&tekst=k%C3%BCberjulgeoleku&valjDoli1=&valjDoli2=&valjDoli3=&nrOtsing=tapne&aktiNr=&minAktiNr=&maxAktiNr=&kehtivusKuupaev=11.09.2023&_valisleepingud=on&_valitsuseKorraldused=on&_riigikoguOtsused=on&kehtivuseAlgusKuupaev=&kehtivuseLoppKuupaev=
(11.09.2023).
56. Möiste „küberjulgeolek“ soome keeles. Kättesaadav arvutivõrgus:
<https://www.eki.ee/dict/efi/index.cgi?Q=k%C3%BCberjulgeolek&F=M&C06=en>
(14.12.2023).
57. Möiste „küberturvalisus“ soome keeles. Kättesaadav arvutivõrgus:
<https://www.eki.ee/dict/efi/index.cgi?Q=k%C3%BCberturvalisus&F=M&C06=en>
(14.12.2023).
58. Osula, A.-M. *Remote search and seizure of extraterritorial data.* Doktoritöö. Tartu: TÜ õigusteaduskond 2017.
59. Peep, V. (toim.). Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Tallinn: Juura 1997.

60. Pelkonen, A. *Reconsidering the Finnish Model – Information Society Policy and Modes of Governance*. – *Trames*: 2008/12. Kättesaadav arvutivõrgus: https://kirj.ee/public/trames_pdf/2008/issue_4/trames-2008-4-400-420.pdf (27.12.2023).
61. Pilving, I. Õigus isikuandmete kaitsele. – *Juridica* 2005/8.
62. Pilving, I., Mikiver, M. Kratt haldusorganiks: algoritmilised otsused ja haldusõiguse põhimõtted. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://aastaraamat.riigikohus.ee/kratt-haldusorganiks-algoritmilised-otsused-ja-haldusõiguse-pohimotted/> (14.12.2023).
63. Pogosjan, A. Küberturvalisus Eesti kehtivas õigusruumis. Bakalaureusetöö. Tartu: TÜ õigusteaduskond 2022. (Käsikiri Tartu Ülikooli õigusteaduskonna teabekeskuses).
64. Pormeister, K. *Transparency in Relation to the Data Subject in Genetic Research – an Analysis on the Example of Estonia*. Doktoritöö. Tartu: TÜ õigusteaduskond 2020.
65. President Kaljulaid: lahendasime ID-kaardi kriisi hindele 4+. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.err.ee/641941/president-kaljulaid-lahendasime-id-kaardi-kriisi-hindele-4> (27.01.2024).
66. President kutsub ID-kaardi turvariski tõttu kokku riigikaitse nõukogu. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.err.ee/641668/president-kutsub-id-kaardi-turvariski-tottu-kokku-riigikaitse-noukogu> (27.01.2024).
67. Puust ja punaseks: kuidas käituda ID-kriisis? Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.err.ee/640275/puust-ja-punaseks-kuidas-kaituda-id-kriisis> (27.01.2024).
68. RIA Küberturvalisuse aastaraamat 2023. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.ria.ee/media/2653/download> (19.07.2023).
69. RIA Küberturvalisuse aastaraamat 2024. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.ria.ee/media/3663/download> (05.03.2024).
70. *ROCA Vulnerability and eID: Lessons Learned*. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.ria.ee/en/media/742/download> (25.01.2024).
71. Riigikontrolli 2018. aasta audit „Eesti riigi kriitiliste andmekogude turvalisuse ja säilitamise tagamine“. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.riigikontroll.ee/DesktopModules/DigiDetail/FileDownloader.aspx?AuditId=2462&FileId=14200> (08.07.2023).
72. Rimpioja, M. *Oikeus elämään – perusoikeuden merkitys ampuma-aseiden lupaharkinnassa*. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/83168/gradu06253.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (03.01.2024).
73. Rondel, M. Informatsioonilise enesemääramise õigus ja jälitustegevus. – *Juridica* 2016/10.

74. Rosentau, M. *E-tempora, e-mores*. Infoühiskond – kas nimi või loomus? – Juridica 2015/2.
75. Rönty, H. *Perus- ja ihmisoikeusvaikutusten arviointi lainvalmistelussa*. Kättesaadav arvutivõrgus:
https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164464/OM_2022_15_SO.pdf?sequence=1&isAllowed=y (05.01.2024).
76. Sein, K., Mikiver, M., Tupay, P. K. Pilguheit andmesubjekti õiguskaitsevahenditele uues isikuandmete kaitse üldmääruses. – Juridica 2018/2.
77. Serabian, D. *Consumer Protection and Cybersecurity: The Consumer Education Gap*. – Brookings Mountain West 2015.
78. Soo, A., Pormeister, K. Akadeemilise õigusteadusliku uurimistöö abimees. – Tallinn: Juura 2021.
79. Stuudiumi koduleht. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://stuudium.com/> (20.01.2024).
80. Suder, S. *Protection of employee privacy in the digital workplace*. Doktoritöö. Tartu: TÜ õigusteaduskond 2021.
81. *The Bronze Soldier Crisis of 2007: Revisiting an Early Case of Hybrid Conflict*. Kättesaadav arvutivõrgus: https://icds.ee/wp-content/uploads/2020/08/ICDS_Report_The_Bronze_Soldier_Crises_of_2007_Juurvee_Mattiisen_August_2020.pdf (18.09.2023).
82. Tikk, E. Laiapõhjalise küberjulgeoleku õiguslik raamistik. Doktoritöö. Tartu: TÜ õigusteaduskond 2011.
83. Tremmel, J. C. *Establishing intergenerational justice in national constitutions*. Kättesaadav arvutivõrgus:
<https://www.intergenerationaljustice.org/images/stories/researchtopics/handbook%20-%20ch10.pdf> (26.01.2024).
84. Truuväli, E.-J. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 1. vlj. Tallinn: Juura 2002.
85. Truuväli, E.-J. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 2., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2008.
86. Tsemin, A., Antson, A. Kas anonüümsed kommentaatorid saavad sideandmete kasutamise regulatsiooni valguses rahulikult magada? – Juridica 2022/7.
87. Tuori, K. *Yleinen järjestys ja turvallisuus – perusoikeusko?* – Lakimies 1999/6-7.
88. Tupay, P. K., Mikiver, M. E-riik ja põhiõigused. – Juridica 2015/3.

89. Turvariskiga ID-kaartide uuendused novembris 2017 ja mõju e-teenuse pakkujatele. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.id.ee/artikkel/turvariskiga-id-kaartide-uuendused-novembris-2017-ja-moju-e-teenuse-pakkujatele/> (25.01.2024).
90. Valitsus peatab turvariskiga ID-kaartide sertifikaadid alates reede õhtust. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.err.ee/640301/valitsus-peatab-turvariskiga-id-kaartide-sertifikaadid-alates-reede-ohust> (25.01.2024).
91. Vallikivi, H. Põhiõiguste peatükk Eesti 1920. aasta põhiseaduses. – Juridica Riigiõiguse aastaraamat 2020.
92. Virks, K., Sinisalu, A. Vaenuliku mõjutustegevuse piiramine meedia- ja sideteenuste korraldamise. – Juridica 2020/2.
93. *eGovernment Benchmark 2023 - Insight Report*. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://ec.europa.eu/newsroom/dac/redirection/document/98708> (25.04.2024).
94. eKooli kasutustingimused. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.ekool.eu/teenusetingimused> (20.01.2024).
95. Õiguskantsleri vastus pöördumisele „Igaühe õigused ja valikud e-riigis“. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/Iga%C3%BChe%20%C3%B5igused%20ja%20valikud%20e-riigis.pdf (25.11.2023).
96. „Küberjulgeolek“ Eesti Keele Instituudi ühendsõnastik. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/k%C3%BCberjulgeolek/1> (03.09.2023).
97. „Küberturvalisus“ Eesti Keele Instituudi ühendsõnastik. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/k%C3%BCberturvalisus/1> (03.09.2023).

Kasutatud õigusaktid

Kasutatud seadused

98. Eesti Vabariigi haridusseadus. – RT I 1992, 12, 192 ... RT I, 15.03.2022, 4.
99. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT 1992, 26, 349 ... RT I, 15.05.2015, 2.
100. Eesti Vabariigi 1920. aasta põhiseadus. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/failid/EVPS1920.pdf> (22.01.2024).
101. Hädaolukorra seadus. – RT I, 03.03.2017, 1 ... RT I, 30.06.2023, 22.
102. Küberturvalisuse seadus. – RT I, 22.05.2018, 1 ... RT I, 06.08.2022, 18.
103. Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus. – RT I 2010, 41, 240 ... RT I, 11.03.2023, 76.
104. Tervishoiuteenuste korraldamise seadus. – RT I 2001, 50, 284 ... RT I, 11.03.2023, 92.

Kasutatud määrused ja muud aktid

105. Haridus- ja teadusministri käskkiri nr 1.1.-2/24/19 tehisintellekti töörühma moodustamiseks. Kättesaadav arvutivõrgus:
<https://dok.hm.ee/api/v1/documents/2f4a778b-ad1b-49bd-960c-5a096ee7554e/file>
(21.03.2024).
106. Riigi Infosüsteemi Ameti põhimäärus. – RT I, 28.04.2011, 1 ... RT I, 05.07.2023, 276.
107. Vabariigi Valitsuse määrus 13. detsembrist 2005 nr 302 “Strateegiliste arengukavade liigid ning nende koostamise, täiendamise, elluviimise, hindamise ja aruandluse kord”. – RT I 2005, 67, 522 ... RT I, 23.12.2019, 12.
108. Vabariigi Valitsuse 22.06.2006 määrus nr 140 „Nõuded sideteenuse osutamisele ja sidevõrkude tehnilised nõuded“. – RT I 2006, 31, 237 ... RT I, 29.01.2022, 14.
109. Vabariigi Valitsuse 11.12.2015 määrus nr 129 „Vabariigi Valitsuse julgeolekukomisjoni põhimäärus“. – RT I, 15.12.2015, 6 ... RT I, 05.07.2023, 241.
110. Välisministeeriumi põhimäärus. – RT I 2004, 44, 314 ... RT I, 14.07.2023, 2.

Soome riigisisised õigusaktid

111. Riigikohtu tööd reguleeriv 1922. aasta riigisisese õiguse seadus (*Laki valtakunnanoikeudesta 273/1922*). *Laki valtakunnanoikeudesta 273/1922*. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1922/19220273> (22.12.2023).
112. Soome parlamendi ja valitsuse volitusi reguleeriv 1922. aasta seadus ehk nn ministri vastutuse seadust (*Laki eduskunnan oikeudesta tarkastaa valtioneuvoston jäsenten ja oikeuskanslerin sekä eduskunnan oikeusasiamiehen virkatointen lainmukaisuutta* ehk nn *Ministerivastuulaki 274/1922*). *Laki eduskunnan oikeudesta tarkastaa valtioneuvoston jäsenten ja oikeuskanslerin sekä eduskunnan oikeusasiamiehen virkatointen lainmukaisuutta 274/1922*. Kättesaadav arvutivõrgus:
<https://www.finlex.fi/fi/laki/smur/1922/19220274> (22.12.2023).
113. Soome põhiseaduse ametliku, Soome Justiitsministeeriumi poolt avaldatud ingliskeelse versiooniga on võimalik tutvuda järgmisel lingil:
<http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/en19990731> (16.12.2023).
114. Soome Vabariigi põhiseadus. Kättesaadav arvutivõrgus:
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731> (11.12.2023).
115. 1919. aasta valitsuskord (*Suomen Hallitusmuoto 94/1919*). *Suomen Hallitusmuoto 94/1919*. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1919/19190094> (22.12.2023).

116. 1928. aasta parlamendiseadus (*Valtiopäiväjärjestys* 7/1928). *Valtiopäiväjärjestys* 7/1928. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1928/19280007> (22.12.2023).

Euroopa Liidu määrused

117. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrus (EL) 2016/679 füüsiliste isikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise ning direktiivi 95/46/EÜ kehtetuks tunnistamise kohta (isikuandmete kaitse üldmäärus). Kättesaadav arvutivõrgus: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016R0679> (20.09.2023).
118. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrus (EL) 2019/881, mis käsitleb ENISAt (Euroopa Liidu Küberturvalisuse Amet) ning info- ja kommunikatsioonitehnoloogia küberturvalisuse sertifitseerimist ja millega tunnistatakse kehtetuks määrus (EL) nr 526/2013 (küberturvalisuse määrus). Kättesaadav arvutivõrgus: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2019/881/oj> (11.09.2023).
119. Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 2022/2554, mis käsitleb finantssektori digitaalset tegevuskerksust ning millega muudetakse määrusi (EÜ) nr 1060/2009, (EL) nr 648/2012, (EL) nr 600/2014, (EL) nr 909/2014 ja (EL) 2016/1011. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:32022R2554> (11.09.2023).

Rahvusvahelised konventsioonid

120. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.
121. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon inglise keeles. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG (29.12.2023).
122. Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt. – RT II 1993, 10, 11.
123. Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakt inglise keeles. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights> (29.12.2023).

Kasutatud kohtupraktika

124. *BVerfG, Urteil des Ersten Senats vom 27. Februar 2008 - 1 BvR 370/07 - 1 BvR 595/07*. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2008/02/rs20080227_1bvr037007.html (05.02.2024);

125. *BVerfG, Urteil des Ersten Senats vom 27. Februar 2008 - 1 BvR 370/07 - 1 BvR 595/07* otsuse ingliskeelne tõlge. Kättesaadav arvutivõrgus:
https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2008/02/rs20080227_1bvr037007en.html;jsessionid=1C06FC1040F18EE1DB1C43AB94AB7EB8.inter-net001 (05.02.2024).
126. RKHKm 27.06.2017, 3-3-1-19-17.
127. RKHKo 12.07.2012, 3-3-1-3-12.
128. RKHKo 11.10.2023, 3-20-771, p 17.
129. RKPJKo 12.01.1994, III-4/A-1/94.
130. RKPJKo 16.01.2007, 3-4-1-9-06.
131. RKPJKo 31.01.2007, 3-4-1-14-06.
132. RKPJKo 18.10.2012, 3-4-1-15-12.
133. RKPJKo 20.03.2014, 3-4-1-42-13.
134. RKPJKo 06.01.2015, 3-4-1-34-14, p 46.
135. RKTKm 09.05.2022, 2-21-5736.
136. RKÜKo 20.10.2020, 5-20-3, p-d 59-63.